

Naboskap under kald krig og perestrojka

Forholdet Norge-Sovjet sett fra Moskva

Aleksander Kan

09xg 05747

Institutt for forsvarsstudier (IFS) Tollbugt 10, 0152 Oslo 1, Norge

INSTITUTT FOR FORSVARSSTUDIER – IFS – (tidligere Forsvarshistorisk forskningssenter) er en faglig uavhengig institusjon som driver forskning med et samtidshistorisk perspektiv innenfor områdene norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk, Sovjetstudier og strategiske studier. IFS er administrativt tilknyttet Forsvarets høgskole, og virksomheten står under tilsyn av Rådet for forsvarsstudier med representasjon fra Forsvarets overkommando, Forsvarsdepartementet, Forsvarets høgskole og Universitetet i Oslo.

Forskningsjef: professor Olav Riste.

FORSVARSSSTUDIER tar sikte på å være et forum for forskningsarbeider innenfor institusjonens arbeidsområder. De synspunkter som kommer til uttrykk i Forsvarsstudier står for forfatterens egen regning. Hel eller delvis gjengivelse av innholdet kan bare skje med forfatterens samtykke.

Redaktør: Rolf Tamnes.

INSTITUTT FOR FORSVARSSTUDIER - IFS - NORWEGIAN INSTITUTE FOR DEFENCE STUDIES (formerly Forsvarshistorisk forskningssenter - Research Centre for Defence History) conducts independent research from a contemporary history perspective on defence and security issues, Soviet studies, and strategic studies. IFS is administratively attached to the National Defence College, and its activities are supervised by the Council for Defence Studies, composed of representatives from the Defence Command, the Ministry of Defence, the National Defence College, and the University of Oslo.

Director: Professor Olav Riste, D. Phil. (Oxon).

FORSVARSSSTUDIER - Defence Studies - aims to provide a forum for research papers within the fields of activity of the Norwegian Institute for Defence Studies. The viewpoints expressed are those of the authors. The author's permission is required for any reproduction, wholly or in part, of the contents.

Editor: Rolf Tamnes.

Sats: Euro Sats A/S. Trykk: Euro Trykk A/S. Distribuert gjennom Forsvarets overkommando Distribusjonssentralen.

ISSN 0333-2470

Sewer

Innhold

	Side
Forord	5
1. Fra koalisjon mot Hitler til allianse mot kommunismen (1945–49)	9
2. Fra «den kalde krigens» høydepunkt – til den første avspenningen (1949–59)	20
3. Fra ny krise til stabilisering (1960–64)	34
4. Sovjetiske håp og skuffelser: Norge forblir i NATO (1956–69)	42
5. Den andre avspenningen og utvidelse av det sovjetisk-norske samarbeidet (1970–75)	55
6. Stagnasjon i «storpolitikken» og i den «lille» politikken (1975–79)	68
7. En ny kald krig tilspisses og avbryter den sovjetisk-norske dialogen (1980–84)	80
8. Sovjeterne signaliserer innrømmelser og kommer med forslag til samarbeid; norske skuffelser (1985–88)	92

Forord

I tiden forut for vårt århundre var Norge og Russland politisk sett ytterst lite interessert i hverandre, dette gjaldt selv i forrige århundre. For hundre år siden var det få utenfor diplomatenes rekker som visste at De forenede kongedømmer Sverige og Norge i 1855 hadde sluttet en avtale med England og Frankrike som garanterte deres sikkerhet og territoriale ukrenkelighet mot eventuelle overgrep fra russiske side. Denne såkalte November-traktaten eksisterte et halvt århundre, og ble aldri utsatt for noen praktisk prøve i form av en krig. La oss håpe at dens gigantiske reproduksjon – Atlanterhavspakten – vil få samme skjebne.

I andre halvdel av det 19. århundre ble man i St. Petersburg oppmerksom på Norge i forbindelse med at det ble mottatt endel klager fra de nordlige delene av det russiske imperium – fra storfyrstedømmet Finland og guvernementet Arkhangelsk. Disse hadde særlige interesser og hensyn å ivareta på Kola-halvøya og i polhavene. Den brede russiske offentlighet begynte å interessere seg for Norge først på det kulturelle plan, og siden også på det politiske. Dette skjedde i forbindelse med at partiet Venstre (eller «republikanerne» som de nedlatende ble kalt i St. Petersburg- og Moskva-avisene) forsøkte å få revidert unionen med Sverige, for siden å få den helt opphevet. I slutten av forrige århundre interesserte tsar-Russland seg dernest for Norge som politisk faktor i den forstand at landet hadde gode muligheter til å ta øygruppen Svalbard i kondominium (med Russland og Sverige), et område som på den tiden var ingenmannsland. Når man leser igjennom hundre år gamle russiske aviser og tidsskrifter, vil man finne begeistrede beskrivelser av velstanden blant de norske bøndene, til tross for at stadig flere fra den norske landsbygden nettopp på denne tiden seilte over havet på jakt etter et bedre liv. Interessen for den norske kulturen var også sterkt økende – man var opptatt av norske forfattere, musikere, dramaturger og selvfølgelig også norske oppdagelsesreisende. I begynnelsen av vårt århundre kom de første russiske turister til Norge, og de første russiske politiske emigranter ankom. Blant dem var Aleksandra Kollontaj og Nikolaj Bukharin, som begge senere er blitt svært berømte. Den andre

veien – til Russland – kom for første gang betydelige norske kapitalkrefter. Men trass i alt dette var det helt frem til utgangen av tsarperioden av russisk historie særlig de såkalte pomorer på Kolahalvøya og ved Hvite-havet som hadde kjennskap til Norge. Disse handelsmenn, jegere og fiskere var nordmennes nærmeste naboer og kjente Norge bedre enn alle andre russere.

Fra disse nesten idylliske tider utviklet forholdet seg raskt og landenes betydning for hverandre økte sterkt, ikke bare politisk, men også militær-strategisk. USSR, Det russiske imperiets arvtaker, ble den sterkeste makt i Den gamle verden, og de forandringene som foregikk med Norge var ikke stort mindre: Fra å være nesten utelukkende et jordbruksland av fiskere og bønder ble landet et industrielt utviklet land, med en av de høyeste levestandardene i verden. I vår sammenheng er det spesielt viktig å konstatere at Norge nå for første gang i fredstid ble medlem av en militær-politisk allianse som var opprettet med det formål å demme opp for og motarbeide nettopp Sovjetunionen. Enten de ville eller ikke ble begge naboene, både den store og den lille, nødt til å vie sine gjensidige forhold langt større oppmerksomhet enn tidligere. Dette er man på ny og på ny minnet om – ved utvisning av sovjetiske diplomater fra Oslo, men også ved at perestrojka-politikken nyter stor popularitet i Norge. (I Oslo finnes det endog et tidsskrift med den russiske tittelen *Glasnost*).

Denne oppmerksomheten er den to potensielle motstandere viser hverandre, og den må derfor være vaktstom og gjensidig mistenksom. Ikke desto mindre har begge naboene, den store såvel som den lille, lidd under denne vaktstomheten og spenningen og vært rede til å minske den i størst mulig grad så sant det ikke går ut over de respektive landenes grunnleggende sikkerhetsinteresser. I de seneste årene har dette ønsket vært enda mer uttrykt i det store landet enn i det lille. På grunn av den raske utvikling av produksjonskreftene, uttømmingen av ikke fornybare naturressurser, de bedrede mulighetene for å utvinne råstoffer i Arktis og forhandlingene for å dele havene og havbunnen inn i økonomiske soner har de to naboene kommet i stadig hyppigere og tettere kontakt med hverandre. I tillegg har de allerede i lengre tid hatt nære forbindelser på øyriket Svalbard oppunder Nordpolen: Det tilhører Norge, men befolkningen er hovedsakelig sovjetisk. For å bevare det fredelige forholdet har begge parter hatt interesse av å løse de tosidige problemer som har hopet seg opp, men stormaktpolitikken og de militære hensyn har stillet seg i veien for dette. Derfor er det ikke mulig

å definere de sovjetisk-norske forhold med en enkelt formel: Når den internasjonale situasjonen har vært preget av alvorlige konfrontasjoner har de utvilsomt vært motstandere, samtidig forsøker begge landene, deres folk og regjeringer, å opptre overfor hverandre slik at den annen part kan godta dem som nabo, noe de også makter. Begge landene har nøyaktig like stor interesse for å bevare freden.

Siden våre to land i etterkrigsårene har vært så levende opptatt av hverandre, har det i denne perioden dannet seg en helt bibliotek av bøker, brosjyrer og tidsskrift- og avisartikler om nabolandet og forholdet til det. På grunn av en rekke forskjellige omstendigheter er omfanget av denne litteraturen omvendt proposjonal med de to landenes størrelse. De norske leserne er som rimelig kan være best kjent med sitt eget lands litteratur om Sovjetunionen, endel kjenner også til det som skrives i de andre skandinaviske landene. Det burde imidlertid kunne være interessant og nyttig for norske lesere å gjøre seg kjent med, i det minste i grove trekk, hvordan deres land og dets utenrikspolitikk fortoner seg i lys av den litteraturen som skrives i Sovjetunionen om Norge, Skandinavia og Norden generelt. Jeg som skriver disse linjene kjenner sannsynligvis bedre enn de fleste i Skandinavia den sovjetiske litteraturen og kjenner eller kjente personlig de fleste av de sovjetiske forfattere som har skrevet og skriver om Norge. Rett nok har skandinaviske sovjetologer allerede gjort leserne kjent med den sovjetiske utenrikspolitiske litteraturen. I Norge er Tom M. Hetland den som har gjort mest i så henseende i den seneste tid, i Danmark Bent Jensen og i Sverige Ingmar Oldberg.

Ikke desto mindre kan den lille oversikten jeg her legger frem bidra med noe nytt i forhold til mine skandinaviske kolleger. For det første omfatter den hele etterkrigsperiodens utvikling, og ser utgivelsen og innholdet i de forskjellige sovjetiske brosjyrene o.l. i lys av endringer i de sovjetisk-norske forhold og også i lys av endringer som har funnet sted innen USSR i løpet av de mer enn 40 år som er gått siden krigens avslutning. En betydelig del av den sovjetiske «skandinavologien» er noe mer enn et redskap for politikken. I Vesten glemmer man ofte at den også er en del av den sovjetiske samfunnsvitenskapen, om den utgjør en god eller en dårlig del, er et annet spørsmål.

For det andre er undertegnede på grunn av biografiske omstendigheter i mindre grad enn sine sovjetiske og skandinaviske kolleger knyttet til et bestemt system av politiske oppfatninger og bestemte politiske tendenser, og kan derfor ha ambisjoner om større objektivitet når han

belyser dette emnet. For det tredje har mitt beskjedne verk, som ble påbegynt ved Institutt for forsvarsstudier høsten 1987, kunnet ta i betraktning de politiske og idé-messige forandringer som har funnet sted under Gorbatsjovs «nye tenkning» og hvordan dette har påvirket den sovjetiske litteratur og presse om Norge og Norden.

Undertegnede har ikke hatt tilgang til primærmateriale fra arkivene og har heller ikke søkt om slik tilgang, bortsett fra at han har kunnet lese endel resyméer av sovjetisk presse som har vært utarbeidet ved den norske ambassaden i Moskva. Til slutt vil jeg nevne at de korte tidsfristene som har vært satt for dette arbeidet har gjort det umulig for meg å få noen fyldestgjørende oversikt over det trykte norske materialet – dokumentariske publikasjoner, presse og vitenskapelig litteratur. Jeg har bare ganske flyktig satt meg inn i denne litteraturen og vil derfor avstå fra å kritisere de vurderinger som enkelte av mine norske kolleger har fremsatt. Med andre ord, det som presenteres for leserne er en oversikt over de sovjetisk-norske forhold vurdert gjennom prismet av trykte sovjetiske kilder. Denne oversikten er skrevet av en forfatter som ikke lenger er bundet av spesielle politiske forhold eller forbud.

Blant de norske kolleger som har hjulpet meg i dette arbeidet vil jeg først og fremst få takke min oppdragsgiver, forskningssjef ved Institutt for forsvarsstudier, professor Olav Riste, og Norges forsvarsminister Johan Jørgen Holst, som har stilt til rådighet sitt arkiv med utklipp og oversettelser fra sovjetisk presse. Forsker Pål Kolstø ved Institutt for forsvarsstudier har bistått meg med oversettelsen til norsk. Dersom studien skulle få noen sovjetiske lesere kan det til deres oppbyggelse opplyses at mine norske arbeidsgivere ikke har påtvunget meg sine synspunkter og bare stilte ett vilkår – at jeg skulle holde meg konsekvent til det valgte emne. En forsømmelse fra forfatterens siden er at avisen *Sovjet-nytt* ikke har vært viet den oppmerksomhet den fortjener.

Oslo, mai 1988

Forfatteren

1. Fra koalisjon mot Hitler – til allianse mot kommunismen (1945–1949)

De historikere som har studert forholdet mellom Sovjetunionen og Norge, har med rette understreket dets tradisjonelt fredelige karakter. Dette påpekte også forfatteren av disse linjer da han for ti år siden var redaktør av det sovjetiske verket *Norges historie* og skrev forordet til det. Likevel, det forhold at det så tidlig som i 1251 ble undertegnet en fredsavtale mellom disse naboene beviser at det allerede på den tid hadde funnet sted konflikter. Grensetraktene mellom dem var imidlertid så tynt befolkede og relativt lite viktige områder i polarområdene at en formell grensedragnings ble foretatt først for 160 år siden. Ved den anledning utviste den russiske regjeringen en for den uvanlig grad av ettergivenerhet: Størstedelen av det betydelige grenseområdet ble gitt til Norge og er siden forblitt under norsk maktutøvelse, til tross for at St. Petersburg senere ble utsatt for press og protester fra lokale russiske og finske myndigheter. Hundre år senere gikk som kjent en annen russisk regjering – den sovjetiske – med på at Norge skulle ha suverenitet over Svalbard og Bjørnøya. Endelig kan vi føye til at under unionskrisen i 1905 inntok Russland en velvillig holdning til Norge. I årene rett før første verdenskrig var det sterk vekst i de russisk-norske handelsforbindelser, og under denne krigen tok det russiske diplomati i London Norge i forsvar da britene la et sterkt press på sin «nøytrale allierte».

Av alle nordeuropeiske land var Norge det som stilte seg minst fiendtlig til det nye sovjet-regimet i Russland, og som det første av de tre skandinaviske land anerkjente det sovjetmakt, de facto (i 1921) og dermed de jure (i 1924). Den kanskje aller mest populære borgerlige utlending i Sovjetunionen i 1920-årene var Fridtjof Nansen. (En av de beste skolene i Moskva var forøvrig oppkalt etter ham). Da den relativt liberale sovjetiske politikken i 20-årene, den såkalte NEP, ble avviklet, ble også det forretningsmessige samarbeidet mellom norske firmaer og de sovjetiske myndigheter stadig mindre og til slutt innstilt. De sovjetisk-norske forholdene bedret seg ikke i 30-årene, og ved utbruddet av 2. Verdenskrig ble de endog verre i forbindelse med det sovje-

tiske overfallet på Finland. Rett før Tyskland overfalt USSR brøt Stalin de diplomatiske forbindelsene med Norge. Dette var en av flere uverdige og unyttige gester overfor Tyskland som var ment å svekke dette landets mistenksomhet vis-à-vis USSR. Da den sovjetisk-tyske krigen brøt ut, ble Norge og USSR i realiteten allierte, og i 1944 ble det undertegnet en avtale om hvordan de deler av Norge som ville bli befridd av den sovjetiske arméen, skulle administreres. Sovjetiske soldater og offiserer som flyktet fra tyske fangeleire deltok i noen tilfelle i den norske motstandsbevegelsen. I Øst-Finnmark utførte norske borgere særdeles farlige krigsoppdrag for den sovjetiske hærledelsen. Den norske befolkningen gav med fare for sitt eget liv mat til sovjetiske krigsfanger. Høsten 1944 ble den nord-østre utkanten av Norge befridd av sovjetiske tropper i kamp med tyske avdelinger; senere ble begrensede norske styrker satt under sovjetisk overkommando. Hverken de sovjetiske soldatenes oppførsel eller den sovjetiske militæradministrasjonens aktiviteter i Øst-Finnmark etterlot noe dårlig inntrykk, og allerede i september 1945 forlot Sovjetarméen Norge etter en høytidelig avskjed.

Om alt dette er det skrevet mye mer og mye bedre av norske historikere – Kåre Selnes, Egil Danielsen, militærhistorikeren Harald Sandvik og journalistene H.K. Eriksen og Kjell Fjærtøft. På russisk finnes det med unntak av det nevnte verk *Norges historie* ingen oversiktsverker. Det har imidlertid vært forsket omkring enkelte viktige spørsmål og etapper i de russisk-norske og sovjetisk-norske forbindelser. Dette gjelder bl.a. grensekonflikter i det 13. og 14. århundre (I. Sjaskolskij); «pomor-handelen» i det 18. og begynnelsen av det 19. århundre (T.A. Alimova); V.V. Roginskij arbeider for tiden med det norske spørsmål under Napoleonskrigene; P. Bacis har skrevet om norsk-russiske forbindelser i den første tiden etter at Norge fikk sin selvstendighet, og den tidligste etappe av norsk-sovjetiske forbindelser – frem til full diplomatisk anerkjennelse – er dekket av R.F. Karpova, V.A. Sjisjkin og L.S. Mitrofanova. Endelig er den andre verdenskrig beskrevet av A.S. Kan og A.M. Noskov mens E.M. Samotejkin har skrevet om perioden umiddelbart forut for krigen. (Samotejkin var forøvrig i sin tid en av Leonid Bresjnevs medarbeidere og ble senere sovjetisk ambassadør i Australia.) De sovjetiske styrkenes militæroperasjoner i Nord-Norge samt tidligere sovjetiske krigsfangers deltakelse i den norske motstandsbevegelsen er blitt foreviget i memoarlitteraturen.

Men uansett hvilke historiske presedenser som finnes og hvilke tra-

disjoner som har festnet seg, vil fremtiden fremfor alt bli bestemt av nåtiden. Da de fremtidige sovjetisk-norske forhold ble fastlagt ved krigens slutt, ble de betinget ikke bare av de erfaringer man hadde gjort under krigsårene, som i det store og hele var gunstige for dette forholdet. Krigserfaringene trådte raskt i bakgrunnen og i stadig stigende grad ble vårt tosidige forhold preget av etterkrigsforholdene mellom de seirende stormaktene.

Høydepunktet av velvillighet overfor Norge i sovjetisk presse ble nådd da landet var frigjort og Hitler-Tyskland hadde kapitulert. Sommeren 1945 trykket tidsskriftet *Novoje vremja* en større artikkel av en viss M. Mihajlov, «Norge i går og i dag» (14/4 1945), som var viet den innenrikspolitiske situasjonen i Norge. *Novoje vremja* var på denne tiden det eneste sovjetiske tidsskrift som tok opp internasjonal politikk. Mihajlov uttrykte overraskelse og misnøye med at det tok så lang tid å få sendt de tyske soldatene tilbake til Tyskland og var indignert over det han oppfattet som obstruksjon i etterforskningen av saken mot Quisling og hans menn. Han fordømte høyrekretsene (Berg!) for at de ikke ville la Stortinget bli sammenkalt med sin førkrigssammensetning, og for at de ikke ville ta kommunister med i regjeringen. Artikkelen ble avsluttet med en positiv karakteristik av regjeringen Gerhardsen (som hadde to kommuniststatsråder). Også statsministeren selv, som nylig hadde vært «gissel» for hitleristene i tysk konsentrasjonsleir, fikk positiv omtale.

Mihajlov hilste velkommen den planlagte gjenforening av de to arbeiderpartiene, og understreket hvor viktig det var for Norge å ha et godt forhold til Sovjetunionen. Den svenske idéen om en «nordisk blokk» ble det advart mot. Når man tar i betraktning styrkefordelingen straks etter opphøret av krigshandlingene samt det sovjetiske militære nærværet i Nord-Norge, fikk det sovjetiske halvoffisielle organets anbefalinger betydelig vekt.

Den velvillige og endog hjertelige tonen i forholdet til Norge gjenspeiles også klart i de reisebeskrivelsene V. Telpugov, medlem av en sovjetisk ungdomsdelegasjon, fikk trykket. Han fikk en gjestfri mottakelse hos norske ungmunnister som nylig hadde deltatt i motstandsarbeidet. Utenrikspolitikk kom han overhodet ikke inn på. (*Vokrug sveta*, 1946, Nr. 11–12) Den sovjetiske pressen var altså i de første etterkrigsmånedene velvillig innstilt overfor Norge, men fra tid til annen ble den oppbrakt over de hindringer som ble lagt i veien for repatrieringen av sovjetiske krigsfanger. Man reagerte også på det store

innrykket av engelske turister til Norge og på endel foreldede og direkte absurde opplysninger om Sovjetunionen i norske lærebøker. (*Novoje vremja*, 1946, nr. 10, 1947, nr. 11). Angrepene i den sovjetiske presse på utkastene til et skandinavisk eller nordisk forbund, som ofte bare var løst fremkastede idéer, fremkom første gang allerede i 1940 og hadde en noe videre adresse: De ble rettet ikke bare mot nordmennene, men også mot svenskene. Norske forskere som har studert sovjetisk politikk overfor Skandinavia har bemerket at lignende utfall fremkom i sovjetisk presse sommeren 1945, deretter høsten 1946 og gjentatte ganger i 1947. Den nervøse tonen i de sovjetiske artiklene må forstås ikke primært på bakgrunn av nye begivenheter i selve Norden. Viktigere var lanseringen av Truman-doktrinen som innevarslet USAs overgang til praktisk «containment» av Stalins stormaktsappetitt, *in casu* i forholdet til Tyrkia og Svartehavstredene. Den røde tråd, ledemotivet, i den sovjetiske kampanjen mot selve idéen om en skandinavisk blokk var den grunnleggende mistillit til USSRs skandinaviske naboer. Man trodde ikke at deres utenrikspolitiske selvstendighet var reell, og var overbevist om at ethvert politisk, og i enda høyere grad ethvert militært forbund i Norden uvegerlig ville bli rettet mot Sovjetunionen. Sovjetiske journalister trakk direkte paralleller med de bedrøvelige hendelsene i 1940 etter fredsavtalen i Moskva. Den sovjetiske regjeringen oppførte seg dengang truende og avviste tvert tanken om en blokk av de små nordiske land. Dette bidrog til at Finland og Tyskland nærmet seg hverandre og inngikk et treårig «våpenbrorskap». Men disse parallellene som ble trukket mellom 1940 og 1947 og hele den oppbrakte tonen de sovjetiske avisene og tidsskriftene la for dagen overfor muligheten av en skandinavisk blokk bidrog bare til å styrke den skandinaviske vaktsonen og frykten overfor de sovjetiske hensiktene som man ikke forstod. I denne forbindelse er det verd å merke seg at den sovjetiske presse på denne tiden fremdeles viste betydelig større sympati overfor sin forhenværende forbundsfelle Norge enn overfor sin forhenværende fiende Finland. Også «Hitler-Tysklands forhenværende håndlanger» – Sverige – ble behandlet mindre sympatisk. På denne tiden var det i sovjetisk presse vanlig å vurdere den svenske krigsnøytaliteten ytterst negativt. (Se f.eks. P. Rysakovs artikkel i *Novoje vremja* 1945, nr. 8, og Je.N. Segals upubliserte avhandling om *Sveriges utenrikspolitikk under 2. Verdenskrig*, Moskva 1946).

De første åpne tegn på at man i Sovjetunionen var misfornøyd med Norges utenrikspolitikk kom til syne i sovjetisk presse først på vårpar-

ten 1947 da forholdet mellom stormaktene allerede hadde rukket å bli svært dårlig. De faktiske sovjetiske krav på å få herredømme over Svalbard og få revidert Pariskonvensjonen av 1920, som etter sovjetisk syn hadde mistet sin betydning, kan man gjenfinne i boken *Russere på Svalbard*, av M. Stavnitser. Boken utkom på forlaget Glavsevморput (dvs. Den nordlige hovedsjøvei) og så dagens lys i 1948. Stavnitseres bok inneholdt også historisk materiale som støttet opp under russernes rett til å kontrollere øygruppen. Forfatteren hadde bodd på Svalbard siden 30-årene og hadde øyensynlig arbeidet seg igjennom hele den russisk-språklige litteraturen om sitt emne, bl.a. hadde han oppsporet en mengde opplysninger om Svalbard i førrevolusjonære tidsskrifter, fra begynnelsen av forrige århundre. Den nyeste periode i øygruppens historie beskrev han på grunnlag av sine egne erfaringer, dagboksopptegetninger og arkivmateriale fra det sovjetiske firmaet «Arktikugol». Boken, som ble trykket i 15 tusen eksemplarer, avsluttes med en patetisk skildring av den påbegynte gjenoppbyggingen av de sovjetiske grunnene, som var blitt ødelagt av tyskerne. At øygruppen ble eid av nordmennene, ble overhodet ikke nevnt. «Ved den sovjetiske stats vilje gjenoppstår det arktiske fyrrom av asken og ruinene.» (s. 140) Fra våren 1947 ble det ført en bred antisovjetisk kampanje i Norge, og da regjeringen Gerhardsen tok tilbake sine forgjengeres innrømmelser i spørsmålet om et fellesstyre på Svalbard, førte det til at forholdet til den østlige nabo ble, om ikke ødelagt, så i det minste skadet. Den sovjetiske regjeringens skuffelse i denne saken nedfelte seg i deres trykte materialer (se *Pravda*, januar 1947).

Fra og med sommeren 1947 gikk de to statene stadig klarere hver sin vei i spørsmålet om amerikansk økonomisk hjelp – «Marshall-planen». Norge var tilbøyelig til å ville motta amerikansk hjelp, men det gjorde seg gjeldende en viss vakling og bekymring som er blitt studert av den norske historikeren H.O. Pharø. Den sovjetiske og den kommunistiske norske pressen startet allerede i 1947 en vidtfavnende og støyende kampanje mot «Marshall-planen». Pavel Rysakov, som på denne tiden var en kjent spaltist og skandinavist, rådet skandinaverne til å befestes sin økonomiske stilling og sin nasjonale uavhengighet ved å utvide sine økonomiske forbindelser med landene i Øst-Europa. (*Pravda*, 5/9 1947) Dette rådet falt på sin egen urimelighet når man tar i betraktning den dype økonomiske krisen som nettopp Øst-Europa befant seg i.

Fra og med 1948 og helt til midten av 1950-årene var den sovjetiske presse konstant opptatt av de angivelig katastrofale følgene det ville få

for Norge og den norske nasjonaløkonomien dersom landet gikk inn i «Organisasjonen av europeisk økonomisk samarbeid». (Se Pavel Rysakovs artikler og hele bøker, samt nærmest årlige artikler i tidsskriftet *Vnesjnaja torgovlja*, etc.) Ved utgangen av 1947 kom bruddet mellom de tidligere forbundsfellene tydelig til syne i Tysklandsspørsmålet, det viktigste spørsmålet i europeisk politikk. Nå innebar et politisk brudd, selvfølgelig, ikke nødvendigvis noen krigsfare: Uansett hvilke rykter som med jevne mellomrom oppstod på begge sider av Atlanterhavet kunne det overhodet ikke være tale om at det forelå noen trussel om sovjetisk overfall på Vest-Europa på denne tiden. Dersom de norske politiske lederne virkelig var redde for Sovjetunionen, så var dette ikke en frykt for å bli overfalt, men for å bli tilbudt en vennskapsavtale etter mønster av den sovjetisk-finske. Norges reorientering vekk fra en alliansefri posisjon via Marshall-planen til NATO-deltakelse var i siste instans betinget av nettopp de begivenhetene som fant sted våren 1948 og som ble slått så stort opp: For det første den sovjetisk-finske avtalen om vennskap og gjensidig bistand som i Oslo med rette eller urette ble oppfattet som et resultat av sovjetisk diktat, for det andre av kommunistenes ukonstitusjonelle maktovertakelse i Tsjekkoslovakia, det land i Øst-Europa som stod nordmennene nærmest politisk sett. Og «februaromveltningen» i Tsjekkoslovakia var i sin tur bare et av flere ledd i en almen prosess i de små land i Øst-Europa i retning av å avskaffe disse landenes politiske demokrati. Samtidig ble det opprettet tosidige forbundsavtaler mellom dem og USSR som Vesten likeledes betraktet som diktat.

Høsten 1948 ble den såkalte Berlin-blokaden oppfattet i samme ånd. Det seiglivede inntrykk som ble skapt om sovjetisk ekspansjonisme sprang også ut av det ubestridelige faktum at nettopp Sovjetunionen og ingen andre land utvidet sitt territorium etter 2. verdenskrig på bekostning av de fleste av sine naboer – Finland, Tyskland, Polen, Romania, Tsjekkoslovakia, Japan og for en tid endog Kina (baser i det tidligere Mansjuria). Sovjetiseringen av de tre baltiske republikkene i 1940 ble likeledes betraktet som ekspansjon.

En rekke sær-norske og sær-danske hensyn bidro også til at disse landene nærmet seg den engelsk-amerikanske blokken og til slutt gjenopprettet sitt forbundsforhold til den: Da den forrige verdenskrigen brøt ut, hadde de befunnet seg i en bekymringsfull isolert nøytralitet, og dette var en av hovedårsakene til nederlaget 1940. Dette var et argument som systematisk ble fortiet i datidens sovjetiske presse. På samme

måte som under den første verdenskrig hadde de norske politiske lederne under 2. verdenskrig vært redde ikke bare for å bli trukket inn i krigen, men også for å bli trukket inn «på gal side», dvs. på en annen side enn Storbritannia og dette landets allierte. Med tiden ble en annen og enda sterkere «magnet» lagt ved siden av den britiske i den andre verdenskrig, nemlig den amerikanske. I samme øyeblikk som de sovjetiske lederne lot forholdet til de store vestlige statene tilspisse seg, måtte de vente at også forholdet til de små vestlige landene gikk i stykker. Især gjaldt dette land med en slik historisk «arv» som Norge. Endelig var Norge i de første etterkrigsårene ganske enkelt ikke i stand til å sikre forsvaret av sitt vidstrakte land med sine egne knappe midler.

Samtidig må vi yde også den sovjetiske part rettferdighet: Det sovjetiske påtrykket gikk aldri utover det å starte en pressekampanje mot disse landenes «underkastelse» under den engelsk-amerikanske imperialismen. Denne konklusjonen må vi bli stående ved inntil nytt materiale blir publisert og kommer i vitenskapelig omløp, enten fra sovjetisk, eller mer sannsynlig, fra norsk side. Ryktene om at Sovjetunionen ville foreslå at Norge skulle undertegne en avtale etter mønster av den sovjetisk-finske, forble bare rykter. Den endelige teksten i den sovjetisk-finske avtalen bygget ellers, som kjent, på et utkast fra Paasikivi, den finske part. Nyheten om dette ble mottatt i Norge med en viss lettelse. I sovjetisk presse ble spørsmålet om en tilsvarende avtale med Norge naturligvis ikke reist i det hele tatt.

En norsk forsker, Tom Hetland, har i den senere tid analysert sovjetisk politikk og sovjetisk presse i 1948 fra et skandinavisk synspunkt. Han konkluderer med at man i Moskva allerede om våren det året forsonte seg med at Norge sannsynligvis ville slutte seg til den europeisk-amerikanske alliansen som var under forberedelse, selv om Norge ikke selv deltok i disse «atlantiske» forhandlingene. Dette kan man finne et vitnesbyrd om i en kritisk artikkel om Norge i *Isvestija* 27. mars 1948. (Det var forøvrig den første så kritiske artikkel som ble trykket siden «vinterkrigen» i 1939!) Hetland finner at de samme pessimistiske og resignerte toner klinger gjennom hele den kritiske kampanjen i sovjetisk presse mot planene om å opprette et skandinavisk forsvarsforbund. Disse planene ble offentliggjort i mai 1948 og ble snart fulgt opp av forhandlinger. Sovjetiske forfattere gjorde ikke for alvor noen forskjell på dette forbundet og et vesteuropeisk forsvarsforbund. Ettersom det nordiske forbundet aldri ble noe av, er det vanskelig å si om de tok feil eller ikke. De sovjetiske kommentatorene overdrev imidlertid grovt det

amerikanske diplomatiets rolle i disse forhandlingene. Først helt til slutt, ved årsskiftet 1948–49, da det ble klart at de tre skandinaviske regjeringene hadde ulikt syn på hvilken karakter den fremtidige alliansen burde ha, gjorde den sovjetiske presse sine lesere kjent med sakens utfall på en mer sannferdig måte.

Som Hetland har bemerket ble den sovjetiske pressens oppmerksomhet fra nå av i første rekke rettet inn mot den delen av opinionen i de vestlige land og ikke minst i Norge som var imot NATO. Samtidig disiplinerte det stalinistiske lederskapet sin egen befolkning og trakk dens oppmerksomhet vekk fra de materielle forsakelser de måtte lide ved å overdrive faren for en ny krig og anklage sine motstandere på den internasjonale arena for aggressivitet.

Det var forøvrig ikke første gang utenrikspolitiske forviklinger ble brukt på denne måten, sml. oppstyret omkring faren for en intervensjon under «den stalinistiske revolusjon» i 1929–30. Den nye krigsfarepsykosen skulle også rettferdiggjøre en ny bølge av terror: Oppgjøret med en gruppe yngre partiledere som hadde gjort karriere under krigen – den såkalte Leningrad-affæren – gikk hånd i hånd med den såkalte kosmopolitiske kampanjen som hadde et klart antisemittisk tilsnitt. Forut for begge disse gikk agitasjonen mot «den nesegruse beundring» for Vesten, som tok sikte på å oppnå større kulturell isolasjon fra den kapitalistiske verden. Disse kampanjene ble ledsaget av en ny bølge av arrestasjoner og forvisninger som i første rekke rammet familiemedlemmer til døde «folkefiender» og personer som var blitt dømt første gang i 1937 og hadde sonet ferdig sin første straff. De dårlig informerte sovjetmenneskene ble opplært til å tro at alle verdens folk var taknemlige overfor Sovjetunionen og ikke følte annet enn kjærlighet og aktelse til dette landet. Betegnende i så henseende er de reiseinntrykkene som ble skrevet av lederen (eller et alminnelig medlem) av en sovjetisk fagforeningsdelegasjon som var til stede på Den norske landsorganisasjonens landsmøte i 1948. (*Novoje vremja*, 1948, nr. 12) På denne tiden var slike reisebeskrivelser sjelden kost. Artikkelforfatteren bemerket at delegasjonen ble møtt med vennlighet, aktelse og sympati. De norske arbeiderne følte erkjentlighet overfor det sovjetiske folk. Samtidig ble de negative konsekvensene av Marshall-hjelpen slått stort opp: Det norske forbruksvaremarkedet og kulturlivet var blitt amerikanisert og den antisovjetiske agitasjonen grep om seg. Høyrefløyen i Det norske Arbeiderparti og den sentrale fagforeningsledelsen ble sagt å være antisovjetisk og antikommunistisk. Artikkelforfatteren, M. Kus-

netsov, beskrev forøvrig temmelig objektivt de norske arbeidernes bekymringer og materielle kår.

Ifølge sovjet-avisene reiste folkene og de arbeidende masser seg til kamp for fred og mot «de engelsk-amerikanske krigshisserne». I forholdet til Vest-Europa ble den rent konkret rettet mot opprettelsen av NATO. Disse propagandistiske påstandene var ikke helt uten fotfeste i virkeligheten. Rundt årsskiftet 1948–49 oppstod det faktisk en anti-krigs-bevegelse i Norge som riktignok kommunistene tok initiativet til, men som på ingen måte var begrenset til dem alene. I selve regjeringspartiet, DNA, ble det aktivisert innbitt motstand mot Norges inntreden i NATO. Den sovjetiske pressen hilste denne bevegelsen velkommen og gjorde sine lesere kjent med den. Samtidig skjerpet den naturlig nok sin tone overfor de ledende norske forkjempere for NATO-medlemskap. 12. januar skrev S. Maksimov (pseudonym) en artikkel i *Literaturnaja gaseta* under tittelen «Tranmæl og hans klikk», som tiltrakk seg oppmerksomhet ved sin krasse form og sitt inngående kjennskap til skandinaviske politikere. Den var skrevet av den forhenværende sovjetiske diplomat Semjon Maksimovitsj Mirnyj, som i ungdommen var aktiv som revolusjonær ikke bare i Russland, men også i Bulgaria. Før «den store terror» satte inn arbeidet han ved forskjellige sovjetiske legasjoner i Skandinavia og var en av Aleksandra Kollontajs nære medarbeidere og kamerater. Han ble ekskludert av partiet og sparket fra UD, men fikk beholde friheten. Under krigen var han i aktiv tjeneste og i etterkrigsårene tjente han med nød og neppe til det daglige brød med journalistisk arbeid. I den ikke hemmeligstemplede delen av Aleksandra Kollontajs partiarkiv har jeg kommet over et brev som vitner om hvordan hun på denne tiden talte Mirnyjs sak.

Etter Mirnyjs artikkel fulgte andre som ikke var mindre grove. I *Literaturnaja gaseta* kunne man lese uttrykk som: «Den norske hane har stukket halsen sin lenger frem enn alle andre og er klar til å hakke». De skandinaviske politikerne ble beskyldt for å «være rede til omdanne sine land til kaserner som skal bestyres av amerikanske feldwebler». I slutten av januar kom den velkjente henvendelse fra den sovjetiske regjering til den norske, som ble overlevert av den sovjetiske ambassadør i Oslo. Sammenlignet med mange tilsvarende utspill fra det sovjetiske diplomatiets side utmerket denne henvendelsen seg ved sin moderasjon. Det sovjetiske diplomati ble på dette tidspunkt fortsatt ledet av Molotov, men han var blitt kompromittert ved sin kones arrestasjon og stod i ferd med å overlate utenriksministerposten til

Andrej Vysjinskij som var enda mer skrekkinngytende, skruppelløs og kryptende overfor Stalin. Selv sine egne medarbeidere i UD hånet han åpenlyst. Denne henvendelsen gav den norske regjeringen et hint om at det forestående NATO-medlemskapet ville bli oppfattet som relativt mindre skadelig for sovjetiske interesser dersom det ble ledsaget av det som senere skulle utkrystallisere seg som den «norske basepolitikken».

Min oppfatning av denne henvendelsen sammenfaller med norske forskeres oppfatning, især Hetlands. I en ny sovjetisk henvendelse, som var et svar på det norske svaret, ble det fremført en bemerkelsesverdige bebreidelse mot NATO. Denne organisasjonen, ble det hevdet, «satte seg ikke som mål å forene alle fredselkende stater». De som hadde utformet denne noten kunne og burde ha husket på at deres regjering bare et halvt år tidligere hadde forkastet «Marshall-planen», som var rettet nettopp til «alle» europeiske stater. Det sovjetiske dokumentet kom også med bebreidelser mot den norske formuleringen «trussel om angrep» som etter sovjetisk oppfatning satte døren på gløtt for utenlandske baser.

Den sovjetiske regjeringens februar-erklæring 1949 hevdet videre at «den norske regjeringen har ikke noe grunnlag for eller påskudd til å tvile på Sovjetunionens gode nabo-hensikter overfor Norge. Ethvert overfall er fullstendig utelukket.» De som utformet henvendelsen ville ikke forstå at den norske oppfatningen av sovjetisk politikk slett ikke bare avspeilet en sovjetisk politikk vis-à-vis Norge isolert sett. Aller mest naivt var det sovjetiske forslaget om en ikke-angrepspakt. For det første minnet selve forslaget og omstendighetene rundt det sterkt om Hitlers *démarche* våren 1939 som ble avvist av Norge. For det andre hadde Stalins ikke-angrepspakter dårlig ord på seg: Sovjetunionen brøt både formelt og faktisk nesten alle de tilsvarende paktene landet inngikk med sine naboer. (Nordmennene kjente aller best til avtalebruddet ved overfallet på Finland i 1939.) Likefullt må man kunne tro at den sovjetiske regjering la frem forslaget om en ikke-angrepspakt med Norge med ren samvittighet. Og faktisk, de kilder som har vært tilgjengelige for norske forskere gir ikke grunnlag for å tro at det (langt fra syndfrie) stalinistiske lederskapet hadde planer om gå til militært angrep på et utakknemlig og ulydig Norge. Også rent almenne betraktninger taler imot dette, og norske politikere trodde ikke i 1949 at det eksisterte en slik fare. Riktignok verserte det rykter om dette, i første rekke i Washington, men de forsvant like fort som de oppstod. Sovjetisk litteratur har klart overdrevet disse falske ryktenes betydning for

beslutningen om å melde Norge inn i NATO. (Også forfatteren av disse linjer har i *De skandinaviske lands historie*, 1971, ss. 281–82, gjort seg skyldig i en slik overdrivelse. I min artikkel blir imidlertid ikke NATO omtalt som aggressivt, men kun som antisovjetisk.)

4. april 1949 sluttet Norge seg til NATO som en av alliansens stifterstater. Det kan være passende å la denne milepælen stå som avslutning på gjennomgangen av den første etappen av de sovjetisk-norske forhold etter krigen. Vi kan kort konstatere at bortsett fra rene oppslagsverk fantes det så godt som ingen sovjetisk litteratur om Norge og Sovjetunionen i de aller første etterkrigsårene. De uoffisielle kontaktene begrenset seg til noen sjeldne og ikke særlig mannsterke delegasjonsbesøk. Knappe reiseinntrykk fra disse besøkene kan vi finne i sovjetiske tidskrifter fra denne tiden. (Noen av de første ble skrevet av N.I. Krymova, en oversetter som gjorde mye for å gjøre skandinavisk litteratur kjent i USSR, se *Novoje vremja*, 1946, nr. 2).

Den sovjetiske regjeringens februar-erklæring 1949 hevdet videre at «den norske regjeringen har ikke noe grunnlag for eller påskudd til å tvile på Sovjetunionens gode nabo-hensikter overfor Norge. Ethvert overfall er fullstendig utelukket.» De som utformet henvendelsen ville ikke forstå at den norske oppfatningen av sovjetisk politikk slett ikke bare avspeilet en sovjetisk politikk vis-à-vis Norge isolert sett. Aller mest naivt var det sovjetiske forslaget om en ikke-angrepspakt. For det første minnet selve forslaget og omstendighetene rundt det sterkt om Hitlers *démarche* våren 1939 som ble avvist av Norge. For det andre hadde Stalins ikke-angrepspakter dårlig ord på seg: Sovjetunionen brøt både formelt og faktisk nesten alle de tilsvarende paktene landet inngikk med sine naboer. (Nordmennene kjente aller best til avtalebruddet ved overfallet på Finland i 1939.) Likefullt må man kunne tro at den sovjetiske regjering la frem forslaget om en ikke-angrepspakt med Norge med ren samvittighet. Og faktisk, de kilder som har vært tilgjengelige for norske forskere gir ikke grunnlag for å tro at det (langt fra syndfrie) stalinistiske lederskapet hadde planer om gå til militært angrep på et utakknemlig og ulydig Norge. Også rent almenne betraktninger taler imot dette, og norske politikere trodde ikke i 1949 at det eksisterte en slik fare. Riktignok verserte det rykter om dette, i første rekke i Washington, men de forsvant like fort som de oppstod. Sovjetisk litteratur har klart overdrevet disse falske ryktenes betydning for

2. Fra «den kalde krigens» høydepunkt – til den første avspenningen (1949–1959)

Den norske forsker som sist har skrevet om de sovjetisk-norske forhold i disse årene, Tom M. Hetland, har bemerket at det sovjetiske diplomati og den sovjetiske presse reagerte relativt rolig på Norges inntreden i NATO. Deres interesse ble snarere rettet mot de praktiske konsekvensene av denne beslutningen, mot de militære tiltakene nordmennene og NATO traff i Norge. Nettopp sommeren 1949 begynte den sovjetiske hovedstadspressen å skrive om NATOs militærøvelser i Norge og langs Norskekysten og om nordmennenes deltakelse i disse øvelsene. Dette ble fra da av et fast, eller mer presist: et stadig tilbakevendende tema i sovjetisk presse. Lederne for høyrefløyen i Det norske arbeiderpartiet, (ofte kalt «gerhardsen'er» med liten bokstav), ble utsatt for stadig krassere angrep og ble utskjelt som «lakeier for imperialismen». Det ble hevdet at de ville gjøre Norge til et amerikansk militært brohode, til en angrepsbase for USA. (*Pravda*, 18/12 1949) Men forøvrig hverken ville eller turde den sovjetiske pressen smøre for tykt på. Det stalinistiske lederskapet satte sitt håp til fredsbevegelsen, derfor burde den først og fremst fortelle de sovjetiske leserne om hvilke strålende fremtidsutsikter denne bevegelsen hadde og hvilke bragder den alt hadde utført i Norge og andre land. Men stortingsvalget i 1949 gav seier til regjeringspartiet DNA, og påførte kommunistene et kraftig nederlag. Valget viste at NATO-medlemskapet ble støttet av majoriteten av velgerne. Dette faktum ble selvfølgelig holdt skjult for sovjeterne. Først 40 år senere ble det i en artikkel om sovjetisk-norske forhold i det sovjetiske UDs halvoffisielle tidsskrift *International Affairs* påpekt at flertallet av nordmennene regner medlemskapet i NATO som en garanti for landets sikkerhet. (*Mesjdunarodnaja sjisn*, 1987, nr. 3, s. 93).

I de første månedene og årene etter at NATO var opprettet ble, som kjent, de norske væpnede styrker gjenoppbygget og en rekke militære

anlegg ble bygget for alliert regning. Den sovjetiske pressen vendte regelmessig tilbake til denne prosessen som var ytterst ubehagelig for USSR. Særlig skarpt uttalte den seg om byggingen av flyplasser som ble betraktet som baser for USAs væpnede styrker og som et brudd på den norske regjeringens base-forsikringer. Det vakte også indignasjon da Norge i begynnelsen av 1951 sluttet seg til NATOs felles kommandosystem, dvs. til den militære del av samarbeidet. Likeledes reagerte man på at forsvaret av Svalbard og Bjørnøya ble overlatt til NATOs Atlanterhavskommando. (Se «opplysning» om Svalbard, *Novoje vremja*, 1951, nr. 44) I forbindelse med den velkjente protesten fra den sovjetiske regjeringen i oktober 1951 anførte tidsskriftet *Morskoi flot* i en artikkel av E. Pomortseva under tittelen «Arkipelag Svalbard» forskjellige argumenter til støtte for det synet at Russland i kraft av sine fortjenester hadde historiske rettigheter på Svalbard. Artikkelen avsluttet med følgende mangetydige resonnement: «Sammen med kysten rundt Nord-Norge danner Svalbard og Bjørnøya innfallsporten til Sovjetunionens nordlige havgrenser. Det sovjetiske folk kan derfor ikke være rolig når nøkkelen til denne porten blir overgitt i fiendtligsinnete hender.» De sovjetisk-norske forhandlingene i 40-årene vedrørende øygruppen, og planene i sovjetisk presse om et fellesstyre, tidde artikkelen imidlertid klokkelig stille om. Vi må huske på at de norske tiltakene på Svalbard ble truffet på en tid da borgerkrigen i Korea allerede var brutt ut. Denne krigen ble startet av Nord-Korea som fikk åpenlys støtte fra folkerepublikken Kina og skjult støtte fra USSR. Sovjetisk diplomati, presse og faglitteratur benektet (og benekter fortsatt) at initiativet til denne krigen kom fra Nord-Korea. Mot bedre vitende hevder de at «den syd-koreanske militærmaskinen» var den aggressive part.

Den tilspissede «kalde krigen» var på nippet til å tippe over i en «varm krig» med åpen sovjetisk deltakelse (dette avslørte den sovjetiske overløperen oberstløytnant Tokajev på begynnelsen av 1950-tallet), og fikk sin innenrikspolitiske «oppfølging» i Sovjetunionen i form av ny blodsutgytelse: Lederne for den tidligere «Jødiske antifascistiske komité» ble skutt, dvs. kremen av sovjetisk jødisk kultur. I Georgia ble det iscenesatt en skuerettssak, og en bølge av «jødiske» arrestasjoner, som toppet seg i legekomplottet, skyllet over landet. Våren 1953 ble det bygget baraker i Sibir for de sovjetiske jøder som ville flytte dit «frivillig». I Moskva ble den nyeste «renovasjon» av det høyeste partilederskapet forberedt. Molotov og Mikojan ble i realiteten

skjøvet ut av ledelsen, og Politbyrået ble utvannet til et langt mer tallrikt Partipresidium. Det så ut som om selv den allmektige Berija stod i ferd med å ble innhentet av den samme skjebne som rammet hans forgjenger Jesjov.

Mot denne illevarslende bakgrunn forstår vi bedre den gradvise opptrappingen av den anti-norske kampanjen i sovjetisk presse. Denne kampanjen var ikke tatt ut av løse luften, men var fremkalt av de helt konkrete militære tiltak som nordmennene hadde truffet. Det norske militærbudsjettet økte kraftig i 1951, det ble bygget flyplasser, flåteanlegg og radarstasjoner, og sovjeterne var klare over at det ble lagt press på Norge i NATO for å få landet til å revidere sin base-politikk. Til det som allerede er sagt om dette hos Hetland, vil vi bare føye til noen avisoverskrifter: «Konsekvensene av spyttlikking» (*Pravda*, 11/2 1951), «En antifolkelig politikk» (*Literaturnaja gaseta*, 18/10 1951), «Eisenhower krever betaling» (*Novoje vremja*, nr. 39, 26/9 1951), «Amerikanske militærforberedelser i Norge» (*Krasnaja svesda*, 19/6 1951), «Amerikansk press på de skandinaviske land» (*Krasnaja svesda*, 10/6 1951), «Den norske handelsflåten i de amerikanske imperialistenes planer» (*Krasnyj flot*, 13/5 1951), «De amerikanske aggressorenes norske lakeier» (*Pravda*, 26/12 1951), «Under dekke av å skulle samtale om forsvaret» (*Pravda*, 30/8 1951), «De amerikanske imperialistenes intriger i Norge» (*Krasnyj flot*, 20/3 1951), «Samarbeid American style» (*Krasnyj flot*, 15/8 1951). En del av den sovjetiske pressekampanjen ble viet flyttingen av de sovjetiske krigsgravene i Norge.

Denne mange måneder lange kampanjen kulminerte med tre sovjetiske noter i oktober 1951, som tok opp en rekke svært forskjellige spørsmål – urnene til de sovjetiske stridsmennene (i realiteten: krigsfangene) som var gravlagt på norsk jord måtte ikke flyttes på en uverdigg måte; Svalbards demilitariserte status måtte ikke rokkes ved, og amerikanske luftstridskrefter måtte ikke få etablere et fast nærvær i Norge. Notespørsmålet er godt behandlet hos Hetland. Det dramatiserte situasjonen at den andre noten ble overlevert til den norske chargé d'affaires av selveste Vysjinskij personlig. Det slagtilfellet som rammet den norske ambassadør Helgeby umiddelbart før overleveringen minner om det slag som den finske statsminister Hakzell fikk i Moskva høsten 1944. Også dette slagtilfellet fant sted mens det sovjetiske presset mot et nordisk land – i dette tilfellet Finland – var på sitt høyeste.

Etter at Norge sendte et beroligende brev gikk den sovjetiske regje-

ringens bekymring angående Svalbard over, men angrepene på det amerikansk-norske militære samarbeidet fortsatte med uforminset styrke inn i 1952. Ledemotivet i disse angrepene var påstander om at det fantes «amerikanske militærbaseer» i Norge, baseer som kunne brukes til aggresjon mot USSR. 1952-kampanjen ble summert opp av den dengang svært kjente politiske kommentator B. Leontjev i en artikkel i *Pravda* under overskriften «Amerikanske militærbaseer i Norge» (*Pravda*, 28/12 1952). 25/1 1953 skrev M. Aleksandrov artikkelen «Fraser og baseer» i *Isvestija*. Også *Voprosy ekonomiki*, *Novoje vremja* og *Kommunist*, SUKPs teoretiske hovedorgan, trykket på denne tiden større artikler om Skandinavia og mer spesielt om Norge. S. Maksimov, som vi allerede har stiftet bekjentskap med, skrev en historisk ekskurs i *Literaturnaja gaseta* 30. august 1952 under tittelen «En myte tar slutt». Her minnet han, ikke helt grunnløst, om at det i norske regjeringens dokumenter fra krigsårene fantes planer om et «atlantisk» samarbeid mellom Norge, England og USA. Ved å gjøre vold mot kildene kunne den velinformerte forfatteren tolke disse planene som antisovjetiske. Denne artikkelen forhindret ikke at S. Mirnyj kort etter ble arrestert i forbindelse med «legekomplottet»: Han ble reddet av Stalins død.

Faresignaler i anledning den militære byggevirkomheten vekslet med propagandistiske overdrivelser og overeksponeringer. Nettopp i disse årene på grensen mellom første og andre halvdel av århundret flørte de sovjetiske standard-klisjéene om at Amerika ville okkupere de skandinaviske NATO-landene og gjøre dem, sammen med alle andre «marshalliserte» land, til amerikanske kolonier. Her er en smakebit fra datidens journalistikk, en artikkel av V. Drusjinin i Leningrad-tidsskriftet *Svesda* (1951, nr. 1) under overskriften «Yankees i Skandinavia». Underoverskriften om Norge var «oppkjøpere av kanonføde». Her ble det bl.a. sagt: «Norge befinner seg i samme situasjon som en neger-leilending hos en plantasje-eier i Louisiana eller Tennessee. Jo mer negeren arbeider for sin husbond, jo mer skylder han ham. 'Marshall-planens' galgeløkke er utformet etter samme prinsipp: den blir hele tiden trangere og trangere. Amerikanerne karrer til seg alt landet er rikt på, fra metaller til leker.» Avsnittet om Norge avsluttes optimistisk: «Det endelige ordet vil bli uttalt ikke av Lange, Trygve Lie eller noen av de andre trellene, men av det norske folk. Norges folk stiller seg stadig klarere på fredens side – mot quislingene.» (ibid. ss. 135, 136).

Hetland har henledet oppmerksomheten mot endel nye nyanser i den sovjetiske vurderingen av skandinavisk samarbeid som man kunne merke i den sovjetiske pressen i 1952. Disse mer sympatiske signalene foregrep den positive nyorienteringen som ble foretatt i den etterstalinistiske perioden. I stedet for å prøve å etterspore disse sikksakk-bevegelsene vil vi understreke et annet forhold: Den norske basepolitikken bestod en meget vanskelig prøve og kom seg velberget igjennom den sterkt tilspissede internasjonale situasjonen under «den kalde krigen». I rettferdighetens navn må det også sies at de sovjetiske henvendelsene og protestene angående basepolitikken gang på gang tok til orde for å styrke det tradisjonelt gode nabo-forholdet mellom USSR og Norge.

Nå, endelig, begynte Nordens økte politiske betydning siden andre verdenskrig å avspeile seg i de sovjetiske samfunnsviternes vitenskapelige arbeider. Siden de sentrale sovjetiske instanser viet denne regionen stigende oppmerksomhet ble det også lettere å få skrevet avhandlinger og trykket bøker om den. Det sovjetiske studiet av Skandinavias politikk, økonomi og nyeste historie hang klart sammen med at disse landene nå ble trukket inn i storpolitikken. Allerede før Stalin-tiden var ute, bar denne forskningen sine første frukter. Disse fruktene var imidlertid lettbederlige og konjunkturbestemte, og deres opphavsmenn talte senere nødig om dem. Det er i første rekke snakk om to bøker av noe forskjellig verdi: *Det moderne Sveriges økonomi og politikk* av Ja. E. Segal (Vitenskapsakademiets forlag, Moskva, 1952) og *USAs aggressive politikk i Norden* av P. Rysakov (Gospolitizdat, 1952). Begge disse forfatterne hadde allerede stått frem i pressen med kritikk av Marshall-planen og dens skandinaviske aspekter. Segal var en av de få overlevende gammelbolsjevikere og hadde bodd i Sverige som politisk flyktning. Han hadde svært god greie på svenske forhold, især arbeiderbevegelsen og sosial-økonomiske spørsmål. Mot sin vilje bygget han imidlertid på alle måter opp under de ekstreme sen-stalinistiske dogmene. I hans bok fremstår det svenske folk som stadig fattigere og mer utarmet, de amerikanske monopolselskapene slavebinder Sverige, nøytralitetspolitikken er hul og antisovjetisk, etc.

Rysakov var allerede før krigen en erfaren journalist med internasjonal politikk som spesialitet, men han hadde aldri fått noen opplæring om skandinaviske forhold. Rysakovs bok er bemerkelsesverdig i den forstand at dens oppbygging senere er blitt fulgt av en rekke andre sovjetiske forfattere som har skrevet om beslektede emner, man gjenfinner

strukturen endog hos Golosjubov og Voronkov. Boken var så godt som blottet for vitenskapelig noteapparat, det faktiske materialet den fremlegger hadde forfatteren skaffet seg ved å lese de spesielle TASS-meldingene til tjenestebruk som daglig ble sendt til visse sovjetiske institusjoner. Disse telegrammeldingene med begrenset sirkulasjon var også tilgjengelige for spesielt betrodde individuelle forfattere som Rysakov.

Boken åpnet med et kapittel om «Norden i den amerikanske imperialismens planer», og tilbakeførte selvfølgelig det sterke amerikanske fiendskapet overfor USSR til Oktoberrevolusjonen og den russiske borgerkrigen. Samme knep blir brukt av den moderne krigshistorikeren A. M. Noskov i hans populær-vitenskapelige brosjyre *Norden i imperialismens militære planer*. (Moskva 1987).

Etter å ha beskrevet «den amerikanske ekspansjonen i Norden frem til Marshallplanen» (kap. II) tar Rysakov for seg Marshallplanen som etter hans oppfatning var et middel til å slavebinde de skandinaviske landene (kap. III). Deretter følger et kapittel om «NATO og de skandinaviske landene», før bokens sentrale budskap serveres i kapittel V: «USAs erobningsbestrebelse i Norden». Et mindre kapittel er viet Englands aggressive politikk i samme område (kap. VI). Kapittel VII om «Den amerikanske imperialismens løpegutter i Norden» er spesielt giftig. Boken slutter, naturlig nok, med kapitlene «Nordens folk går imot den amerikanske aggresjonen» og «Sovjetunionen sikrer de nordiske folks uavhengighet og fredelige utvikling». I 1956 gav forfatteren boken ut på ny etter å ha tonet ned kapitteloverskriftene og enkelte formuleringer. I den nye utgaven var det også tatt med en del ferskt materiale.

De utrykte lisensiatavhandlingene fra denne tiden var like karakteristiske. Den tidligere frontsoldaten Viljam Pokhljobkin viet sitt arbeid til en kritisk studie av den inneriks- og utenrikspolitikk som ble ført av høyrefløyen i Det norske arbeiderparti. Pokhljobkin hadde eksamen fra Moskvas Institutt for internasjonal politikk, og ble senere en kjent sovjetisk spesialist på moderne skandinaviske og finske forhold. Hans avhandling bar tittelen «De herskende kretser i Norge og deres antifolkelige og antinasjonale politikk i tiden før Den andre verdenskrig (1935–39)», og var gjennomsyret av den stalinistiske uforsonlige kamp mot «sosial-fascismen». (Frem til Kominterns VII kongress ble denne betegnelsen brukt til å brennemerke sosialdemokratene.) Pokhljobkin og jeg forsvarte våre avhandlinger under samme sesjon ved Vitenskapska-

demiets Historiske institutt, min avhandling hentet sitt emne fra den svenske stormaktstiden. I den ansente atmosfæren rett før Stalins død betrodde min med-dissertant meg i fullt alvor at han med nød og neppe hadde klart å redde sitt manuskript fra å bli røvet av CIA. Opponent for såvel Pokhljobjkin som meg selv var den før nevnte Segal som døde noen år senere.

En lignende atmosfære vil man finne i Ju.A. Jegorovs juridiske lisensiatavhandling «De baltiske og skandinaviske landenes 'nøytralitet' som et middel til å utløse 2. verdenskrig og til å fremme den tyske aggresjonen». (Tartu, 1949) N.V. Iljin, som på denne tiden tjenestegjorde i Sentralkomiteens apparat, forsvarte en avhandling om «USAs ekspansjon i de skandinaviske landene og de skandinaviske arbeidernes kamp for fred og nasjonal uavhengighet (1947–52)» (Moskva, 1952). La oss også nevne Je.A. Ambartsumovs avhandling som var viet «Den sovjetisk-finske krigen 1939–40 og sammenbruddet for de imperialistiske statenes antisovjetiske planer» (Moskva, 1954). Den meget språkmektige Ambartsumov hadde gått på det samme instituttet som Pokhljobjkin og ble senere en kjent progressiv publisist, i dag har han kvasset pennen for å forsvare Gorbatsjovs perestrojka.

La oss imidlertid vende tilbake til «den løpende historie» – de sovjetisk-norske forhold etter Stalins død i mars 1953. I den spesialiserte norske litteraturen (Hetland igjen) og i den mer almene sovjetiske litteraturen har man allerede trukket frem at den sovjetiske presse på denne tiden ble en anelse mer moderat i sin omtale av Norge og Skandinavia. Det nye sovjetiske lederskapet tok også noen nye initiativer som riktignok angikk spørsmål av sekundær betydning, men som like fullt tok sikte på å normalisere forholdet til de skandinaviske landene. Fra og med 1953 begynte det sovjetisk-norske varebytte igjen å øke. I 1954 ble det for første gang på fire år undertegnet en protokoll om handelssamkvem for det året. En artikkel i tidsskriftet *Vjesnjaja tovgolja* (1954, nr. 6) var fri for politiske utfall. Allerede mens Stalin levde var de kulturelle forbindelsene blitt noe mer livlige: I de sovjetiske tidsskriftene for 1950–53 kan man finne reisebeskrivelser fra Norge skrevet av den kjente sosialt engasjerte dikter A. Tvardovskij, den fremragende pianisten E. Gilels, komponisten T. Khrennikov, skuespilleren M. Tsarjov, fagforeningslederen S. Troitskaja (alle i tidsskriftet *Novoje vremja*). Tvardovskij skiller seg ut ved sin rørende beskrivelse av bøndene på en gård ved Tyrifjorden. Han var også den første som omtalte det norske folkets risikofylte hjelp til russiske krigsfanger, også det

hadde til da vært et forbudt tema i Stalins Sovjet. (*Novyj mir*, 1950, nr. 9) Tonen i publikasjonene i årene 1952–53 var klart roligere og mykere enn i 1951. Sovjetiske reisende i Norge berettet alle som én at norske kulturarbeidere og endog «enkle mennesker» var sympatisk innstilt overfor Sovjetunionen. Dette var sant: For det første hadde nordmennene fremdeles krigen, okkupasjonen og russernes bidrag til seieren i friskt minne, for det andre ble de sovjetiske gjestene som regel mottatt av aktivister fra «Vennskapssambandet Norge-Sovjetunionen».

Det mest omfattende essay som i sin helhet var viet Norge, ble trykket i Leningrad-tidsskriftet *Svesda*, som over lengre tid hadde vist interesse for Skandinavia. Essayet var skrevet av tidsskriftets journalist A. Tsjirkov, som hadde tilbrakt flere år i Norge. Utstyrt med sitater fra Stalin, som ikke lenger levde, men som fortsatt var svært autoritativ, gav Tsjirkov en velvillig og levende beskrivelse av 17. mai – barnetogene har virket rørende på den ene sovjetiske skribenten etter den andre. Han skildret også boligproblemene for Oslos beboere; museene i hovedstaden; turiststrømmen (rimeligvis med utfall mot amerikanerne); Frognerparken; den naturskjønne reisen mellom Oslo og Bergen; Griegs hjem; fiskernes problemer, og trekk fra landets kulturelle liv. Naturligvis glemte Tsjirkov heller ikke kampen for fred, Marshallplanens ulykker («Norge i rovdirets klør») eller det NATO-fiendtlige 1. mai-møtet på Youngstorget i 1950. Man merket imidlertid ikke noe til den hysteriske tonen som preget artikkelen til hans forgjenger i samme tidsskrift. Tsjirkovs artikkel ble avsluttet med en rørende skildring av kransnedleggelse på den sovjetiske soldatgrav på sovjetarméens dag den 23. februar. «Norge takker dere», dette temaet skulle fra nå av gå igjen fra det ene sovjetiske presseorganet til det andre.

Like fullt bemerker Hetland, med rette, at på det politiske plan fant det ikke sted noen endring i de sovjetisk-norske forhold. De politiske kommentatorene var de samme som før Stalins død, og de gjentok de samme vurderingene og synspunktene som tidligere. Ja, mer enn det, etter at Vest-Tyskland trådte frem på den internasjonale arena og ble tatt opp i NATO, gav dette ny ammunisjon til de sovjetiske papirangrepene på de skandinaviske NATO-medlemmene. Så sent som i begynnelsen av 1955 skrev Rysakov en artikkel om hvilke konsekvenser medlemskapet i den nordatlantiske blokken ville få for Danmark, Norge og Island, som han avsluttet med følgende bramfrie fordømmelse og uoppfyllelige appell: «De herskende kretser i Danmark,

Norge og Island ignorerer sine folks interesser og fører en farlig politikk som truer med å gjøre dem til forbundsfeller for de tyske militarister og revansjister. Disse landenes livsinteresser, og hele Skandinavias livsinteresser krever at D., N., og I. opphører å være delaktige i den amerikanske imperialismens aggressive politikk og blir virkelig uavhengige land, som kan føre en selvstendig politikk. Tilhørigheten i den nordatlantiske blokken fratar dem denne muligheten.» (*Mesjdunarodnaja sjisn*, 1955, nr. 2 s. 82) Om det nyss opprettede konsultative organ Nordisk råd, skriver Rysakov: «Deltakelse i Nordisk råd, som reelt sett er underordnet den nordatlantiske blokken, fratar disse landene deres uavhengighet og muligheten til å føre en selvstendig politikk.» (ibid., s. 76)

Det avgjørende vendepunkt i USSRs utenrikspolitikk vekk fra «kald krig» i retning av avspenning er knyttet til Nikita Khrusjtsjovs navn. I februar 1955 ble G.M. Malenkov avløst av N.A. Bulganin som overhode for den sovjetiske regjeringen. Etter det kom regjeringen med en rekke initiativer som også omfattet Norden: Militærbasen Porkkala-udden ved innseilingen til den finske hovedstaden ble gitt tilbake til finnene; USSR gav sitt samtykke til at Finland trådte inn i Nordisk råd; regjeringsoverhodene i de tre skandinaviske statene ble invitert til å besøke USSR. Den sovjetiske holdningen til det østerrikske og jugoslaviske spørsmål undergikk en betydelig revisjon som innebar at man fra nå av inntok en positiv holdning til nøytrale og alliansefrie land. Denne nye holdningen ble deretter stadfestet på SUKPs 20. kongress i 1956.

Sommeren 1955 ble Gerhardsen invitert til å besøke Moskva og besøket fant sted i november samme år. Det var første gang et norsk regjeringsoverhode, og i det hele tatt et skandinavisk regjeringsoverhode, var i USSR. Den sovjetiske presse glemte nå de skarpe kommentarene til skandinavisk politikk som Rysakov hadde skrevet i *Mesjdunarodnaja sjisn*. Med sine karakteristiske sikksakk-manøvre tegnet den nå en skyfri himmel over de sovjetisk-norske forhold: «Sovjetborgerne har alltid hatt en klippefast tro på at våre land kan leve som gode naboer og venner.» Som et eksempel på dette trakk man frem samarbeidet mellom gruvearbeidere fra de to landene på Svalbard. Det ble talt om «den varme vind av tillit og samarbeid som blåser fra denne fjerne øygruppen» sammen med de kaldere vinder. De norske diskusjonene omkring ordlyden i det sovjetisk-norske kommunikeet er nå kjent takket være Hetlands forskning. Disse diskusjonene bekrefter blant annet at den sovjetiske presse hadde rett når den fremhevet Lange som

en ekstrem «atlantist» blant de norske statslederne.

Som et resultat av Gerhardsens visitt bekreftet den norske part adens basepolitikk var uforandret, og den sovjetiske part uttrykte offisielt anerkjennelse av denne politikken, endog slik den ble formulert av nordmennene selv. Den sovjetiske kommentaren i utenriksdepartementets halvoffisielle organ *Mesjdunarodnaja sjisn* (1955, nr. 12) var denne gangen ikke skrevet av Rysakov, men av pseudonymet A. Malin (sannsynligvis en tjenestemann i UD). Malins artikkel åpnet med en ytterst velvillig historisk oversikt over de sovjetisk-norske forhold. Etter å ha fordømt Norges deltakelse i NATO går forfatteren over til å gi en positiv vurdering av den norske regjeringen fordi Norge ikke fører en aggressiv politikk og ikke tillater utenlandske militærbaser så lenge landet ikke er utsatt for trussel om angrep. Videre i artikkelen risses det opp rosenrøde fremtidsutsikter for det sovjetisk-norske varebyttet og for vitenskapelig, kulturelt og sportslig samkvem. Det ble understreket av USSR gjorde sitt ytterste for å utvikle et godt naboforhold og endog vennskapelige forbindelser til Norge, og det ble fremhevet at Gerhardsens visitt ville få en positiv betydning for utviklingen av forholdet til USSR i alle de nordiske land. Det sovjetiske tidsskrift for utenrikshandel tegnet likeledes opp fargerike fremtidsutsikter for et sovjetisk-skandinavisk samarbeid i ly av avspenningen (i særdeleshet i forbindelse med undertegnelsen av en tre-årig protokoll for gjensidige vareleveranser). Til slutt trykket tidsskriftet *Letopis Severa* en lengre artikkel av den kjente geograf og polarforsker G.A. Agranat som gav en positiv karakteristikk av utviklingen på Svalbard. Han understreket det gode naboforholdet som hersket der mellom russerne og nordmennene, som ikke gav Norge noe å klage over. (*Letopis Severa*, 1957, nr. 2) Slik kan man se at omleggingen av den sovjetiske politikken overfor landets nordligste europeiske nabo i beste Khrusjtsjov-stil var svært krapp.

Etter den norske statsministerens visitt fulgte Erlanders og H.C. Hansens besøk i Moskva. Det var neppe et tilfeldig sammenreff at nettopp i 1956 ble det for første gang siden 1920-årene gitt ut bøker med reiseinntrykk skrevet av sovjetiske forfattere som hadde vært i Norge. Det dreiet seg om *Norsk dagbok* av den autoritative sovjetiske forfatter Konstantin Simonov, som også var varamedlem i kommunistpartiets sentralkomité frem til 1956. Dessuten fikk en jusstudent, V. Babkin, gitt ut sine opptegnelser *Semester i Norge*, en sjelden foreteelse i den sovjetiske forlagsverden. Simonovs dagbok er som det meste av det han skrev forretningsmessig, konkret og reflekterende. Den vitner om

at Simonov hadde holdt foredrag for en rekke forskjellige norske forsamlinger og fulgt nøye med i de spørsmål han ble stilt fra salen. I sin lille bok forsøkte han å gi mer utfyllende svar på disse spørsmålene. Han var den første som offentlig i sovjetisk presse uttalte seg om de sovjetiske krigsfangene som hadde vendt tilbake til fedrelandet fra Norge.

Babkins fortelling om norske studenter var holdt i en bent frem hjertelig tone. Og ikke nok med det: Tidsskriftet *Novoje vremja* trykket i det samme året 1956 to artikler med særdeles positive inntrykk fra Norge, og det dreiet det seg endog om svært lange artikler, tidsskriftets beskjedne størrelse tatt i betraktning. Den ene av dem var skrevet av journalisten Pjotr Nikitin og ble i 1958 utvidet til en liten bok. Den handlet i første rekke om fiskere og fiskefangst. Som en oppsummering av sine inntrykk, utbrøt Nikitin begeistret: «En frisk vind blåser over Skandinavia og feier med seg den kalde krigens tordenskyer, redselen og mistilliten.» (*Novoje vremja*, 1956, nr. 25) Den kjente polarforskeren fra Leningrad, N. Volkov, skrev entusiastisk om sine kolleger «i Nansens hjemland». (*Novoje vremja*, 1956, nr. 5)

På bakgrunn av alt dette overrasker det oss ikke at i det samme historiske år 1956, da Stalin-kulten ble fordømt, gav den internasjonale avdelingen i SUKPs sentralkomité sin støtte til idéen om å gi ut regelmessige samleverk som i sin helhet var viet skandinavistikk. Første bind av *Skandinavskij sbornik* (Skrifter om Skandinavia) utkom i Tallinn. Serien ble gitt ut med base ved universitetet i Tartu (Estland), men dens ildsjel og første redaktør var den før omtalte Pokhljobkin. (Etter en tid ble han imidlertid skjøvet til side av sine estiske kolleger som fant ham egenmechtig og sær.) Med andre ord, den positive nyorienteringen i Kremles Skandinavia-politikk ble møtt av en rask respons blant sovjetiske samfunnsvitere.

Men forøvrig: Kort etter manifestasjonene av det gode naboforhold kom det nye bebreidelser fra sovjetisk side. Dette var typisk for det sovjetisk-norske forhold den gang så vel som i våre dager. For det norske lederskapet vendte jo det døde øret til de fortrolige sovjetiske anbefalingene om å bytte ut NATO-medlemskapet med en stormakts-garantert nøytralitet. De norske politikerne, selv sosialdemokrater, holdt krampaktig fast på sine «atlantiske illusjoner». (*Novoje vremja*, 1956, nr. 1, en kommentar til en artikkel av Finn Moe) Den sovjetiske presse konstaterte med tilbakeholdt indignasjon at Norge fortsatte å delta i NATOs «moderniseringsprogram», dvs. tilpasning til kjernefy-

sisk krigføring. «Det er brutt ut en krigspsykose i Norge», skrev *Novoje vremja*, (1956, nr. 49) som om det ikke var brutt ut krigshandlinger hverken i Midtøsten eller Ungarn. Disse begivenhetene avbrøt som kjent den påbegynte avspenningsprosessen. Etter amerikansk initiativ startet NATO forberedelsene til å utstyre alliansens europeiske styrker med taktiske atomraketter.

Den sovjetiske part iverksatte på den ene side et energisk program for å skaffe seg sine egne rakettkjøretøyer, i første rekke strategiske, på den annen side utfoldet den i 1957 en bred kampanje i presse og radio til støtte for de velkente sovjetiske nedrustningsforslagene fra 1955 og 1957 for å forhindre at det ble utplassert atomrakettkjøretøyer i Vest-Europa generelt og spesielt i Norge. Innholdet i de to skriftlige henvendelsene fra den sovjetiske statsminister Bulganin til Gerhardsen i 1958 er allerede blitt behandlet i Hetlands arbeide. Bulganin bemerket her at nesten alle de sovjetisk-norske avtalene av 1955 var blitt oppfylt til alles tilfredshet, samtidig klaget han over at den internasjonale situasjonen igjen hadde tilspisset seg. Den sovjetiske regjering var glad for «basserklæringen» fra den norske politiske ledelse, men mente at på bakgrunn av trusselen om atomopprustning av NATOs styrker i Europa måtte man forvente seg mer av Norge: Landet måtte klart ta avstand fra utplassering av atomvåpen på sitt territorium.

I sine kommentarer tolket den sovjetiske pressen Bulganins skriv først og fremst som et tegn på at den sovjetiske regjeringen gjorde sitt ytterste for å få gjennomført prosessen med å forbedre forholdet til de vestlige landene, i dette tilfellet Norge, etter hendelsene i Ungarn og Midtøsten. Gerhardsens svar ble positivt mottatt i Moskva, selv om det ikke gav noen nye løfter ut over Norges tidligere baseerklæring. Norske diplomater som utdypet Gerhardsens svar understreket at Norge ikke ville slippe amerikanske spesialstyrker og atomvåpen inn i landet i fredstid. Det norske lederskapet, og ikke minst Gerhardsen personlig, var spesielt negativt innstilt til mellomdistanseraketter. Den sovjetiske part prøvde imidlertid å oppnå enda mer – at Norge skulle si nei også til kortdistanseraketter.

Bulganins desemberbrev til Gerhardsen i 1958 inneholdt i tillegg nye sovjetiske forslag for å minske krigsfarene. I NATO-rådet uttalte den norske statsministeren seg i realiteten positivt om det nye sovjetiske brevet, og deretter erklærte han for all verden at Norge ville føre en atomfri politikk (hverken atomvåpen eller mellomdistanseraketter). Gerhardsen gikk enda lenger og uttrykte at han i prinsippet sympati-

serte med Rapacki-planen (om å gjøre Sentral-Europa til en atomfri sone). Det er derfor ikke overraskende at det sovjetiske diplomati i Oslo så vel som i Moskva ville forfølge suksessen ytterligere og foreslo enda flere nedrustningsforslag overfor den norske part, i særdeleshet forslaget om å gjøre Norden til en atomfri sone. Bulganins tredje brev til Gerhardsen i januar 1959 inneholdt et punkt om dette. De nye sovjetiske fremstøtene hadde imidlertid ikke noen suksess. Også de sovjetiske protestene i 1959 mot at det ble opprettet forhåndslagre for vesttyske tropper på norsk territorium, var resultatløse. (*Pravda*, 20/4 1959) Den norske regjeringen stod fast på sin rett til å bygge militære lagre og andre militære installasjoner, og også retten til å delta i manøvre og stabssamarbeid sammen med sine allierte. De sovjetiske erklæringene inneholdt forsikringer om USSRs fredelige hensikter overfor Norge, og minnet om fortidens gode tradisjoner. De satset utvilsomt på den uviljen som fantes i den radikale norske offentlighet mot å utdype det militære samarbeidet mellom Norge og Vest-Tyskland. Dette temaet ble behandlet av de unge sovjetiske publisistene V. Kobysj, S. Nilov, M. Sobinov og A. Pogodin.

Norges og Danmarks resolute holdning overfor amerikanske atomraketter ble verdsatt etter fortjeneste i Moskva. Radiokommentatoren Vitalij Kobysj, som senere forlot den skandinaviske problematikk og ble en betrodd medarbeider i Sentralkomitéens apparat, skrev i 1958 en artikkel i tidsskriftet *MEMO* (Verdensøkonomi og internasjonale forhold). Her hevdet han at «den norske og danske regjeringens nei til utplassering av amerikanske atomvåpen i sine land har forpurret de 'atlantiske' strategiske planene, og er en alvorlig hindring for gjennomføringen av Dulles' politikk for å 'atomisere' de vesteuropeiske landene.» Ikke desto mindre fortsatte den sovjetiske presse- og diplomatkampanjen mot at de norske væpnede styrkene ble utstyrt med taktiske raketter.

Våren 1958 ble venstre-fraksjonen i Det norske arbeiderpartiet ufri-villig det sovjetiske diplomatiets forbundsfelle ved «påskeopprøret». Den meget omtalte protest-resolusjon mot vesttysk atomoppustning ble straks støttet av den sovjetiske pressen, bl.a. i en av de første artiklene journalisten Jurij Golosjubov skrev for pressen. Golosjubov begynte sine yrkeskarriere ved utgangen av 40-årene, sammen med forfatteren av disse linjer, som redaktør for den skandinaviske avdeling i Moskva radio, og ble med tiden en kjent pressemann i hele Norden.

I sin tur førte Sovjetunionens midlertidige atomprøvestans ved

utgangen av 50-årene til at landets popularitet i Norge igjen økte noe, etter at nordmennene hadde reagert med indignasjon på at oppstanden i Ungarn var blitt knust av sovjetiske stridsvogner. I forlengelsen av de sovjetiske pressekommentarene henvendte de øverste sovjetiske instanser – partiets sentralkomité og USSRs parlament, Det øverste sovjet – seg til de tilsvarende norske instanser med innstendige og dyptfølte oppfordringer til å forpurre Bundeswehrs atomoppustning. Den sovjetiske propagandaen trakk naturlig nok vekslers på nordmennenes og sovjeternes felles tunge minner fra årene med tysk okkupasjon. Samtidig utnyttet den motsetningene innen Norge mellom venstrekretsene, deriblant regjeringspartiet, og «de som propagerer for atom-oppustning». (A. Pogodin i tidsskriftet *MEMO*, 1958, nr. 9).

På det vitenskapelige området markerte slutten av 1950-årene høydepunktet på Pokhjobkins skandinaviske «produksjon». Han gav ut en brosjyre om Norges økonomiske geografi og for første gang i hele sovjetperioden en brosjyre om sovjetisk-skandinaviske forbindelser. Likeledes fikk han trykket en samling diplomatiske dokumenter om Russlands anerkjennelse av den uavhengige norske staten i 1905. På samme tid utkom også noen populære skisser om norsk økonomi (skrevet av V. Kosjentajevskij, en medarbeider i det sovjetiske utenrikshandelministeriet), og en brosjyre om Norges statsforfatning. Disse var fullt ut objektive. Eidsvollsgrunnloven ble trykket som en del av en større almen antologi, og biografier om Nansen og Amundsen ble gitt ut i masseopplag, sammen med deres egne verker.

3. Fra ny krise til stabilisering (1960–64)

Avspenningsprosessen ble avbrutt av de krisene som fant sted helt i begynnelsen av 1960-årene, i forbindelse med Vest-Berlins status og nedskytingen av det amerikanske etterretningsflyet U-2. Heller ikke NATOs «svake ledd», Norge unngikk å bli trukket med i alliansens militære forberedelser og styrkeoppbygging, selv om USA bar hovedbyrden av utgiftene i den angjeldende perioden. Ifølge norske opplysninger (Ristes og Tamnes' artikler, som også bekreftes av sovjetiske forskere, A.M. Noskov, 1987, s. 95) var NATO-ledelsen i 50-årene og mesteparten av 60-årene sterkt opptatt av Norge som inngangsport til USSR luftveien. Norges rullebaner og signal- og navigasjonsanlegg ble høyt verdsatt. Da en så sterk stat som Vest-Tyskland ble tatt opp i NATO og etter kort tid ble gjenopprustet, sikret det nordmennene et sterkere forsvar av de tettest befolkede delene av deres land. Samtidig ble integreringen av de nasjonale væpnede styrkene under NATOs felles organisasjoner forsterket, og de enkelte delene av Norges krigspotensiale ble underlagt NATOs felleskommando.

Vest-Tysklands voksende militære bidrag til NATO; Norges og Danmarks styrkede forbindelser ikke bare til USA, men nå også til BRD (som de øst-europeiske landene oppfattet som revansjistisk); spørsmålet om atomopprustning av Bundeswehr som oppstod ved utgangen av 1950-årene, alt dette skapte alvorlige komplikasjoner for den norske statsledelsen, utenrikspolitisk i forholdet til USSR, innenrikspolitisk i forhold til venstreopposisjonen i landet og i selve regjeringspartiet. Det må imidlertid undertrekes at selv under de periodiske komplikasjonene mellom stormaktene forble det sovjetisk-norske forholdet mindre anspent og uvennlig enn forholdet mellom USSR og de større vestlige statene. Dette er også norske kommentatorer enige i. Norge, slik landet ble representert av sine sosialdemokratiske ledere, og i første rekke av Gerhardsen selv, la for dagen en større interesse for avspenningsprosessen. Ikke mindre viktig var det at nordmennene i

større grad enn de andre NATO-medlemmene hadde tro på at også det sovjetiske lederskapet var drevet av en tilsvarende interesse. I hvert fall regnet de Khrusjtsjov, den eneste av de sovjetiske lederne Gerhardsen oppnådde noe i retning av et personlig fortrolig forhold til, som en tilhenger av avspenning.

Allerede ved utgangen av 50-årene ble den sovjetiske part alarmert av at utenlandske etterretningsfly foretok tokter mot den sovjetiske grense med utgangspunkt i norske flyplasser. Denne bekymringen ble året etter underbygget av den velkjente insidenten med flyet «Lockheed U-2» og deretter av et annet amerikansk fly av typen «RB 47» som ble skutt ned nær Kola-halvøya. I dag opplyser norske historikere at Norge tillot at amerikanske etterretningstokter i nord ble gjennomført fra Bodø i årene 1956–60. (Tamnes, 1987, ss. 78–82). I 1960 ble imidlertid den sovjetiske protesten avvist på grunn av de beskyldninger som her ble fremsatt. Den norske regjeringen overleverte ikke desto mindre en protest til USA der det ble slått fast at man hadde grunn til å tro at et amerikansk etterretningsfly skulle lande i Norge etter å ha fløyet dypt inn i sovjetisk luftrom.

I 1960 henfalt den sovjetiske presse tidvis til en temmelig truende tone i forholdet til Norge når den rykket ut til forsvar for sin regjering og dens protester, deriblant også i anledning Svalbard, hvor protestene var grunnløse. Det ble hevdet at den «lettsindige» norske regjeringen tillot at landets territorium og luftrom ble benyttet til «farlige provokasjoner» mot USSR. «Forbrytersk samarbeid i humanitetens navn», «Nord-Norge – et oppmarsjområde for NATO» – disse artikkeloverskriftene minnet om «den kalde krigens» tidspissede tid. Dersom Pentagon, NATO og «deres norske medskyldige» fremprovoserte en krig, ville den føre til at Norge, et oppmarsjområde for et angrep på USSR, som et av de første landene ville bli utsatt for et tilintetgjørende motangrep. (*Krasnaja svesda*, 6/9 1960).

Ved første øyekast virker det som om den sovjetiske fraseologien presset forholdet til Norge ned til det lave, sen-stalinistiske nivå. I virkeligheten ønsket den sovjetiske part slett ikke en slik utvikling. Mens den sovjetisk-amerikanske skandalen var på sitt høyeste fikk Norge besøk av en gruppe sovjetiske parlamentarikere anført av Anastas Mikojan, som på den tiden var svært innflytelsesrik. Mikojan var Khrusjtsjovs stedfortreder i USSRs ministerråd og en av hans nærmeste meningsfeller. Hans juni-besøk i Norge fikk bred omtale i den sovjetiske pressen, som gjerne og ofte gjentok Mikojans og Gerhardsens

uttalelser om vennskapet mellom to gode naboer. Den sovjetiske gjesten gav uttrykk for at han håpet de norske politikerne ikke ville la seg påvirke av tredje land, av tilfeldige faktorer eller forbigående misforståelser – dette var et ønske om å dempe gjenklagen av Khrusjtsjovs Paris-utspill. Mikojan tegnet videre opp storstilte fremtidsperspektiver for USSRs økonomiske triumfer og gjentok Khrusjtsjovs forsikring om at landet ville ta igjen USA om ti år. Et unikt trekk ved hans taler var de historiske ekskursene: Selv Harald Hårfagre ble trukket frem.

Etter euforien under den høye delegasjonens besøk måtte man, som så ofte i de sovjetisk-norske forbindelsene i etterkrigstiden, vende tilbake til hverdagens realiteter – Norges og Danmarks integrasjon i NATO. I de foregående år var det blitt vanlig i sovjetiske utenrikspolitiske erklæringer å skille Norge ut fra de andre NATO-landene på en emosjonell, endog sentimental måte, men dette er det nå slutt med. Det går tydelig frem av A. Pogodins artikkel i *Mesjdunarodnaja sjisn* (1960, nr. 10), hvor konsekvensene av Danmarks og Norges NATO-medlemskap ble tegnet i dystre, dramatiske farger i beste Rysakov-stil; landene ville delvis miste sin suverenitet og fatte avgjørelser som kom til å skade deres sikkerhetsinteresser. Som en av disse konsekvensene trakk den sovjetiske kommentatoren frem Danmarks og Norges delaktighet i «den tyske imperialismens gjenreising», og deres nære forbund med «de vesttyske revansjisterne». Dette var et yndet tema i den propagandistiske litteraturen i disse årene. Som en annen konsekvens av NATO-medlemskapet regnet Pogodin med at Norges basepolitikk gradvis ville bli undergravet av amerikanerne, landets alliansepartner. Denne påstanden ble underbygget med eksempler fra de etterretnings-toktene amerikanske fly nylig hadde foretatt.

Når Danmark og Norges militære samarbeid med BRD ble tolket i Moskva som disse landenes «ytterligere inndragen i BRDs militærpolitiske innflytelsessfære» var dette en klar forvrengning. Det følgende året, 1961, ble likevel dette samarbeidet utnyttet som et av påskuddene til den s.k. «note-krisen» i forholdet mellom Sovjetunionen og Finland. Krisen ble forøvrig foregrepet av en av Pogodins rutinemessige artikler i *Mesjdunarodnaja sjisn* (1961, nr. 9) som omhandlet Bonns strategiske planer for Østersjøen. Brodden i artikkelen var rettet mot Danmark, men hadde adresse også til Norge, som på den tiden hadde fått et velorganisert militært samarbeid med BRD (lagre, leveranser, øvelser, etc.). Pogodin avsluttet ikke sin artikkel som man pleide med en optimistisk prognose for folkenes kamp for fred eller

med å hylle de skandinaviske ledernes politiske klokskap. I stedet kom han i gammel stil med en særdeles illevarslende konklusjon: «For å få realisert sine vettløse eventyrplaner er de vesttyske revansjisterne rede til å utsette folkene i de andre NATO-landene for trusselen om å bli rammet av uhyggelige ulykker.» (ibid. s. 37).

Også denne gangen satset den sovjetiske propagandaen på å kunne utnytte de relativt sterke antityske stemningene blant nordmennene, og likeledes den atompasifistiske bevegelsen, som satte sitt preg på anti-atom vedtaket på DNAs landsmøte i 1961. Gerhardsens utvetydige avstandtagen fra utplassering av atomvåpen ble slått stort opp i sovjetiske media og ble møtt med billigelse av den sovjetiske offentlighet. Ikke desto mindre fortsatte aviskampanjen over emnet «Bonn og Skandinavia» som en slags overtire til den sovjetiske noten av 30. oktober. Denne noten var adressert til finnene og foreslo at det skulle foretas gjensidige militære konsultasjoner i henhold til 1948-pakten. Utfallet av «notekrisen» er kjent – konsultasjonene ble utsatt, men Norden hadde fått erfare at det var en intim sammenheng mellom de militære tiltak som ble fattet i de forskjellige delene av denne regionen. «Notekrisen» førte på ingen måte til at Norges fortsatte integrering i NATO-systemet stoppet opp, snarere tvert imot. Den «dristige» uttalelsen som Norges forsvarsminister Gudmund Harlem kom med i København kort tid etter at «note-krisen» var glidd over, vitner om det. (*Aftenposten*, morgenutg. 22/11 1961).

Da NATOs Østersjøkommando med dansk og vesttysk deltakelse ble opprettet, ble det danske lederskapet trukket frem som Sovjetunionens skandinaviske «motstander Nr. 1». Ildgivingen i den sovjetiske presse såvel under som etter notekrisen var rettet mer mot Danmark enn mot Norge. Nettopp på denne tiden, høsten 1961, gjennomførte Lange sin første offisielle reise til Moskva og var svært tilfreds da han vendte hjem. Under samtalene med Khrusjtsjov hadde han diskutert mulighetene av å forbedre de sovjetisk-norske forbindelsene. Den ufravikelige forutsetning fra norsk side var at Norge fortsatt skulle inngå i NATO. (*Aftenposten*, 2/12, 1961).

Khrusjtsjovs motsigelsesfylte utenrikspolitiske handlinger, der fredsforslag vekslet med «styrke-grep» – en politikk som stod i stil med de selvmotsigende initiativene han fremmet i innenrikspolitikken – brakte således ikke det sovjetiske diplomati noen som helst håndgripelige nye suksesser i forholdet til (i dette tilfellet) Norge. Likevel ville det være galt å si at avspenningspolitikken gikk sporeløst hen. Noen av

dens utenrikspolitiske frukter har allerede vært omtalt – ikke minst styrkingen av Norges atomfrie posisjon. En innenrikspolitisk konsekvens av avspenningen var at den NATO-fiendtlige opposisjonen i DNA ble utskilt (ekskludert), og SF opprettet.

Den nye stabiliteten i de sovjetisk-norske forbindelsene ble understreket av regelmessige regjeringsbesøk: Lange var i USSR i det stormfulle år 1961, Gromyko i Norge våren 1963, og det var også visitter på høyeste nivå – ledet av regjeringsoverhoder – i 1964 og 1965. Koalisjonsregeringens utenriksminister John Lyng var på besøk i Moskva i 1966 og forsvarsministeren i den samme regjering, Otto Grieg Tide- mand, i 1967. USSRs diplomatiske og almene holdning overfor Norge og mer generelt overfor Norden – slik den kom til uttrykk i massemedia – antok en positiv snarere enn en negativ karakter: Den gikk ikke så mye ut *mot* NATO-medlemskapet som den gikk inn *for* å omdanne Østersjøen til en fredssone og hele Norden til en atomfri sone. Den positive orientering i de sovjetiske bestrebelsene ble understreket ved at man aktiviserte Sovjetunionens nordiske «forbunds-felle i kampen for fred», Kekkonens Finland, som kom med utspill i samme retning. I USSR snappet Finlands president opp forslaget om erklære Norden for en atomfri sone og kjørte den frem som offisiell politikk våren 1963, rett nok uten å få støtte for det hos de skandinaviske regjeringene. Den almene avspenningen i 1960-årene – ikke minst avtalene om prøvestans og ikke-spredning – gjorde likevel at alle de små landene i denne regio- nen i realiteten fikk styrket sin atomfrie status.

Kulminasjonen i tilnærmingen mellom USSR og Skandinavia, mel- lom USSR og Norge, var selvfølgelig Nikita Khrusjtsjovs sommervisitt i 1964, den første i sitt slag. Forut for besøket hadde Gromyko og hans hustru besøkt Oslo og Bergen våren 1963, det ble både fra vertskapet og gjestenes side gjennomført svært rolig. I begynnelsen av 1964 feiret man i begge landene 40-års-jubileet for opprettelsen av diplomatiske forbindelser. Det var fra begge sider et påskudd til å understreke de positive erfaringene man hadde høstet av den nyeste utviklingen i det sovjetisk-norske forholdet, til tross for at det eksisterte «slike kunstige hindre som militærblokker», som Khrusjtsjov uttrykte det.

Khrusjtsjovs reise var tenkt som en manifestasjon av den gode vilje, og i den forstand var den vellykket. Det tradisjonelt gode naboskapet, samarbeidet og endog vennskapet, var ledemotivet i hans tallrike og temperamentsfulle opptredener i forskjellige byer i de tre skandina- viske landene disse sommerdagene i 1964. Dette var hans siste taler i

utlandet overhodet og i det hele tatt de siste han holdt som regjerings- overhode. Uten å kjenne sluttkommunikéenes forhistorie er det vanske- lig å gi en uttømmende vurdering av hans visitt til Norge. Etter presse- oppslagene å dømme, i Sovjetunionen såvel som i Norge, fikk ikke alle de forslagene sovjetlederen fremsatte støtte av det norske vertskapet. Dette gjaldt i særdeleshet hans forslag på det storpolitiske område, hvor den norske part var bundet av solidariteten i Atlanterhavspakten. Uten å ta hensyn til de norske realiteter foreslo Khrusjtsjov nok en gang offent- lig at NATO-medlemskapet skulle byttes ut med en stormaktsgarantert nøytralitet. Han glemte helt at Norges erfaringer med nøytralitet var ganske forskjellige fra de de varig nøytrale statene Østerrike og Sveits hadde høstet. Noe mer realistisk var de sovjetiske forslagene om å gjøre Østersjøen til en «fredssone» og Norden til «en atomfri sone», men gjennomføringen av disse forslagene forble likevel også fremtids- musikk.

Også Khrusjtsjovs ikke-politiske forslag ble satt frem uten at han for alvor tok hensyn til om de kunne realiseres. Han gikk inn for felles oljeutvinning på Svalbard, men dette gjenoppvekket i nordmennenes bevissthet dystre minner om tidligere sovjetiske fellesstyreforslag for øygruppen. Forslagene om å utvide den gjensidige handelen strandet på betalingsvanskeligheter, sovjeterne ville på vanlig maner ha clearing- avtaler. Disse vanskelighetene kom ikke Khrusjtsjov inn på. Endelig ble oppfordringene til å utvide den kulturelle utvekslingen forpurret av byråkratiske hindringer på sovjetisk side. Derimot var det utvilsomt et stort fremskritt at den sovjetisk part nå erkjente verdien av de norske selvpålagte militære begrensninger – forbudet mot fremmede baser og atomvåpen i Norge i fredstid. (Senere sa Norge også nei til å ta del i NATOs multilaterale atomstyrke.)

Ikke uten grunn regnet den sovjetiske presse Khrusjtsjovs tre ukers rundreise i Skandinavia som en suksess. Den innså imidlertid ikke at dette snarere var en seier for hans likefremme, glødende og klare per- sonlighet enn en suksess for den offisielle sovjetiske politikken og avspenningen. Lederartiklene i de sovjetiske hovedstadsavisene og utenrikspolitiske tidsskrifter var viet resultatene av besøket. De konsta- terte med god rett at besøket hadde en almen, europeisk betydning, men denne betydningen ble snart etter svekket av at Khrusjtsjov selv falt.

Aktiviseringen av den sovjetiske Norden-politikken og det generelt bedre forholdet til Skandinavia og Finland skapte gunstige betingel- ser i Sovjetunionen for utviklingen av de vitenskapelige studier av

Norden. Utgivelsen av *Skandinavskij sbornik* (Skrifter om Skandina-
via) kom inn i fast gjenge med nesten årlige utgaver. I 1959 begynte
forfatteren av disse linjer å undervise i de nordiske lands historie ved
Instituttet for internasjonale forhold i Moskva, som var underlagt
USSRs utenriksdepartement. Her fikk de nye generasjoner sovjetiske
diplomater sin opplæring sammen med fremtidige medarbeidere i uten-
rikshandelen og journalister som spesialiserte seg på internasjonale for-
hold. Fra og med 1963 ble det regelmessig – hvert annet eller tredje år –
avholdt en allsovjetisk konferanse om de skandinaviske land og Fin-
land. Stadig oftere ble det forsvart avhandlinger med emner fra det
moderne Norden. Blant disse finner vi G.N. Pirogovs lisensiatavhand-
ling fra 1964 om den norske arbeiderbevegelsen. Forfatteren ble senere
ansatt i Sentralkomiteens apparat, og deretter i RSFSRs ministerråd.

Ju.V. Andrejev skrev i 1965 om strukturendringer i den norske økono-
mien, han ble senere knyttet til FN. Militærhistorikeren A.M. Noskov
skrev i 1967 om motstandsbevegelsen i Norge. Den utvilsomt beste var
L.A. Kapitonovs lisensiatarbeid fra 1970 om dannelsen av Sosialistisk
Folkeparti, som bygget på et lengre opphold i landet. Kapitonov var
ansatt ved den sovjetiske ambassaden i Oslo, og døde i ung alder.

Den herværende forfatters doktorgradsarbeid om *De skandinaviske
landenes utenrikspolitikk under andre verdenskrig* ble lagt frem i 1966.
Andrejevs, Noskovs og undertegnede avhandlinger ble senere tryk-
ket.

Andre begivenheter på det sovjetiske bokmarkedet som var verd å
merke seg i de mest «skyfrie» årene 1963 og 1964, var utgivelsen av to
bøker om Norge som på hver sin måte var den første i sitt slag. I 1963
utgav Gennadij Fisj en tykk bok med reisenotater fra Norge, og året
etter ble det trykket en samling memoarer fra tidligere sovjetiske krigs-
fanger og norske patrioter som skrev om sin felles kamp mot nazistene
og okkupantene.

Fisj's bok *Ved siden av ligger Norge* hadde et omfang på nesten 500
sider og inneholdt ikke bare reisenotater. Siden det på den tiden ikke
fantas andre populære bøker om Norge, gav den også en bred og livlig
innføring i Norges historie og kultur, i landets politikk, økonomi og
levesett, og skrev også om nordmennene selv – forfattere og kunstnere,
politiske ledere og studenter, arbeidere og bønder, motstandskjempere
og ungdom. Boken var inndelt i overensstemmelse med det norske geo-
grafiske kartet: Oslo – Bergen – Nord-Norge. Det må sies at Fisj (1902–
71) alt i lang tid hadde gjort seg bemerket med en sterk interesse for de

nordiske landene. Under den andre verdenskrig hadde han tjenestegjort
i de sovjetiske troppene i nordområdene og rakk å besøke Øst-
Finnmark høsten 1944. Han kunne ikke noen skandinaviske språk, men
hadde evnen til å nyttegjøre seg tolkenes innsats og kom lett i kontakt
med nordmenn. Som alle andre sovjetiske reisebeskrivelser om Norge
viste Fisj's bok bare frem den prosovjetiske, «progressive» delen av
landet. Den andre delen ble leserne bare minnet om gjennom forfatte-
rens periodiske utfall mot NATO, organisasjonen som truet med å ta fra
nordmennene deres selvstendighet. Boken, som ble utgitt på ny i 1969,
er den dag i dag den mest omfattende sovjetiske bok om det moderne
Norge.

Mikhail Iskrin, som redigerte boken med memoarer fra den norske
motstandsbevegelsen, var selv tidligere krigsfange; navnet er et
pseudonym, hvis ikke jeg tar feil var det virkelige navnet Katsenelen-
bogen. Skjebnen gav ham et heller kort opphold i Norge idet han flyktet
fra fangenskapet. Iskrin var journalist av yrke og klarte i tiden etter
Stalins død å komme i kontakt med forskjellige mennesker, både i sitt
eget land og i Norge, som hadde deltatt i begivenhetene den gang. Han
klarte også å få «presset igjennom» at boken skulle få et opplag på 50
tusen eksemplarer. Til tross for at man kan merke spor av redaksjonelle
rettelser, virker de trykte memoarene tiltrekkende ved sin likefremhet
og beskjedenheter.

Nettopp i 60-årene var det, som vi ser, et merkbart generasjonsskifte
i den sovjetiske skandinavistikken. «De gamle» med fartstid fra før
krigen skrev sine siste verker, og til krigsgenerasjonens forfattere slut-
tet det seg snart en del yngre eksperter på internasjonal politikk.

4. Sovjetiske håp og skuffelser: Norge forblir i NATO (1965–69)

I tiden etter Khrusjtsjov ble de skandinaviske sakene i første rekke behandlet av det sovjetiske regjeringsoverhodet Kosygin og ikke av generalsekretæren for kommunistpartiet, Bresjnev. Sovjetisk diplomati og presse i denne perioden understreket sterkt at det ikke var noe brudd i politikken overfor Norge, selv om Khrusjtsjovs navn i stalinistisk stil forsvant fra pressen og eteren i tyve år.

Festtalene ved 20-årsjubileet for de sovjetiske troppenes frigjøring av Øst-Finnmark (i den sovjetiske presse blir Petsamo-Kirkenes-operasjonene i 1944 noe overdrevent omtalt som «frigjøringen av Nord-Norge») hadde knapt nok rukket å tone hen før de stadig tilbakevendende uoverenstemmelsene i de sovjetisk-norske forbindelsene igjen dukket opp i sovjetisk presse. Således protesterte den sovjetiske regjeringen allerede våren 1965 mot byggingen av en telemetri-stasjon på Svalbard. Denne stasjonen ble finansiert av Den europeiske organisasjon for utforskning av verdensrommet (ESRO) som også skulle drive den. Moskva fryktet at stasjonen ville kunne utnyttes av NATO og krevde innledende konsultasjoner med Oslo. Protesten ble tilbakevist og gav nordmennene en anledning til å demonstrere sin suverenitet over øygruppen. Den sovjetiske pressen reagerte også med stor uro over byggingen av radiostasjoner langs Norges nord-vestlige kyst, som skulle betjene undervannsbåter. Ifølge de sovjetiske journalistene var det i første rekke Polaris-ubåter, med atomutrustning, som ville nyttegjøre seg dem. I tillegg var de «praktisk talt uavbrutte militærøvelsene for NATOs staber og avdelinger» gjenstand for angrep, likeledes det fortsatte militære samarbeidet med BRD. (især *Krasnaja svesda*, 20/2 1965) «Hvorhen vil man dytte Norge?», «Et farlig uvesen», «Svalbard og NATOs planer», dette var noen av overskriftene i de sovjetiske hovedstadsavisene i de første månedene av 1965, rett før den norske statsministeren ankom til landet. *Pravdas* utenrikskommentator S. Beglov holdt slike nøytrale og alliansefrie land som Sverige og Finland

frem som forbilledlige, ikke minst for de skandinaviske NATO-medlemmene. (*Pravda*, 19/4 1965).

Den norske statsministerens besøk i USSR hadde en nærmest protokollær karakter. Det inntrykket sitter man igjen med etter såvel det korte kommunikéet som etter å ha lest hans memoarer. Gerhardsen fikk i sine memoarer godt frem forskjellene mellom Khrusjtsjov og Kosygin, på det personlige plan sympatiserte han med begge. Hans observasjoner vedrørende Kosyginns innstuderte beskjedenhet og tilknappethet stemmer godt overens med den karakteristikk Kosygin har fått i en nylig utkommet dokumentarfortelling av forfatteren D. Granin («Det forbudte kapitlet», *Snamja*, 1988, nr. 2). Gerhardsens skuffelse etter å ha blitt presentert for Bresjnev er også betegnende. «Jeg skal vokte meg vel for å gjøre meg opp bestemte meninger etter en kort samtale, men iblant har jeg spurt meg selv om de en møter av Sovjetunionens ledere virkelig er de fremste og beste i et land med mer enn 200 millioner innbyggere.» (Gerhardsen, *I medgang og motgang 1955–65*; s. 317).

I likhet med Khrusjtsjov klaget Kosygin over Norges NATO-medlemskap og foregrep på den måten den sovjetiske pressekampanjen i andre halvdel av 60-årene mot at Norge og Danmark skulle fornye sitt medlemskap i organisasjonen. Ifølge den norske pressen presenterte ikke det sovjetiske vertskapet sine gjester for noen nye spørsmål. Atmosfæren under samtalene var vennskapelig. I det gjensidige forholdet mellom de to landene var det ikke noen problemer som ikke kunne løses gjennom vennskapelige diskusjoner, erklærte Gerhardsen.

Regjeringsskiftet i Norge da den borgerlige koalisjonen kom til makten, ble møtt med avdempede kommentarer i den sovjetiske presse som avviste påstanden om en høyredreining i norsk politikk. Et beroligende intervju med den nye utenriksministeren Jon Lyng ble gitt bred dekning i sovjetiske massemedia. DNAs nederlag ved valget ble forklart av sovjetiske kommentatorer som et resultat av splittelsen i den norske arbeiderbevegelsen og partiets ettergivenhet overfor «kapitalismen» i innenrikspolitikken, men det var likevel ikke hele forklaringen. I fullt alvor ble det hevdet at nederlaget også skyldtes Gerhardsens inkonsekvente utenrikspolitikk, og i særdeleshet hans uvilje mot å støtte tanken om gjøre Norden til en atomfri sone. Den sovjetiske presse viderefremmet med glede norske NATO-fiendtlige uttalelser og røster fra det nye Stortinget som minnet om at det ikke var den sovjetiske trusselen som i sin tid hadde ført nordmennene inn i NATO. (*Pravda*, 16/11 1965).

En frisk tone i den sovjetiske pressen i disse årene rett før spørsmålet om forlengelse av NATO-medlemskapet skulle avgjøres, var en langt klarere støtte til tanken om samarbeid mellom de nordiske landene. I så henseende er en artikkel av V. Golubkov bemerkelsesverdig. (Golubkov var et pseudonym for V.S. Kotljars, en tjenestemann i det sovjetiske UD og en ledende ekspert på nordiske samarbeidsspørsmål.) Han skrev i *Mesjdunarodnaja sjisn* (1965, nr. 11) under tittelen «Fredelig samarbeid i Norden», hvor han understreket og gav sin tilslutning til forbindelsen mellom nordisk samarbeid og nøytralitetspolitikk. Han var faktisk den første som gjorde de sovjetiske leserne kjent med Nordisk råds virksomhet, som endogtil ble vurdert svært anerkjennende. Golubkov hevdet at et fortsatt vellykket samarbeide i Norden ville styrke landenes felles sikkerhet og sikre en oppblomstring av næringslivet i området. (Vi må huske på at dette ble skrevet på et tidspunkt da Vest-Europa var delt opp i økonomiske blokker og spørsmålet om en sammenslutning mellom dem ble diskutert.) Denne gunstige utviklingen ble imidlertid hindret av at noen av de nordiske landene var medlemmer av NATO, en organisasjon som hadde overlevd seg selv, hevdet Golubkov. Et forbedret forhold mellom de nordiske land og USSR ville i sin tur skape de beste forutsetninger for et fredelig nordisk samarbeide.

Anti-NATO-kampanjen i sovjetisk presse fortsatte etter det norske regjeringsskiftet og ble endog forsterket i forbindelse med at spørsmålet om en forlengelse av Atlanterhavspakten kom på dagsorden. De nye tiltakene innenfor rammene av de enkelte NATO-landenes programmer truet med å kastre den norske offisielle politikken overfor utenlandske baser og atomvåpen, ble det hevdet av tallrike sovjetiske kommentatorer i årene 1966–68. Men den sovjetiske presse fortiet eller gav bare svært dulgte referanser til den sovjetiske militære oppbyggingen på Kola-halvøya, og den forserte oppbyggingen av den sovjetiske marine som Khrusjtsjov hadde neglisjert. I fjordene ved Barentshavet vokste det gradvis frem baser for sovjetiske ubåter, deriblant atombærende. Ved slutten av 60-tallet var det nettopp her den viktigste sovjetiske marinebasen befant seg. Takket være bestrebelsene til Sergej Gorsjkov, den ærgjerrige øverstkommanderende for den sovjetiske marinen, vokste Nordflåten til å bli den største av de sovjetiske flåtene. (Riste–Tamnes, 1986, s.9 og ff.) Denne forskyvningen av det militære tyngdepunktet gir oss en del av forklaringen på hvorfor den sovjetiske pressen ofret forholdsmessig langt flere sider på den skandinaviske tematikk enn på f.eks. den tyrkiske, til tross for at den tyrkiske base-

politikken representerte en større trussel mot USSR enn den politikken Norge og Danmark førte. Men denne forskjellsbehandlingen bør også forstås på bakgrunn av at det i de demokratiske landene i Norden, i motsetning til i Tyrkia, fantes en NATO-fiendtlig opposisjon. Endelig bør den relativt krasse tonen i den sovjetiske pressen etter 1965 i noen grad forklares ut fra det forhold at de borgerlige partiene i Norge var mer tilbøyelige til å gå inn for et aktivt NATO-medlemskap enn Det norske arbeiderparti var.

I 1966 gikk det så langt at det brøt ut åpen polemikk mellom de sentrale sovjetiske avisene og *Aftenposten*. Under denne polemikken fikk *Isvestijas* ærgjerrige korrespondent Ju. Golosjubov i særlig grad ord på seg for å være uvillig innstilt overfor Norge. Uten å sette opp noe regnestykke kan man med et raskt øyekast konstatere at antallet sovjetiske avis kommentarer som tok opp spørsmålet om «Skandinavia og NATO», i siste halvdel av 60-årene økte sammenlignet med første halvdel. Denne konklusjonen er også Bent Jensen kommet til vedrørende de sovjetisk-danske forholdene. (B. Jensen, 1987, ss. 105–06) Til forskjell fra den foregående periode gjenopptok den sovjetiske presse nå sine angrep på selve Norges NATO-medlemskap, et gammelt og velkjent tema. «Det strider imot sunn fornuft», tordnet kommentatoren i *Krasnaja svesda* da den norske forsvarsministeren Tidemand ganske enkelt slo fast at en av forutsetningene for norsk sikkerhetspolitikk er deltakelse i NATO. Øvelser i den nordlige del av landet ble tolket som provokatoriske, og det forgrenede nett av militære installasjoner og staber som var opprettet i Norge hadde ifølge den sovjetiske presse som mål å omdanne landet til et «brohode for aggresjon mot USSR». (*Krasnaja svesda*, 24/3, 1966) Selv den sveitsiske avisen *Neue Zürcher Zeitung* gjorde oppmerksom på den «skandinaviske» aktiviteten i den sovjetiske presse. (13/4 1966).

Høsten 1966 tonet den sovjetiske presse igjen ned angrepene på norsk NATO-medlemskap og på norske statsråder. *Pravda* avviste at det fantes en ny og mer tilspisset sovjetisk linje i forholdet til Norge. (*Pravda*, Ju. Kusnetsov, 19/8 1966) Den krasseste tonen i forholdet til Norge var det fortsatt *Isvestija* som stod for (den samme Golosjubov), naturlig nok sammen med *Krasnaja svesda*. De enkelte forfatteres sikksakk-bevegelser avspeilte en viss vakling i det sovjetiske UD i forholdet til Skandinavia. Dette er den eneste mulige forklaringen på at Golosjubov i *Isvestija* i løpet av én måned skiftet syn på et nøytralt

skandinavisk eller nordisk forsvarsforbund. 9/9 1966 var han negativ til det, 20/10 var han positiv,

«Den store pressefeiden» i 1966 ble gjenstand for analyse i den norske utenriksministerens oktober-redegjørelse for Stortinget. (Holst, 1967, b.2. s.227) Lyng avviste i realiteten angrepene i den sovjetiske presse, som denne gang forøvrig enstemmig hilste hans uttalelser velkommen: «I det gode naboskapets navn», «Et fornuftig standpunkt» (*Isvestija*, 23. og 30. oktober 1966). Ju. Jakhontovs reisebeskrivelser i *Pravda* (19/10 1966) tegnet igjen et fargerikt bilde av de sovjetisk-norske kontaktene, deriblant også de statlige. I Moskva ventet man Lyng på besøk. På denne tiden dukket det for første gang opp meldinger i skandinavisk presse om ukjente ubåter i neddykket posisjon i disse landenes territorialfarvann. Den norske pressen så naturlig nok disse urovekkende fakta i sammenheng med veksten i den sovjetiske ubåtflåte og dens aktiviteter. Den sovjetiske part avviste offisielt at sovjetiske ubåter krenket andre staters territorialfarvann, også denne reaksjonen var helt naturlig. (*Krasnaja svesda*, 12/11 1966)

Til tross for de alarmerende meldingene og angrepene i de foregående månedene var den nye norske utenriksministerens besøk i Moskva i november 1966 vellykket. Avisene gjengav i sympatiske ordelag biografiske opplysninger om gjesten, og fremhevet især Lyngs innsats mot nazistene under krigsårene. Pressen i begge land oppsummerte forhandlingene med å understreke at de var ført i en åpenhjertig og vennskapelig ånd. I sine memoarer skriver Lyng at de ganske riktig var åpenhjertige, men ikke vennskapelige. Hans personlige inntrykk av de sovjetiske lederne minner om Gerhardsens inntrykk: Til forskjell fra Khrusjtsjov var herrene ytterst gjenknappede. Kosygin og Gromyko overrakte Lyng en hel liste over uvennlige norske handlinger overfor USSR, især angående de hyppige militærøvelsene i Nord-Norge, hvor det angivelig deltok tyske soldater og offiserer. I likhet med den sovjetiske presse oppfordret deretter det sovjetiske lederskapet Norge til å bytte ut medlemskapet i den «aggressive blokken NATO» med en sovjetisk garantert nøytralitet. Lyng minner korrekt om at dette er en gammel russisk idé, som går tilbake til «integritetstraktaten» ved begynnelsen av århundret. Lyng stod naturlig nok fast på Norges medlemskap i NATO, og de sovjetiske lederne erkjente i siste instans at selv med dette medlemskapet var det grunnlag for et godt naboskap.

Det sovjetiske materialet fra aviser og tidsskrifter var i det følgende år, 1967, mindre dramatisk. Den sovjetiske presse gav igjen sin støtte

til president Kekkonens forslag om å styrke den felles sikkerhet på den finsk-norske grense ved å slutte en egen grensepakt. (*Isvestija*, 15/1 1967) Kampanjen mot militære tiltak i de norske nordområdene fortsatte, dette var naturlig på bakgrunn av den forserte sovjetiske aktiviteten på Kola-halvøya. Samtidig fordømte man også NATO generelt som etter sitt vesen angivelig var en aggressiv organisasjon. Kampanjen mot NATO ble fulgt opp av stadig hyppigere utfall i sovjetisk presse mot at skandinaviske land gikk inn i Fellesmarkedet. Senere ble dette begrått som et brudd på den nordiske enhetstanke, et fornøyetlig motiv nettopp i den sovjetiske presse! (Se A. Pogodin i *Sovjet-nytt*, 2/4 1967) Som motvekt mot skandinavenes draging mot «Europa» kunne den sovjetiske presse dessverre bare sette opp «et bredt felleseuropeisk samarbeid uten noen form for diskriminering», i særdeleshet handel med de sosialistiske landene. Til tross for alle de triumfer den sosialistiske økonomien hadde feiret øst for Elben, kunne vareutvalget, betalingsbetingelsene og selve organiseringen av handelen i Øst-Europa på ingen som helst måte kompensere for den fristelse det vesteuropeiske markedet utgjorde for skandinavenes. I så henseende var lite forandret siden de første etterkrigsårene.

Det europeiske tema i sovjetisk presse antok i andre halvdel av 60-årene stadig mer et politisk aspekt. Den europeiske sikkerhet burde styrkes ved å sammenkalle en alleuropeisk konferanse. Dette spørsmålet ble reist av den sovjetiske part allerede under forhandlingene med Lyng i 1966. Et av de første forsøkene på å propagandere for tanken om en slik konferanse og knytte den sammen med andre sovjetisk målsettinger for Norden var etter alt å dømme artikkelen «Små lands store problemer» i *Isvestija* 16/5 1967), skrevet av vår gamle kjenning Golo-sjubov. Den var holdt i en for denne journalisten uvanlig avbalansert tone. Nordmennene ble likevel fortsatt oppfordret til å bytte ut den militære aktiviteten innenfor rammene av NATO med en nøytralitet som ville gi større trygghet. (L. Kapitonov, *Novoje vremja*, 26/7 1967) Når det gjaldt NATOs militære tiltak slo man alarm nettopp overfor aktiviteten i Nord-Norge («Brannkorpsets» øvelser), men man bestred ikke lenger at den sovjetiske nordflåten var i rask vekst.

I oktober 1967 ankom tidligere «fiende nr. 1», Grieg Tidemand, til Moskva og førte «åpenhjertige og vennskapelige» samtaler. Det var første gang en norsk forsvarsminister, og i det hele tatt en forsvarsminister fra et NATO-land, besøkte USSR. Tidemand besøkte Moskvas militærakademier samt en avdeling fra flyvåpenet, og overvar feltøvel-

ser der man simulerte et taktisk atomangrep. Under samtalene med militære og politiske ledere (Tidemand ble mottatt av Gromyko og endog av Kosygin) måtte den norske ministeren utholde de vanlige angrepene mot Norges deltakelse i NATO. Han stod fast på Norges prinsipielle holdning: Innenfor rammene av norsk NATO-medlemskap skulle man utvikle maksimalt de tosidige sovjetisk-norske forbindelsene.

Kampanjen i sovjetiske aviser og tidsskrifter på midten av 60-tallet ble understøttet av mer spesielle utgivelser som tok opp spørsmålet om nordisk sikkerhet. Det dreier seg om V. Pokhljobkins brosjyre *Østersjøen og kampen for fred* (1966); Ju. Kusnetsovs *Sikkerhet i Norden* (1967) og V. Prokofjevs bok *Norden og freden*. (Moskva, 1966) Pokhljobkin var på dette tidspunkt blitt avsatt fra Vitenskapsakademiet fordi han ikke hadde oppfylt sin produksjonsplan, og fortsatte sin publisistiske virksomhet som «free-lancer», med en viss støtte fra den skandinaviske sektor ved Sentralkomiteéns internasjonale avdeling. Jurij Kusnetsov hadde tidligere vært ansatt i den svenske utgaven av *Novoje vremja* (Nya tiden) og fant seg en trygg havn som *Pravdas* sjefskorrespondent i Skandinavia. Hans kolleger har nå langt kortere «nordisk ansiennitet» enn han, minst et kvart århundre! Prokofjev var et pseudonym for Judintsev. Han var karrierediplomat og hadde kjennskap til Danmark fra sin tjenestetid der. Han forsvarte en lisensiatavhandling over et dansk emne, men ble revet bort av en for tidlig død kort etter at hans bok kom ut. Denne boken overgikk klart alt som tidligere var gitt ut i USSR om dette emnet, både hva materialtilfang, temabredde og moderasjon angår. Kontrasten til de propagandistiske skisser om amerikansk ekspansjon i Skandinavia i 50-årene fra Rysakovs penn, er slående.

La oss foreta en nærmere analyse av Prokofjevs bok. Den var den første i sitt slag og betydelig mer velfundert enn de brosjyrene som her er nevnt sammen med den. Prokofjev stiller følgende spørsmål: Hvilken rolle spiller de nordiske landene i dagens internasjonale situasjon, i en epoke preget av «den innbitte kamp som den progressive menneskehet kjemper for fred og sikkerhet for folkene?» Mer konkret: «Hva er offentligheten i Danmark, Norge og Island opptatt av, disse land som har knyttet sin skjebne til den aggressive NATO-blokken?» Forfatteren vier særlig oppmerksomhet til «forholdet mellom Norden og USSR for å vise at deres gode naboskap har betydning for fredens sak i hele verden». Sitt emne behandler han «tematisk-kronologisk, på bakgrunn av

et temmelig bredt tilfang av skandinaviske og sovjetiske trykte kilder».

Prokofjevs grunnleggende tese står nærmere virkeligheten enn Rysakovs: De nordiske landenes rolle i verdenspolitikken er økt etter den andre verdenskrig. De skandinaviske NATO-medlemmene er riktignok avhengige av «de store imperialistiske stater», men alle de nordiske landene er «aktive deltakere på den internasjonale arena». Deres bidrag til å styrke den alminnelige fred og sikkerhet er en viktig del av arbeidet for å avverge en ny verdenskrig. Selv om noen av de nordiske landene er gått inn i NATO og noen er blitt stående utenfor, er samarbeidet mellom dem like fullt blitt «særlig aktivt» etter den andre verdenskrig. Selv om størstedelen av de nordiske landene gikk inn i den antisovjetiske blokken, streber Sovjetunionen etter «et styrket vennskap og et gjensidig utbytterikt samarbeid med dem».

Prokofjev understreket at det ikke fantes noen omstridte spørsmål eller uløselige motsetninger mellom USSR og de skandinaviske landene, og abstraherer i dette tilfelle fra det faktum at to militærblokker tross alt står overfor hverandre. Oppregningen av de forskjellige gjensidige besøk topper seg i en dulgt henvisning til «det sovjetiske regjeringsoverhodets visitt» sommeren 1964 – da boken kom ut var Khrusjtsjov allerede falt i unåde. Betydningen av besøket reduseres imidlertid til at man fikk en meningsutveksling og til at de sovjetiske gjestene fikk gjøre seg kjent med de prestasjoner som «de arbeidssomme folkene» i de tre landene hadde oppnådd. Boken tar for seg den vellykkede utvikling av de økonomiske og kulturelle forbindelsene med bl.a. Norge, og avrundes med en optimistisk beskrivelse av hvor velgjørende en aktiv nøytralitet ville være som et alternativ til NATO, og hvilke gunstige fremtidsutsikter det sovjetisk-skandinaviske samarbeidet har. Et slikt samarbeid er en faktor som «styrker freden og tilliten i den nordiske region». (s. 201).

En tilsvarende gemyttelig tone vil man finne også på de avsluttende sidene i forskningsarbeidet *De skandinaviske landenes utenrikspolitikk under andre verdenskrig*, som er undertegnet av herværende forfatter. (1967) Det var den første boken om et så vidt emne på russisk; før den fantes det bare upubliserte avhandlinger om de enkelte nordiske land. Innenfor de rammene sensuren trakk opp, kritiserte forfatteren Stalins politikk overfor Norden i tiden før USSR's ufrivillige inntreden i krigen mot det fascistiske Tyskland. Boken, som var en doktoravhandling, utnyttet litt ikke-hemmeligstemplet materiale fra USSR's Utenrikspolitiske arkiv, og referater fra samtaler som forfatteren hadde hatt med

enkelte personer som hadde deltatt i de undersøkte begivenhetene. Kan mente (og mener fortsatt) at Skandinavias nøytralitetstradisjoner hadde holdt seg i modifisert utgave frem til 60-årene. Dette underbygges med henvisning til base-reservasjonen, som imidlertid ble svekket av de militære forberedelsene i Norge innenfor rammene av NATO. Dette ble et ledemotiv i den senere sovjetiske publisistikk.

Undertegnede avsluttet med å trekke opp en «positiv balanse» for de skandinaviske landenes utenrikspolitikk, og konkluderte med at de antisovjetiske og antikommunistiske stemningene «nå, i 60-årene, er på hell». Det var forøvrig også tilfelle frem til invasjonen i Tsjekkoslovakia. Norden ble lovprist som en «en relativt rolig sone i vår langst fra rolige verden». Denne regionen inkarnerte idéen om fredelig sameksistens mellom stater med forskjellig samfunnssystem.

De omtalte (og de ikke omtalte) verkene av sovjetiske forfattere fra 1966, 1967 og de første månedene av 1968 nøret opp under håpet om at Norge og Danmark ikke ville fornye sitt NATO-medlemskap. Aktiviseringen av venstrekreftene i Sosialistisk Folkeparti og i venstrefløyen av DNA (som nå befant seg i opposisjon) gav et visst grunnlag for disse forhåpningene. La oss huske på at uavhengig av de sovjetiske angrepene på NATO førte en rekke fremtredende norske opposisjonelle publisister en kampanje langs de samme linjer. Nettopp i disse årene så professor Johan Vogts publisistiske artikler dagens lys sammen med de omstridte bøkene av Johanne Åmlid og Kari Enholm. De NATO-fiendtlige stemningene ble sterkt hjulpet frem av de skandinaviske bevegelsene for solidaritet med Vietnams folk og med de greske demokratene, som ble ofre for et høyreorientert militærkupp nettopp i 1967. «Ved en kursendring» satte G. Dejnitsjenko som overskrift på sitt «brev fra Norge» (*Ivestija*, 22/12 1967). Artikkelen munnet ut i en optimistisk prognose: «Disputtene på universitet, stormfulle debatter i Stortinget, diskusjoner omkring bøker – alt dette gir liv til dagens Norge. Nordmennesens sinnsstemning er i ferd med å endre seg. Kanskje ser vi bare begynnelsen på en seriøs nytenkning omkring NATO, Vietnam og Norges rolle i dagens verden. Det viktigste er at kursendringen finner sted.» Golosjubov, som var mer enspolet og dogmatisk, måtte som vanlig overdrive: «I Danmark og Norge er det en voksende bevegelse som går inn for at disse landene skal tre ut av NATO, i vide kretser i opinionen kræves det at man kvitter seg med foreldede dogmer og begynner å føre en nøytralitetspolitikk.» (*Ivestija*, 21/1 1968) For å understøtte denne bevegelsen utnyttet den sovje-

tiske presse, forøvrig i likhet med den radikale presse i Skandinavia, flyulykken på Grønland i januar da et amerikansk militærfly styrtet med vannstoffbomber ombord. En rekke artikler fulgte som tok sikte på å henlede nordmennesens og danskenes oppmerksomhet på farene ved et fortsatt NATO-medlemskap: «Forbrytersk spill med atomvåpen», «Atomfantastene må tøyles», «I farlig farvann», «Skandinavia er bekymret». I en artikkel i *Novoje vremja* om Europas små land kalte en sovjetisk general Norge for «et brohode for NATOs aktiviteter mot USSR». (*Novoje vremja*, 1968, nr. 6) Som ved tidligere anledninger når den sovjetiske presseaktiviteten økte, ble den omtalt i *Aftenposten*, som i realiteten var et offisiøst organ for koalisjonsregjeringen.

Til tross for den sovjetiske pressens propagandistiske bestrebelser og forhåpninger ble nettopp Norge det første NATO-land som uttalte at det ville opprettholde NATO-medlemskapet ut over den 20-årsperiode traktaten gjaldt for. Dette ble først signalisert av regjeringen og deretter slått fast av et stort flertall i Stortinget i juni 1968. Stortingsdebattene fant sted etter at det var blitt arrangert store NATO-øvelser som omfattet hele Troms fylke. De holdt seg imidlertid på god avstand fra den sovjetiske grense, til tross for at sovjetiske journalister i en rekke nerveø utspill hevdet det motsatte. («NATOs provokatoriske øvelser», «Krigspsykose på NATOs 'nordflanke'»). Som et svar på dette avholdt betydelige sovjetiske landstyrker på samme tid øvelser tett opp til den norske grensen, og Sovjetmarinen gjennomførte samme år den kjente øvelsen «Sever». På bakgrunn av NATO-vedtaket i Stortinget og det påfølgende identiske vedtaket i Folketinget, bidrog det sovjetiske regjeringsoverhodet A.N. Kosygin's offisielle visitt i Stockholm i juli og hans arbeidsmøte med Finlands president i oktober 1968 til å understreke at USSR inntok forskjellig holdning til de to gruppene av nordiske stater.

I tidsrommet mellom disse to møtene ble den militære, om enn ublodige, undertrykkelsen av Dubčeks partistyrte reformkurs i Tsjekkoslovakia foretatt. Dette bekreftet på den ene siden at det var hensiktsmessig å opprettholde NATO, på den annen side viste den hvilke brutale, snevre grenser Khrusjtsjovs banemenn og etterfølgere, Bresjnevs moderate nystalinister, satte for reformpolitikken. De friske vinder i Sovjetunionens innenrikspolitikk og åndelige liv som var begynt å blåse etter parti-vedtakene i Khrusjtsjov-perioden, dabbet igjen av. («Forandringenes vinder» var et uttrykk i den vestlige presse i 60-årene.) De konservative tendenser i USSR's økonomi, innenrikspolitikk

og kulturliv ble styrket, og de øverste militære kretser fikk økt innflytelse.

Før vår studie nå tar farvel med de sovjetiske 60-årene, som vekket så mange forhåpninger, ville det være synd å la være å nevne noen særegne reisebeskrivelser som så dagens lys i det fjerne Sibir (i tidsskriftet *Altaj*, 1967, nr. 4). De var forfattet av Nikolaj Dvortsov som hadde besøkt Norge «for to og tyve år siden» – som også var overskriften på hans artikkel. På det tidspunkt ble han satt fri fra en tysk konsentrasjonsleir utenfor Bergen. Senere besøkte Dvortsov Norge på nytt, denne gang frivillig. Sammenlignet med de inntrykk mer berømte sovjetiske reisende satte på trykk, utmerker Dvortsovs artikkel seg med en bedre forståelse av et fremmed levesett. Han skriver meget konkret og gir velinformerte historiske tilbakeblikk. For Dvortsov er ikke Norge en opptrukket marsjrute som skal tilbakelegges med et litterært eller propagandistisk siktemål, men et stykke gjennomlevd liv med motsigelsesfylte minner. Senere forsvant krigsfange-emnet fra de sovjetiske aviser og tidsskrifter, og dukket ikke opp igjen før helt nylig, under den nåværende glasnost.

Fornyelsen av Atlanterhavspakten sammen med intervensjonen i Tsjekkoslovakia avfødte en hardere tone i den sovjetiske presse. Der som man sammenholder de nye mer alarmerende overskriftene med de nye militære forsvarstiltakene i Norge, kommer man til den konklusjon at 1968 og første halvdel av 1969 var preget av et nytt utbrudd av «kald krig». Den sovjetiske part raste rimeligvis imot den stormende, om enn rent verbale, vestlige reaksjonen på intervensjonen i Tsjekkoslovakia. Golosjubov forsøkte indirekte å rettferdiggjøre Warszawa-paktens innmarsj med å henvise til at det deltok amerikanske væpnede styrker under sommerøvelsen «Polar Express» i Nord-Norge. (*Isvestija*, 11/9 1986) Den sovjetiske presse spilte igjen ut sitt vesttyske kort – «Drang nach Norden» (*Mesjdunarodnaja sjisn*, 1968, nr. 11). Herbert Krolikovskij viet sin lisensiatavhandling til dette emnet. Han ble senere viseutenriksminister i Øst-Tyskland.

Kosygin's uoffisielle visitt i Helsinki i 1968 sammen med et påfølgende nytt uoffisielt møte med Kekkonen i april 1969 virket objektivt sett som en demonstrasjon av de nære forbindelsene mellom USSR og Finland. De var en påminnelse om at militære konsultasjoner kunne finne sted og at USSR holdt et våkent øye med de nye tiltak NATO traff på sin nordflanke. Den sovjetiske forskeren Pokhljobkin skrev at det fant sted et «kvalitativt sprang» i det sovjetisk-finske vennskapet net-

topp i årene 1967–68, og den unge svenske forskeren Bo Petersson, som skriver om nøytralitetsproblemer, har bemerket at nettopp i overgangen mellom 60- og 70-årene slutter den sovjetiske litteraturen å karakterisere Finlands utenrikspolitikk som nøytral. (Pokhljobkin, *USSR-Finland*, 1975, B. Petersson, forskjellige artikler) Episoden fra 1961 gjentok seg i forminsket målestokk. Avisfeiden mellom *Aftenposten* og *Isvestija* ble gjenopptatt. Den sovjetiske presse konstaterte, i hovedtrekkene korrekt, at de militære forberedelser i Nord-Norge ble forsterket. Fra Øst-Finnmark kom det meldinger om at det fant sted øvelser med utenlandske fartøyer i Varangerfjorden, i norsk territorialfarvann. Nok engang ble forsvarsminister Tidemand den viktigste skyteskiven for de sovjetiske presseangrepene.

«NATOs norske backing-kor», «I strid med de nasjonale interesser», «Farlige idéer», «For uttreden av NATO» (i forskjellige varianter), «Brannslukkere fra NATO», «En urolig vår i Norden», «NATO – en tung byrde», «Norge, april 1940» (som sammenholdt fortid og nåtid) – dette var noen av de sovjetiske presseoppslagene i begynnelsen av 1969. Vi kjenner igjen overskriftene fra det «skandinaviske» materialet fra 1961 og 1966. Meldinger fra danske og norske NATO-motstandere om at det var gitt tillatelse til å innføre og endog utplassere atomvåpen i Norge, ble gjengitt i sovjetisk presse. I likhet med Lyng to år tidligere tilbakeviste statsminister Borten personlig de sovjetiske meldingene, og bekreftet at den norske basepolitikken var uforandret. (*Aftenposten*, 15/1 1969) Våren 1969 ble imidlertid tonen i den sovjetiske pressen roligere. Den nevnte artikkelen ved årssdagen for den tyske aggresjonen i april 1940 lot være å reise det fåfengte spørsmål om ikke Norge og Danmark burde tre ut av NATO. I stedet tok den opp kampen mot opprettelse av utenlandske baser i Skandinavia og for dannelsen av en rakettfri og atomfri sone på den skandinaviske halvøya, etc. (*Isvestija*, 10/4 1969) Den sovjetiske journalisten A. Polsjtsjikov besøkte Norge sammen med en gruppe kolleger i forbindelse med at Aeroflot åpnet en ny rute Moskva-Oslo, og skrev etterpå ned sine inntrykk fra reisen. Disse var ikke bare relativt friske hva materialet angår, men var også innrettet mot et nytt og positivt siktemål – sammenkallingen av en felleseuropeisk konferanse. (*Isvestija*, 29/5 1969).

Den første sovjetiske artikkel om norsk oljeboring til havs som er kommet innenfor mitt synsfelt, ble trykket i *Isvestija* i juni. Et annet økonomisk emne – Nordøks fremtidsutsikter og mulige integrasjon i

Fellesmarkedet – ble stadig oftere belyst, og virket likeledes beroligende. De sovjetiske forfatterne behandlet Nordøk og EFTA noe forskjellig, men var stort sett enige om å fordømme både dem og i enda høyere grad EF. De hadde imidlertid ikke på lager noen alternative løsninger på Nordens økonomiske problemer utover det å fremsette de tidligere anbefalinger om å inngå et samarbeide med de sosialistiske landenes «omfattende og sikre markeder». (P. Vasiljev i *MEMO*, 1969, nr. 7).

5. Den andre avspenningen og utvidelse av det sovjetisk-norske samarbeidet (1970–75)

Ut fra dette kan en øyne at det sovjetisk-skandinaviske forholdet ved inngangen til 70-årene igjen hadde beveget seg inn i et roligere leie. «Øst» sendte ut appeller om å få sammenkalt en frelsende alleuropeisk konferanse mens «Vest» sakte, men sikkert fikk stadig større sympati for denne idéen. Ettersom det var den finske regjering som påtok seg å organisere konferansen, kom «Helsinki-prosessen» til å angå de nordiske stater mer enn andre regioner i Vest-Europa. Sammenlignet med den støttede konferanse-idéen fikk fra Sverige (under den nye statsministeren Olof Palmes besøk i USSR i 1970) og Danmark (ved utenriksminister P. Hartlings besøk i Moskva allerede i slutten 1969), inntok Norge en relativt avventende posisjon. Likevel ble det iverksatt politiske konsultasjoner med Norge i årene 1969-70, som ble ført på byråsjef-nivå i de respektive UD. I september-oktober 1969 startet de første innledende forhandlinger om et spørsmål som betød svært mye for Norge – delingen av kontinentalsokkelen i Barentshavet. Dette spørsmålet var blitt reist av den norske part allerede i 1967. (*Aftenposten*, morgenutg. 17/11 1973; 18/1 1988) Alvorlige uoverenstemmelser i synsmåter ble snart avdekket. Vinteren 1970 fikk Norge besøk av en delegasjon fra USSR's Øverste sovjet, dette var et tegn på en viss oppmykning.

Vurdert ut fra de sovjetiske interesser i Skandinavia fikk 70-årene en gunstig start. De vennskapelige forbindelsene med Finland ble merkbart styrket, likeledes forbindelsene med Sverige, om enn på et noe annet grunnlag. Alle de nordiske landene støttet tanken om en alleuropeisk konferanse og hilste BRDs «øst-forhandlinger» velkommen. De politiske ledere i Norden erkjente offentlig, mer eller mindre kategorisk, at de europeiske grensene var urokkelige; å få disse grensene anerkjent var det sovjetiske diplomatiets gamle ønskedrøm. Videre brøt planene om en nordisk økonomisk integrasjon i Nordøk sammen våren

1970, disse planene hadde i sovjeternes øyne alltid vært mistenkelige. *Isvestija* trykket de første angrep (av G. Dejnitsjenko) på planene om å iverksette oljeboring i de norske polhavområdene nord for den 62. breddegrad med deltakelse av utenlandske (amerikanske) selskaper. Dette var et forvarsel om problemer som skulle dukke opp for alvor først i en fjern fremtid. Som et svar på denne advarselen i det sovjetiske regjeringsorganet avgav den nye norske utenriksministeren, Sverre Stray, et beroligende dementi. (*Aftenposten*, 25/7 1970) Oversikten over NATO-marinens øvelser for 1970 i *Krasnaja svesda* (23/10 1970) var et varsel om at USSR gav høyere prioritet til sin nord-vestlige grense og til sjømilitære problemer. Hoveddelen av oversiktsartikkelen var viet øvelsene i Nord-Atlanteren, og det ble understreket at de operasjoner NATO utarbeidet hadde en offensiv karakter. Forøvrig gikk den militære oppbyggingen i øst og vest i 70-årene nærmest parallelt og uten å «krysse hverandre» under det meste av dette tiåret. Denne oppbyggingen la ikke hindringer i veien for det utenrikspolitiske avtaleverket.

I 1970 trykket *International affairs* en artikkel om «Norden – sikkerhet og samarbeid» av I. Golovin (1971, nr. 2) samtidig som forlaget Mesjdunarodnye otnosjenija utgav en liten bok av Ju. Golosjubov under tittelen *Skandinavia og europeisk sikkerhet*. Disse var begge gjennomsyret av et positiv ledemotiv. Golosjubov var vel kjent i Norge som en kritiker av landets politikk, og han kunne meget lett sette sammen en bok av sine tallrike artikler om nordiske forhold fra 60-årene. Den var bygget opp etter samme mønster som Prokofjev's bok, men hadde i tillegg et nytt kapittel: «De nordiske landene og de europeiske sikkerhetsproblemer». Også ved sin grunntese og spørsmålstilling adskilte Golosjubovs arbeid seg fra sin forgjengers. Han hevdet at «Sammen med de andre sosialistiske landene fører Sovjetunionen en iherdig kamp for å bygge opp et effektivt sikkerhetssystem i Europa, for å utvikle fredelig samarbeid på kontinentet og for å få sammenkalt en alleuropeisk konferanse.» De sosialistiske landene utgjør selvfølgelig den avgjørende faktor i oppbyggingen av den europeiske sikkerhet, men ikke desto mindre er alle de europeiske landene ifølge forfatteren kallet til å delta i gjennomføringen av denne oppgaven. Golosjubov trakk frem Sverige og især Finlands fortjeneste i denne saken; sistnevnte land hadde tatt på seg de praktiske forberedelsene til Konferansen. Også NATO-medlemmene i Norden ble rost for «en viss grad av edurelig tenkning».

De nordiske folkenes fredselskende bestrebelser blir imidlertid vanskelig gjort av «den aggressive blokken NATO» som på alle mulige måter søker å styrke og utvide sine posisjoner i Skandinavia, særlig i Norge. Dette landet nøyer seg ikke med å spille rollen som NATOs øvelsesskytefelt, nå «påtar det seg også under press fra de atlantiske strategene det farlige oppdrag å være NATOs kommando- og kommunikasjonssentral i Norden». Det vil si at landet er blitt et «viktig ledd i forberedelsen av et atomangrep mot Sovjetunionen». (s. 11) Påstandene om de uhellssvangre følgene av NATO-medlemsskapet understøttet Golosjubov ved å gjengi sitater fra skandinaviske NATO-motstandere og han gav sin støtte til de alternative løsninger som ble diskutert i den radikale pressen i slutten av 60-årene. Aller helst foretrakk han en skandinavisk nøytralitet som kunne utstyres med stormaktsgaranti – Sovjetunionen ville mer enn gjerne utstede slike garantier. Dessverre, innrømmet han, «motsetter NATO-bossene seg at Danmark og Norge går over til en nøytralitetsstatus, og forkaster de garantier som er stilt disse landene i utsikt». (s. 78) Dette er et karakteristisk knep: En uinformert sovjetisk leser vil lett ledes til å tro at overlatt til seg selv ville Norge og Danmark vært rede til å tre ut av NATO.

Golosjubovs lille bok er fargeløs og tørr, noe som likevel ikke hindret ham i å legge den frem som sin lisensiatavhandling eller å gi ut en utvidet utgave av den i 1974. Boken avsluttes med en standard oppramsing av de fremskritt man har oppnådd i de tosidige forbindelsene mellom USSR og de skandinaviske landene. Når det gjaldt Norge fantes det for tidsrommet 1966–1970 imidlertid et nokså fattiglig materiale å øse av: Bortsett fra bygging av kraftstasjonene langs grenseelven Pasvik og jubileumsfeiringen i Kirkenes i 1969 var det ingenting å skrive om. Fremdeles var fremtidsutsiktene for samarbeidet bedre enn de allerede oppnådde resultater. Golosjubov ble endog tvunget til å komme med en indirekte innrømmelse av at de sovjetisk-norske forbindelsene var blitt dårligere i den perioden han tok for seg. Denne innrømmelsen kom på karakteristisk vis i form av en tilbakevisning av påstander om at USSR's presse nå reagerte krassere enn før mot militærøvelser på den norske siden av grensen. (s. 100).

Utenriksdepartementets artikkel i *International Affairs* av Golovin (pseudonym?) var derimot mer forretningsmessig. Den tok i særlig grad opp samarbeidet mellom de nordiske landene. Dette var først og fremst upolitisk, men var blitt institusjonalisert med Nordisk Råd i 1953 og med Helsingfors-konvensjonen om samarbeid fra 1962, og

hadde allerede rukket å bli tradisjonsrikt. De positive tonene dominerte klart i artikkelens karakteristik av de nordiske landenes utenrikspolitiske kurs: «Ikke bare i Finland og Sverige, men også i NATO-landene Danmark, Norge og Island protesterer brede opinionsgrupper mot USAs aggresjon i Indokina. De asiatiske og afrikanske folkenes nasjonale frigjøringskamp blir støttet. Det reaksjonære regimet i Hellas blir sterkt fordømt, likeledes den støtte juntaen får fra imperialistiske stater. Som kjent støttes den av USA.» (s. 53) Alle de nordiske landene har sluttet seg til ikke-spredningsavtalen som trådte i kraft i 1970. Og enda viktigere: «De erklæringer den danske og norske regjering har avgitt om at det ikke vil bli utplassert fremmede tropper eller atomvåpen på deres lands territorium, er av positiv verdi.» (s. 54).

Deretter går Golovin over til å gi det Arne Olav Brundtland kaller en «rituell» kritikk av Danmarks, Norges og Islands deltakelse i NATO. Den militære integrasjonen svekker «de forpliktelser (!) disse landene har påtatt seg» vedrørende fremmede tropper, baser og atomvåpen. Golovin avviser teorien om en «nordisk balanse» som ofte brukes for å rettferdiggjøre NATO-medlemskapet til de tre landene i Vest-Skandinavia. Han trekker også opp de negative konsekvensene det vil ha for Danmark og Norge dersom de går inn i Fellesmarkedet, det vil føre til at splittelsen mellom de nordiske landene blir enda dypere. (Dette var et spørsmål Golosjubov ikke hadde gått inn på.) Artikkelen toner ut på den samme positive note som hos Golosjubov: «USSR og de nordiske land har utvilsomt sammenfallende interesser. Kampen for å styrke freden og sikkerheten dikterer deres neste steg: Norden må omdannes til en sone preget av godt naboskap, samarbeid og urokkelig sikkerhet basert på tillit og vennskap.» (s. 59).

Betydelige innenrikspolitiske begivenheter i såvel Norge som i USSR bidrog til å forbedre det sovjetisk-norske forholdet i 1971: I Norge vendte DNA tilbake til regjeringsposisjon og i USSR ble SUKPs 24. partikongress avholdt. På denne kongressen ble det kjente Fredsprogrammet lagt frem, (men ikke det langt mindre utbasunerte programmet for fortsatt marine- og rakett-oppygging!). Ved slutten av året kom Kosygin på besøk, det var det første sovjetiske besøk på så høyt nivå siden 1964. Rett før sovjetlederens ankomst skrev den offisiøse avisen *Arbeiderbladet* at det ikke fantes uløste akutte problemer mellom Norge og Sovjetunionen. Avisen gledet seg over at den sovjetiske presse inntok en sober holdning til norsk sikkerhetspolitikk. Også på norsk side var klimaet blitt sterkt forbedret siden den gang Khrusjt-

sjov besøkte landet: Med unntak av noen ekstreme outsiders forholdt nå nesten hele den norske presse seg positiv til det forestående besøket. (*Arbeiderbladet*, 30/11 1971) Også den høyreorienterte avisen *Aftenposten* gledet seg over de velvillige omtalene av Norge som kom på trykk i sovjetisk presse, selv om avisen nøkternt konstaterte at slike omtaler var fast kost når de sovjetiske lederne skulle besøke et annet land. Allerede sommeren 1971 undertegnet den sovjetiske ministeren for utenrikshandel en langsiktig, 5-års handelsavtale i Oslo.

I tiden rett forut for besøket fant ganske riktig alle Moskva-avisene plass til «norsk stoff», noe som ble understreket av APNs bulletin for pressen 2. desember 1971. Sovjetunionens «evige» fiskeriminister A. Isjkov gav et optimistisk intervju: «Det finnes ingen uoverenstemmelser mellom Sovjetunionen og Norge.» *Novoje vremja* forventet at besøket ville avføde et nærmere sovjetisk-norsk samarbeid i Arktis. *Pravda* lot som vanlig være å sette opp en detaljert dagsorden for de forestående tosidige sovjetisk-norske forhandlinger, men gav spalteplass til et intervju med statsminister Bratteli. (*Pravda*, 6/12 1971)

Kosygin's uttalelser i Norge var klart innrettet mot å stifte fred. Han støttet seg på avspenningens ferskeste resultater: BRDs «øst-avtaler», stormaktsavtalen om Vest-Berlin og den alleuropeiske konferanse som var under forberedelse. Han unnlot å komme med hyppige referanser til NATO. Den sovjetiske statsministeren tok til orde for et utvidet sovjetisk-norsk samarbeid på alle tenkelige områder – næringsliv, kultur, polarspørsmål. Omtrent det samme sa Bratteli. Han understreket at nordmennene holdt fast på et politisk demokrati, men trakk ikke i utide frem at de også holdt fast på NATO. (*Pravda*, 7/12 1971) Den sovjetiske regjeringsposisjonen ble utdypet av journalister i Kosygin's følge: «Det er klart at Norge kommer til å fortsette å være medlem av NATO, men det betyr ikke at de sovjetisk-norske forbindelsene ikke kan utvikle seg gunstig også i fremtiden.» (*Isvestija*, 7/12 1971).

Sluttkommuniket fra forhandlingene inneholder en passus som ikke fantes i 1964-kommuniket: Regjeringsoverhodene konstaterte at USSR's og Norges holdninger til mange internasjonale spørsmål var sammenfallende eller lå svært nær hverandre. De tosidige forbindelsene er likeledes aktivisert i betydelig grad. (*Isvestija*, 9/12 1971) Partene uttalte at forberedelsene til en alleuropeisk konferanse burde gjennomføres raskest mulig – dette var det åpenbart sovjeterne som hadde ønsket å få med! Et skritt fremover i forhold til 1964-kommuniket var også avtalen om at det skulle holdes konsultasjoner mellom de to regje-

ringer. Den sovjetiske part inntok nå en positiv holdning til nordmennenes erklæring om at de hadde planer om å bygge en sivil, statsdrevet flyplass på Svalbard som også skulle kunne benyttes av Sovjetunionen.

Den vanligvis så tungsindige Kosygin uttalte seg i optimistiske ordelag på pressekonferansen etter at forhandlingene var avsluttet. Her hevdet han at det ikke fantes farlige, alvorlige problemer i forholdet mellom de nordeuropeiske landene. Så sant ingen blander seg inn utenfra vil freden fortsette å råde her. Igjen unnlot Kosygin å berøre spørsmålet om Norges deltakelse i NATO, det var en indikasjon på en voksende realisme fra den sovjetiske parts side. Han avholdt seg også fra å komme med anbefalinger om hvordan skandinaverne burde forholde seg til Fellesmarkedet. Det var imidlertid en skuffelse for nordmennene at Kosygin ikke offentlig formulerte et klart standpunkt til spørsmålet om en deling av kontinentalsokkelen i Barentshavet. Den sovjetiske part søkte å opprettholde status quo i Arktis og hindre at tredje land fikk blande seg inn. (*Arbeiderbladet*, 8/12 1971) Det var også noen andre mørke skyer på 70-årenes horisont, forvarsler om fremtidig krangel. På pressekonferansen i Oslo ble det stilt spørsmål som irriterte den sovjetiske lederen – om jødisk utvandring og om tvangsbehandling av dissidenter på psykiatriske sykehus.

Før vi avslutter gjennomgangen av året 1971 vil jeg henlede oppmerksomheten på en interessant avhengighet mellom politiske og kulturelle begivenheter i vårt århundre. Utgivelsen av *Sveriges nyeste historie* av herværende forfatter falt sammen med Khrusjtsjovs reise til Skandinavia, og Kosygin reise i Norge og Danmark ble markert med utgivelsen av den samme forfatterens lærebok i de skandinaviske landenes historie for høyere læreanstalter! Men etter 1970 er det knapt nok gått et år uten at det i USSR er blitt gitt ut en bok eller i det minste en brosjyre om et aktuelt skandinavisk emne, (og da holder jeg den finske tematikk utenom). Det kan her være på sin plass å minne om at nettopp i årene 1968–74 fantes det en egen studiegruppe ved Institutt for verdenshistorie under USSR's Vitenskapsakademi for studiet av Skandinavia og Finlands historie. Den ble ledet av forfatteren av disse linjer. De viktigste fruktene av gruppens arbeid var to samleverk, som begge var det første i sitt slag på russisk: *Sveriges historie* (1974) og *Norges historie* (1980). Forarbeidene til en bok om Finlands historie var også i store trekk fullført, men det lyktes ikke å få gitt ut boken fordi forfatterne hadde prinsippielt forskjellig syn på hvordan man skulle belyse de sovjetisk-finske forholdene i 1930- og -40-årene – Vinterkrigen. Grup-

pen er nå gjenopprettet som en uformell sammenslutning av skandinaver ved det samme historiske instituttet.

Det følgende år, 1972, var preget av den interne norske diskusjonen om man skulle slutte seg til Fellesmarkedet, som toppet seg i folkeavstemningen i september. Den sovjetiske presse kommenterte mer enn én gang den kampen som utspant seg, og EF-motstandernes seier ble vurdert som et tegn på at samfunnskraftene i landet hadde reist hodet. Venstrekraftene ble spådd betydelige fremtidsutsikter dersom de sluttet seg sammen. I stedet førte folkeavstemningen som kjent med seg at den borgerlige koalisjon igjen overtok regjeringsmakten, riktignok uten Høyre. Like lite som ved tidligere og senere anledninger klarte de indre norske begivenheter eller demonstrasjonene av sovjetisk-norsk samarbeid under Kosygin's visitt å sinke Norges integrering i det militære samarbeidet i NATO, som i 70-årene ble fulgt opp av en oppbygging av sovjetmarinen. Det gikk ikke et år uten at NATO fattet et eller annet nytt vedtak for å styrke forsvarsevnen, især i Nord-Norge, og for å sikre de nordatlantiske sjøverts kommunikasjonene. Med en viss forsinkelse gjorde den sovjetiske presse sine lesere kjent med disse innovasjonene, eller med deler av dem. I *Pravda*, *Isvestija* og i første rekke i *Krasnaja Svesda* strømmet spaltene på ny og på ny over med harmdirrende kommentarer. De nye norsk-amerikanske avtalene (Invictus 1971 o. a.) for å styrke NATOs nordflanke hadde de sovjetiske avis kommentatorene øyensynlig ennå ikke kjennskap til. (Se Riste – Tamnes, ss. 11, 15 & 17).

NATO-kommandoen krever nye pengeofre på «NATOs alter» av de norske skattebetalerne, skrev L. Strsjisjovskij i februar 1972. Foranledningen var at strategene «i den aggressive Nordatlantiske blokken» merkbart hadde øket sin aktivitet siden årsskiftet, især på nordflanken. (*Pravda*, 8/2 1972) De sovjetiske kommentatorene unnlot ikke å melde fra om at Norge inntok fjerdeplassen i NATO når det gjaldt militærutgifter pr. innbygger. (Kusnetsov, *Pravda*, 15/4 1972) Med sine nyoppgagede oljerikdommer til havs trekkes Norge inn i Fellesmarkedet mot folkeflertallets vilje, skrev den samme Ju. Kusnetsov i mars i kommentarartikkelen «Hvem grumser til vannet?» (*Pravda*, 9/3 1972) Golosjubov kalte NATOs værøvelser «utpressingsstrategi», især siktet han til øvelsene i Nord-Atlanteren i norsk territorialfarvann. (*Isvestija*, 10/5 1972) For n-te gang avviste han «myten om en sovjetisk trussel». Den samme journalisten slo alarm i forbindelse med at den norske navigasjonsbasen «Omega» ble brukt til å betjene NATOs marinestyrker, i

særdeleshet undervannsbåter. Aktiviseringen av NATOs nordlige flankestrategi gav seg utslag i de forestående store vårmanøvrene hvor «farlige besøkende» fra de elleve NATO-landene skulle delta. (*Isvestija*, 5/7 1972) Øvelser av typen «Strong express» var ifølge denne kommentatoren «en farlig ekspress» som reiste kunstige barrierer på veien mot full avspenning i Europa. (*Isvestija*, 5/8 1972).

Denne sovjetiske uroen hevet seg imidlertid aldri opp til de krasse toner som preget kritikken i 1966 eller i 1969, og regjeringskontaktene ble opprettholdt: I mai besøkte handelsminister Per Kleppe «det paradisiske Georgia», og allerede i november ventet man i Moskva den norske statsminister Bratteli på gjensitt (den fant ikke sted da Arbeiderpartiregjeringen gikk av høsten 1972.) *Isvestija*-korrespondentenes reisebeskrivelser fra Norge var som vanlig velvillige. Under standard-overskrifter som «I fjordenes egn» ble det talt om de rolige sovjetisk-norske forbindelsene. Denne artikkelen åpnet og avsluttet med å omtale Norge som «veien mot nord». «Denne veien vandret det russiske folkeferd i godviljens oppdrag allerede i Arilds tid». (*Isvestija*, 12/8 1972). Pomor-bøndene fra Arkhangelsk visste vel neppe for to hundre år siden at de var ute i et «godviljens oppdrag» når de byttet til seg mel for fisk hos nordmennene! Hvordan dette nå enn forholdt seg, hadde de sovjetiske forfatterne glede av å gjengi utenriksminister Andreas Cappelens ord: Utviklingen av et godt naboskap og vennskapelige forbindelser med Sovjetunionen har alltid vært en av de viktigste målsettingene for norsk utenrikspolitikk. *Isvestija* gav en vurdering av styrkeforholdet i spørsmålet om Norges integrasjon i EF som snart skulle vise seg å være korrekt. Rett før folkeavstemningen fant sted skrev Ju. Kusnetsov en kommentarartikkel hvor han også gledet seg over «den brede folkelige kampanjen mot at landet skal bli underlagt EF-monopolene». Han så denne kampen i sammenheng med «den dominerende lengselen etter fred blant de brede folkemasser...» i Europa. Samtidig brennemerket han øvelse «Strong Express» som nettopp da pågikk, som et forsøk på å holde tilbake avspenningsprosessen og «gå mot strømmen». (*Pravda*, 22/9 1972) Året ble avsluttet med indignerte utfall mot NATOs løpende militære og politiske tiltak. (*Krasnaja svesda*, 12/12 1972, *Isvestija*, 17/12 1972).

Sovjetiske forfattere tok tidlig for seg spørsmålet om ytterligere økonomisk integrasjon av de vestlige land. Ekteparet Ju. Piskulov og L. Gradobitova skrev boken *Norden og integrasjon* (Moskva, 1972), og

skandinavisk materiale utgjorde en betydelig del av det kollektive forskningsarbeidet *Små land i Vest-Europa*. (Moskva, 1972).

Første halvdel av 70-årene brakte den sovjetiske utenrikspolitikken nye suksesser som tilsynelatende beviste det sosialistiske samfunns-systemets overlegenhet over kapitalismen. Den sovjetisk-amerikanske tilnærmingen under Nixon avfødte en serie avtaler som fremmet avspenningens sak uten at vesentlige innrømmelser ble gjort fra sovjetisk side. De praktiske forberedelsene til Den alleuropeiske konferanse ble startet. Den verdensomspennende energikrisen brøt ut, den var til fordel for USSR som er oljeeksportør. Det pro-amerikanske regimet i Syd-Vietnam led nederlag – i realiteten var dette USAs første militære nederlag, (men samtidig medførte det en fastfrysing av den sovjetisk-kinesiske konfrontasjonen). Politisk fortsatte vesten å bevege seg mot venstre, i særdeleshet i Norge og Danmark. (se V. Korionov: «Hos Norges kommunister», *Pravda*, 30/11 1972) Det virket som om de prognoser som var blitt fremsatt på den siste Internasjonale konferanse av kommunistpartier ville slå til, likeledes dokumentene fra SUKPs 24. kongress, som konkluderte med at den almene krise i kapitalismen var blitt dypere. På den annen side ble de sosiale og økonomiske prosessene i Comecon-landene i sovjetisk litteratur vurdert som «en uavbrutt vekst i retning av større styrke og enighet». (*USSRs utenrikspolitikk*, Moskva 1976, bind 2, s. 514) Det ble skapt en illusjon om at Bresnev's sentristiske innenrikspolitikk var den riktige. Denne politikken innebar en avvisning av Kosygin's økonomiske reformer kombinert med at de mer ekstreme neo-stalinister ble slått tilbake.

Den sovjetisk-amerikanske tilnærmingen kulminerte i 1973: Bresnev besøkte USA, og kort tid etter fant første etappe i Den alleuropeiske konferansen sted i Helsinki. I Skandinavia fortsatte utvekslingen av besøk på høyt nivå: Kosygin var i Sverige og Anker Jørgensen i Moskva. Kampanjen i den sovjetiske presse mot militærøvelser og andre lignende tiltak i Norge og NATO ble nå ført i en ny ånd: De ble skildret som levninger fra en forgangen tid, som «gamle dogmer» og forsøk på å få Europa til å vende tilbake til fortiden, vekk fra en stadig sterkere avspenning til en «kald krig» som hadde overlevd seg selv. Dette var hovedbudskapet i den årlige oversikten over NATOs militærøvelser for 1972. (*Krasnaja svesda*, 28/1 1973) Sovjetiske observatører satte i stigende grad sin lit til de NATO-fiendtlige stemningene i de sosialdemokratiske partiene, især det danske. (*Pravda*, 16/2 og 3/4 1973, samt Ju. Kusnetsov i *Isvestija*, 8/6 1973) På bakgrunn av de

praktiske forberedelsene til Den alleuropeiske konferansen fant de sovjetiske kommentatorene det påkrevet å gjenta sine besvergelses om NATOs skadelige innflytelse på den almene fred og sikkerhet. (*Pravda*, 16/3 1973, som bar den karakteristiske tittelen «En alvorlig bremsekloss») Forsøkene på å øke spenningen på NATOs flanker ble kalt «en feilslått satsing» (*Pravda*, 16/3 1973), og «en politikk uten fremtid». (*Isvestija*, 17/3 1973) Tiden arbeidet ikke for NATO-lederne som forsøkte å «grumse til vannet», skrev Ju. Golosjubov optimistisk. (*Isvestija*, 9/5 1973, kommentar-artikkel under tittelen «De grumser til vannet».)

De sovjetiske politikerne oppmuntret anti-integrasjonsbevegelsen som fortsatt var sterk i Danmark og Norge, og hilste velkommen styrkelsen av opposisjonen i de sosialdemokratiske partiene i begge land. I Norge førte dette til dannelsen av det første sosialistiske valgforbund i landets historie hvor både kommunister, Sosialistisk Folkeparti og sosialdemokratiske EF-motstandere inngikk. Dette var «en konsolidering av venstre-kreftene» (*Pravda*, 23/5 1973, kommentarartikkel av Ju. Kusnetsov under denne overskriften). Sovjetiske observatører oppsummerte de norske og derpå følgende danske parlamentsvalgene ved å fremheve fremgangen for venstrekreftene – i Norge, for Sosialistisk Valgforbund, i Danmark, for kommunistene (forøvrig siste gang de danske kommunistene har gjort det godt). Da DNA vendte tilbake til regjeringssposisjon etter at spørsmålet om norsk EF-medlemskap var tatt av dagsorden, ble dette tradisjonen tro hilst velkommen av de sovjetiske kommentatorer. (Ju. Kusnetsov, 12/9 og 18/9 1973).

Fortsatt tiet de sovjetiske aviser som sedvanlig om de utestående sovjetisk-norske stridsspørsmål. Golosjubov, som i en ny bok om *Skandinavia og etterkrigstidens problemer i Europa* (Moskva 1974) viet de sovjetisk-norske forholdene spesiell oppmerksomhet, slapp ikke et ord over sine lepper om de bilaterale problemene. En slik faktisk desinformasjon overfor de sovjetiske leserne i form av fortielse møter vi også i V.S. Kotljars brosjyre *Nordisk råd* (Moskva, 1973) som ellers i det store og hele var et solid stykke arbeid. Det samme gjentar seg i Ju. Piskulovs bok *Skandinavia med mange ansikter* som tok opp denne regionens økonomiske forbindelser med resten av verden (Moskva 1975) og i L.S. Voronkova's brosjyre *Sovjetunionen og Norden* (Moskva 1975). Likevel kan vi konstatere at sovjetiske artikler som tok opp en mer almen tematikk, som utnyttelse av verdenshavene og deres ressurser, kontroll over Arktis, etc., indirekte avdekket den prinsipielle

avstand det er mellom de norske og sovjetiske bestrebelsene i disse sakene. Den sovjetiske havrettseksperter Oleg Khljostov gikk i en artikkel i *International Affairs* (1973, nr. 3) definitivt imot utvidelse av kyststatenes territorialfarvann utover 12-milsgrensen. En slik utvidelse oppfattet han som et brudd på det gode naboskapet. (*Pravda*, 10/3, *Isvestija*, 10/3 1974) Især *Pravda*'s kommentator Ju. Kusnetsov fremhevet sterkt at den norske base- og atompolitikken var uforandret. (*Pravda*, 17/3 1974) *Isvestija*'s kommentatorer glemte overhodet Norges NATO-medlemskap når de sovjetisk-norske forbindelsene ble omtalt. Med sitater fra Frydenlund ble det understreket at partene hadde et felles mål – styrking av freden – og felles forhåpninger – avspenningspolitikk og styrking av de tosidige kontaktene. (*Isvestija*, 19/3 1974).

Den norske statsministerens besøk i USSR åpnet med undertegnelsen av en skipsfartsavtale som avløste den gamle fra 1925. I den nye avtalen oppnådde nordmennene visse fordeler (Se *Aftenposten*, morgenutg. 21/3 1974) Under talene ble det fremhevet at bestemmelsene i det forrige sovjetisk-norske kommunike fra 1971 var etterlevd til alles tilfredshet. I sin første tale kom Kosygin overhodet ikke inn på NATO, men snakket i stedet om den forestående avsluttende sesjon på Den alleuropeiske konferansen. Bratteli gjentok at det ikke burde være til hinder for utviklingen av det gode naboskap mellom de to land at de tilhørte hvert sitt utenrikspolitiske alliansesystem, systemer som forøvrig ikke var evigvarende. I særdeleshet fremhevet han samarbeidet for å utnytte fisk og andre ressurser i havet på en rasjonell måte. (*Pravda*, 19/3 1974) Manifesteringen av det sovjetisk-norske vennskapet fortsatte også om kvelden i Vennskapets hus i Moskva hvor 50-årsjubileet for opprettelsen av diplomatiske forbindelser ble feiret. Her talte Bratteli på vegne av den norske delegasjonen. Dagen etter ble den norske statsministeren mottatt av selveste Bresjnev og «en vennskapelig samtale» utspant seg. Ved et pussig sammentreff var to av Bresjnevs nærmeste medarbeidere i 70-årene skandinavister. Hans assistent A.M. Aleksandrov-Agentov hadde studert skandinaviske språk ved Leningrad-universitetet. Han kunne den skandinaviske poesi utenat, leste sagaene på originalspråket og begynte sin diplomatiske karriere ved den sovjetiske ambassaden i Sverige under Aleksandra Kollontaj. Generalsekretærens referent E.M. Samotejkin begynte sin løpebane i Norge og rakk å forsvare en lisensiatavhandling som behandlet norsk utenrikspolitikk rett forut for og i begynnelsen av den andre verdens-

krig. (sml. hans bok *Den nedtrampede nøytralitet*, Moskva 1971) Under pseudonymet T. Bartenjev skrev han en rekke ganger i pressen om sovjetisk-finske forhold.

Dersom man sammenligner de to sovjetisk-norske kommunikéene fra 1971 og 1974, vil man se at i det siste var det tatt med en passus som den sovjetiske part satte stor pris på. Det ble slått fast at Norges base- og atompolitikk er uendret. (En lignende passus var tatt med i 1964-kommunikéet.) Det ble nå erkjent at partene hadde sammenfallende eller beslektet syn på en rekke områder, og fremtidsutsiktene for det bilaterale samarbeidet var blitt bedre. For første gang ble det slått fast i kommunikés form at det var startet forhandlinger om deling av kontinentalsokkelen i Barentshavet, og at en ny forhandlingsrunde snart ville finne sted.

Den norske presse forsøkte som vanlig etter beste evne å kaste lys over det arbeid som foregikk bak kulissene under besøket. *Aftenpostens* Moskva-korrespondent var på denne tiden historikeren og sovjetologen Nils Morten Udgaard. Selv ikke han var i stand til å peke på spor etter noen dramatisk «tautrekking» under statsministerbesøket. Den sovjetiske part kom mindre enn noensinne inn på spørsmålene om Norges NATO-medlemskap og NATO-øvelsene i Norge. Under forberedelsene til Brattelis Moskva-reise ønsket den sovjetiske part at det skulle tas med en setning om at Norge og Sovjetunionen har særlige interesser på Svalbard. Noen slik setning finnes imidlertid ikke i den endelige teksten. (*Dagbladet*, 21/3 1974) Den vest-tyske presse (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 21/3 1974) konstaterte korrekt at de sovjetiske ønsker vis-à-vis Norge innbefattet følgende punkter: utenlandske selskaper måtte ikke få delta i oljeleting og oljeutvinning i Barentshavet; den sovjetiske part burde få muligheter til å utnytte norsk erfaring og teknologi i off-shore boring; NATO-observatører måtte på alle mulige måter hindres i å få innsyn i sovjetiske militære tiltak i nordområdene. I løpet av hele dette året advarte den sovjetiske presse nordmennene mot at NATO ville iverksette et intrigespill under dekke av å skulle «forsvare» norske oljeforekomster i Nordsjøen. (F.eks. *Krasnaja svesda*, 29/12 1974, artikkelen «Norsk olje og NATO»).

Nå avdøde Knut Frydenlund fremla i sin siste bok fra 1982 sine erfaringer fra de sovjetisk-norske forhandlingene, og mintes historien om mannen som gikk til sengs med en bjørn. (*Lille land, hva nå?* s. 92) Det er helt naturlig at den norske stat var redd for et for tett tosidig samarbeid med den store nabo selv under avspenningsperioden, selv på

det rent økonomiske området. Dette landets hemmelighetskremmeri og «lukkethet» gjorde at nordmennene følte seg fremmede overfor det. Når forslag om tosidig samarbeid ble fremmet under formelen «fellesstyre» fremkalte det ubehagelige assosiasjoner fra den gang Molotov gikk inn for et «kondominat» på Svalbard i 1944.

Selv om den sovjetiske presse oppsummerte den norske statsministers besøk på en meget velvillig måte (*Golosjubov, Isvestija*, 27/3 1974) kunne ikke dette sette en strek over den sovjetiske parts gamle misnøye og klagemål. I april, mai og juni slo den sovjetiske presse alarm i anledning av at «de atlantiske strategene i betydelig grad har aktivisert sin militante virksomhet». (*Isvestija*, 28/4 1975) Man var bekymret over forskjellige NATO-møter og NATO-besøk i Norge, over planene om opprustning av det norske flyvåpenet og over den regulære øvelsesvirksomheten. Samtidig gjengav sovjetiske kommentatorer beroligende uttalelser fra norske arbeiderpartiministre angående Norges basepolitikk og nytten av avspenningen. (*Krasnaja svesda*, 14/6 1974, *Isvestija* 3/11 1974) I forbindelse med nye erklæringer som de sovjetiske og finske statsoverhoder avgav høsten 1974 gjenopptok den sovjetiske presse kampanjen for å gjøre Norden til en atomfri sone med stormaktsgaranti. (*Pravda*, 12/11 1974, *Isvestija* 16/11 1974).

6. Stagnasjon i «storpolitikken» og den «lille» politikken (1975–79)

Det var ikke å vente at vesten skulle stille seg positiv til de omtalte sovjetiske fremstøtene i andre halvdel av 70-årene, og i særdeleshet ikke at Norge skulle gjøre det. På det tidspunkt følte man seg ført bak lyset av den sovjetiske tolkningen av avspenningen. Såvel Sovjetunionen som NATO perfektionerte og fornyet sine militære styrker og infrastruktur nord for Polarsirkelen i større omfang og raskere tempo enn på 60-tallet. Nå er dette ikke lenger en hemmelighet, i hvert fall ikke fra norsk side. (se publikasjoner fra Institutt for forsvarsstudier.) Nettopp året 1975 regner norske og anglo-saksiske militærhistorikere for et vendepunkt: Fra nå av var NATOs nordflanke ikke lenger «glemt» i amerikansk strategi. (F.eks. M. Iden: «Turning point 1975; US Policy and Northern Flank Security», *Forsvarsstudier*, 1986, bind V; R. Tamnes: *Fra SAC til MAB*, FHFS notat 1986, nr. 1) Sovjetiske forfattere serverte gjerne en propagandistisk klisjé om at det fredelskende Norge ble tvunget av sine aggressive forbundsfeller til å gjennomføre militære tiltak. Likevel var det nettopp Norge som under inntrykk av det voksende sovjetiske militærpotensialet, især til sjøs, bad om og fikk forskjellige former for militærstøtte og garantier fra sine allierte. I 1974 – under høydepunktet for detente! – ble Forsvarskommisjonen oppnevnt, den andre siden andre verdenskrig. (Riste – Tamnes, 1986, s. 12) Før denne kommisjonen avsluttet sitt arbeid, sluttet Norge seg til tanken om å benytte NATOs nye luftbårne varslings- og kontrollsystem, AWACS, på NATOs nordflanke. I 1974 ble det inngått en norsk-amerikansk avtale om at allierte flyvåpenstyrker skal unnsette visse norske flyplasser i tilfelle krise eller krig (COB-avtalen). I 1975 ble denne avtalen utvidet til å omfatte også Nord-Norge. Den norske forskeren Rolf Tamnes bemerker at nettopp på midten av 1970-tallet ble det mer kraft i de vestlige mottiltakene med sikte på å skape en motvekt til «Kolabasen»; fra en «glemt flanke» fikk Norge mer preg av å ligge innen en gryende strategisk front. (*For-*

svarsstudier, 1987, VI) Så vidt jeg har kunnet se er det ikke noe tegn til at den sovjetiske presse i 70-årene hadde noe kjennskap til disse hemmelige avtalene. G. I. Fedulajev skrev i 1979 en artikkel om de militærpolitiske forbindelsene mellom Norge og USA som ikke røper noe kjennskap til disse endringene i NATOs nordstrategi i 70-årene. (Trykket i samlingen *Problemer i ny og nyere historie*, Moskva 1979) Det samme gjelder den om imperialismens militære planer i Norden, som oberst A. M. Noskov fra Institutt for militærhistorie skrev så sent som i 1987 (se nedenfor). Man hadde i så lang tid skrevet og laget oppstyr om NATOs intriger at det ser ut som om man lot sjansen gå fra seg da NATO under påtrykk fra Norge for alvor gikk i gang med å styrke sin nordflanke!

Etter Brattelis besøk og den første forhandlingsrunden om sokkelen inntraff det en viss irritasjon og skuffelse i de sovjetisk-norske forholdene. Det var ikke tilstrekkelig dekning for den naboskapets og endog vennskapets veksler som ble utstedt av begge parter i Moskva og året etter i Helsinki. Allerede i begynnelsen av 1975 skrev en så sindig observatør som *Aftenpostens* Moskva-korrespondent Nils Morten Udgaard at de sovjetiske avisene hadde iverksatt en polemikk mot Skandinavia: Nesten daglig ble det trykket kritiske artikler om nordiske emner. (*Aftenposten*, 13/2 1975) Disse emnene omfattet olje (advarsel), atomfri sone (appeller) og militærøvelser (fordømmelser). I tillegg fremkom det forsiktig kritikk av norske kretser i statsadministrasjonen og næringslivet som ikke ønsket eller var redde for å utvide de økonomiske forbindelsene med USSR. I forbindelse med Nordisk råds sesjon i Reykjavik trykket *Pravda* og *Isvestija* indignerte artikler og klaget over at de skandinaviske medlemmene av dette rådet ikke ville trekke USSR inn i det nordiske samarbeidet. (*Pravda*, 23/2 1975, *Isvestija*, 28/2 1975).

For å avsløre NATOs aggressive planer utnyttet sovjetiske forfattere naturlig nok det materialet om radionavigasjonssystemer som ble publisert våren 1975 av kaptein Anders Hellebust, sammen med den polemikk dette avfødte og den parlamentariske undersøkelsen som ble gjennomført. Man kan endog undre seg over at den sovjetiske pressen ikke skrev mer om denne saken. For de norske forskerne trakk den samme konklusjon som den sovjetiske presse hadde trukket for lenge siden, at Loran C hadde som oppgave å betjene amerikanske Polaris-ubåter. (se Gleditsch, *Internasjonal politikk*, 1976, nr. 4, ss. 823–41) *Krasnaja svedas* observatør summerte opp Hellebust-saken 19/6 1975 ved å

skrive at «militære kretser i NATO og Pentagon forsøker å utnytte Norge som en ildlednings- og koordinasjonssentral for militære aktiviteter i nord». Dette truer ifølge Hellebust med å gjøre Norge til et viktig mål for atomangrep.

De høytidelige talene i Finlandia-hallen var knapt nok avsluttet og nasjonalsangene knapt nok ferdig avspilt under avslutningsmøtet i Den alleuropeiske konferansen før de sovjetiske journalistene med samme patos som før begynte å tilbakevise «myten» om den sovjetiske militære trussel mot Norge og om sovjetiske ubåter i norske farvann. På samme tid grep den vestlige offentlighet med stadig større iver fatt i det ømtålelige spørsmålet om borgerrettigheter i USSR. Som en kulminasjon av den pågående kampanjen, som var blitt spesielt aktuell på bakgrunn av den s.k. «tredje kurv» i Helsinki-avtalen, ble Andrej Sakharov, medlem av det sovjetiske vitenskapsakademiet, tildelt fredsprisen av den norske Nobelkomitéen. På denne tiden ble Sakharov i offisielle sovjetiske kretser oppfattet som en «folkefiende». Tildelingen avførte indignasjon i den sovjetiske presse (*Pravda*, 30/10 1975), men denne indignasjonen var imidlertid langt mer tilbakeholden og gikk fortere over enn den tilsvarende tyske pressekampanjen i 30-årene etter at Carl von Ossietzky, som satt i en nazistisk konsentrasjonsleir, fikk Nobelprisen. Man blir uvilkårlig minnet om Marx's ord: Historien utspiller seg som en tragedie og gjentas som en farse.

Tiden etter 1975 var preget av gjensidige angrep i forbindelse med «tredje kurv» i Helsinki-avtalen, som begge parter hevdet at motparten ikke oppfylte; nye avsløringer av sovjetiske etterretningsagenter i Norge, som ble utvist eller arrestert, og krenkelser av norsk sjøterritorium og luftrom. Intet av dette var imidlertid årsaken til at det sovjetisk-norske forholdet ble kjøligere, snarere avspeilte det en dypere prosess: NATO hadde rett nok fortsatt en avgjørende overlegenhet til sjøs, men heller ikke Sovjetunionen satt med hendene i fanget. Våren 1976 skrev «Sovjetunionens Tirpitz» – admiral Sergej Gorsjkov, med berettiget stolthet: «Vår flåte er blitt herdet og fornyet i den teknisk-vitenskapelige revolusjons smelteovn, og er blitt fortrolig med verdenshavene. Ved å bygge opp en sterk flåte, som legemliggjør vårt store lands sjømakt, har det sovjetiske folk prestert en bemerkelsesverdig bedrift.» (*Krasnaja svesda*, 11/2 1976) Når USSR skulle fremstå som sjømakt, antok landets nordvestlige sjøgrenser – utløpet til Atlanterhavet – en kvalitativt ny og større betydning. De følgende ord i admiralens redegjørelse siktet i første rekke nettopp til disse grensene:

Av matrosene «kreves det en aldri svekket årvåkenhet og konstant beredskap. De må være i stand til å avskjære et mulig angrep på vårt land sjøveien. De må være beredt til å knuse aggressoren dersom han forsøker å utløse en krig.» (samme sted) Nesten samtidig ble det trykket en artikkel i *Pravda* om den forestående FN-konferansen om havrett, som gjorde det klart at det var vesentlige forskjeller mellom det sovjetiske synet og det syn som ble fremsatt av land som «forsøker å redusere saken til et spørsmål om å oppnå størst mulig 'eksklusive rettigheter' i de havområdene som støter opp til deres territorium, i særdeleshet 200-mil økonomisk sone». (*Pravda*, 12/2 1976) Ikke desto mindre fulgte USSR i 1977 Norges og andre kyststaters eksempel og traff midlertidige tiltak for å verne de levende ressurser og regulere fisket i Barentshavet i en 200-mils sone langs kysten av USSR og rundt sovjetiske øyer.

Regjeringskontaktene ble sjeldnere. Kosygin's møte med statsminister Odvar Nordli i Helsinki i desember 1976, under feiringen av 60-årsdagen for finsk uavhengighet, hadde til en viss grad et tilfeldig preg. Det endte i en heller krass replikkveksling: Den sovjetiske statsminister kalte Norge den mest militaristiske stat i Norden. (se Frydenlund, s. 92) Besøk av sovjetiske parlamentarikerdelegasjoner og sovjetiske marinefartøy kunne ikke erstatte forhandlinger på høyere nivå. 1978-avtalen om en «gråsoner» for fiske i det omstridte området i Barentshavet ble i Norge oppfattet som påtvunget av den annen part, og midlertidig. Senere ble den kompromittert ved at Arne Treholt, som ble dømt for landsforræderi, hadde deltatt i utformingen av den.

Forut for undertegnelsen av avtalen utstedte den norske regjering en egen «tilleggserklæring» som den sovjetiske part tok til etterretning: Denne erklæringen appellerte til forhandlingsdeltakerne om å gjøre det som stod i deres makt for å få utarbeidet en avtale om endelig avgrensning så snart som mulig. (*Aftenposten*, 16/1 1988, lederartikkel; for detaljer, se H. Kjølaas, *NUPÅ* 1978, s. 31–70) I årene 1976–80 beveget forhandlingene om en deling av kontinentalsokkelen seg overhodet ikke fremover. Sovjetunionen demonstrerte dette store områdets betydning for landets sikkerhet først og fremst ved å utprøve atomvåpen i omstridte farvann.

Den internasjonale spenningen økte igjen fra år til år og vesteuropeisk politikk dreiet mot høyre. Dette gav seg utslag også i Norden. Under disse forholdene fremstod kommunistene som Sovjetunionens eneste sanne venner i Norge, et dårlig tegn. SUKP oppfordret dem på

alle mulige måter til å ikke la seg bli oppslukt i det nye Sosialistisk Venstreparti. (*Pravda*, 25/3 1975).

Disse forskjellige temaene er det ikke vanskelig å følge i pressen i andre halvdel av 70-tallet. NATO-temaet lød igjen med like stor styrke i 1976 som før Helsinki-konferansen og Brattelis visitt. Temaet «den sovjetiske trussel» var likeledes på ingen måte avsvakket i norske media. Den sovjetiske presse slo igjen alarm i anledning den norske basepolitikken som truet med å utsettes for endringer etter ytre press. Man begynte å skrive om planene for å utplassere tyngre utstyr i Norge for landets allierte. (*Kransaja svesda*, 21/3 1976) Sovjetiske kommentatorer skrev med bekymring om den betydelige nye veksten i NATO-landenes militærbudsjetter, i særdeleshet om «århundrets handel» – innkjøpet av nye amerikanske jagerfly. (*Pravda*, 10/3 1976) *Krasnaja svesda*s faste høstoversikt over den militær-politiske utviklingen konstaterte med beklagelse «NATOs direkte militære demonstrasjoner»: Den tøylesløse kampanjen mot USSRs aggressive hensikter hadde et omfang som minnet om «den kalde krigens» tider. Organet for de sovjetiske væpnede styrker skrev at det var fare for at Europa ville «vende tilbake til konfrontasjonenes og den kalde krigens periode». (12/9 1976) Som ved tidligere anledninger når forholdet forverret seg, dukket det opp en artikkel om Svalbard (*Isvestija*, 22/10 1976) med bebreidelser mot nordmennene for at de hadde truffet militære tiltak rundt øygruppen. Artikkelen inneholdt følgende utvetydige advarsel: «I Sovjetunionen går man ut i fra at Norge i likhet med vårt land vil la sin virksomhet på arkipelaget være strengt styrt av bestemmelsene i den nevnte avtale» (Paris-avtalen av 1920). Som i «den kalde krigens» henvsunnede dager pekte de sovjetiske korrespondentene ut de mest ekstreme Sovjet-motstandere i Norge ved navns nevning, og gav dem krasse karakteristikk. (Medlemmene av den norske Nobel-komiteén; Haakon Lie ble beskrevet som «en agent på CIA's lønnsliste». (*Isvestija*, 15/12 1976) Kritiske artikler var klart i overvekt i forhold til sympatiske, som f.eks. om nordisk samarbeid.

Blant artiklene i 1977 skilte en lang artikkel i tidsskriftet *SSJA* (Amerikas forenede stater) seg ut. Den var signert av to forfattere og tok for seg Pentagons planer for Norden i sin alminnelighet og mer konkret virksomheten til de allerede omtalte radionavigasjonsstasjonene Loran C på nord-norske øyer som man nå visste endel om. Med henvisning til norske venstreorienterte eksperter hevdet de to sovjetiske ekspertene at «virksomheten ved disse stasjonene i realiteten er jevn god med et nær-

vær av fremmede atombaser i Norge». Dette var slett ikke første gang den åpne sovjetiske presse gav et generelt bilde av det norsk-amerikanske samarbeidet som på ingen måte var et fantasiprodukt fra de sovjetiske observatørens side, til tross for at artikkelen unngåelig inneholdt faktiske feil. «Transaksjonene bak kulissene» kjenner vi nå fra senere norsk litteratur. Karakteristisk er en anmeldelse i *International Affairs* (1980 nr. 3) av *Norge i atomstrategien* av Gleditsch o.a. *SSJA*-artikkelen understreket Norges betydning nettopp for de amerikanske strategiske atomubåtene. Den sovjetiske presse fortalte imidlertid ikke om den mer nylig inngåtte avtalen mellom Norge og de amerikanske alliansepartnerne om flyforsterkninger (COB-avtalen). (se Riste – Tamnes, op. cit.) Avsløringene av Loran C-stasjonenes virkelige oppgaver, som ble et hett tema under valgkampen, gav den sovjetiske presse faktisk materiale til å kunne hevde at Norges basepolitikk ble undergravet. Meldinger om NATO-øvelser som angivelig foregikk «i umiddelbar nærhet av USSRs grenser» (en sterk overdrivelse) og nytt materiale om vesteuropeiske offiserer og soldater i Norge, gjenoppvekket stemningen fra de tilpissede periodene på 60-tallet. (V. Teplov, «Bundeswehr i Norge?», *Pravda*, 8/4 1977). Et annet viktig sugett i den sovjetiske presses dekning av Norge på denne tiden var CIA-drevne lyttestasjoner. («Spionbase», *Pravda*, 4/9 1977) Beskrivelser av NATO-øvelser ble utstyrt med epitetet «provokatoriske». (*Pravda*, 10/9 1977) Imidlertid var slutten av året roligere enn begynnelsen: Utfallet av stortingsvalgene, der DNA gikk av med seieren, var i det store og hele tilfredsstillende for den sovjetiske part. (*Pravda*, 23/9 1977).

Avkjølingen av det sovjetisk-norske forholdet mellom 1973 og 1977 kan tydelig avleses ved å sammenligne to bøker om samme emne skrevet av samme forfatter: A.M. Noskov ved Institutt for militærhistorie skrev i 1973 *Norge under Andre verdenskrig 1940–45* og i 1977 *Det skandinaviske brohodet under Andre verdenskrig*. (begge utgitt i Moskva). Den første boken avsluttes med en oppmuntrende skildring av en voksende «kampanje mot NATO-medlemsskapet, og for en selvstendig og uavhengig politikk, en ekte nøytralitetspolitikk»: «Forholdet mellom USSR og Norge bygger på prinsippene om fredelig sameksistens og styrking av det gode naboforholdet.» (s. 260) Den andre boken tok utgangspunkt i «det skandinaviske brohodets mangefasetterte strategiske betydning, især vis-à-vis USSR». De erfaringer man hadde høstet om væpnet kamp i dette området under Andre verdenskrig

«er innarbeidet i de aggressive NATO-kretsenes nyeste praksis». (s. 3) Bokens avsluttende sider tegner opp et illevarslende bilde av et første-slag mot USSR fra det skandinaviske brohodet, og understreker dette brohodets betydning for en blokkade av den sovjetiske marine i Østersjøen og nordområdene. Noskov støttet seg til Bresjnevs retnings-givende uttalelser på den 25. partikongress i 1976 og anklaget «de reaksjonære og militaristiske krefter» for å ville forsøke å «bringe Europa og hele verden tilbake til den kalde krigens dager». De «balanserer på grensen av en atomkatastrofe», oppmuntrer til et «korstog» mot de sosialistiske landene, og «presser igjennom en ny runde i rustnings-kappløpet som allerede har nådd uhørte høyder». (s. 237)

I 1978 forholdt den sovjetiske presse seg noe mer tolerant overfor sin nordlige nabo. Med tilfredshet gjengav den uttalelser fra norske politiske ledere som gikk inn for avspenning (f.eks. *Pravda*, 12/9 1978, en omtale av et intervju DNAs formann, Reulf Steen, gav til *Arbeiderbladet*). Den oppfanget også visse tegn på at den NATO-fiendtlige og krigsfiendtlige bevegelsen i landet økte i styrke. *Isvestijas* korrespondent svarte i forblommede vendinger på den norske opinionens skuffelse over at sokkelforhandlingene i realiteten var brutt sammen, med å gjengi utdrag av samtaler han hadde ført med nordmenn: «Dersom det oppstår konkrete spørsmål i de tosidige sovjetisk-norske forholdene bør ikke deres betydning overdramatiseres slik norske massemedia av og til gjør. For i realiteten kan slike spørsmål løses fullt ut.» (*Isvestija*, 26/12 1978).

Det var selvfølgelig heller ingen mangel på rutinemessige meldinger om nye fakta som avslørte en «uhørt» høy NATO-aktivitet i Norge: Øvelser, inspeksjoner, overvåking av venstre-radikale aktivister etter oppdrag fra CIA, ny økning av militærutgiftene i overenstemmelse med vedtakene på siste møte i NATO-rådet, etc.

Nye fenomener og problemer i Norden i 70-årene avspeilet seg i den sovjetiske vitenskapelige litteratur. I stedet for almene oversiktsverker ble det gitt ut mer spesialiserte monografier. Disse behandlet skandinaviske samfunnsorganisasjoner og -bevegelser som var USSR's potensielle meningsfeller i kampen for avspenning og nedrustning. Blant slike bøker kan vi nevne *Nordens utenrikspolitiske problemer og opinionen* (Moskva 1976) av L.S. Voronkov, og *Det skandinaviske sosialdemokratiets nyeste utvikling* av Olga Timasjkova, en representant for den noe eldre generasjon. Hennes bok ble senere oversatt til finsk. Begge disse forfatterne arbeidet ved Institutt for verdensøkonomi. Instituttet

for almen historie utgav litt senere samleverket *Anti-krigsbevegelsens historie i Europas kapitalistiske land (1945–1976)*, som hadde et stort kapittel om Skandinavia. (Moskva 1981).

Lev Voronkov, som i sin tid hadde vært min elev, gjorde etterhvert karriere som en ekspert på politiske forhold i Skandinavia. Han var interessert i å undersøke hvilke muligheter opinionen i Norden hadde for å påvirke sine respektive lands utenrikspolitikk, og hvilke veier en slik påvirkning måtte følge. I første rekke anførte han materiale fra Vietnam-bevegelsen og EF-motstanden, dvs. materiale som ikke lenger kunne sies å være helt ferskt. Som ved vurderingen av andre sovjetiske utgivelser bør man imidlertid ha in mente at vitenskapelige manuskripter i dette landet må vandre en lang vei før de kommer ut av trykkpressen.

Timasjkova viet et eget kapittel til emnet «Det skandinaviske sosialdemokratiet og de internasjonale forhold». Dette temaet er også blitt behandlet i en rekke lisensiatavhandlinger i USSR, spesielt vil jeg trekke frem en avhandling ved partiets Akademi for samfunnsvitenskap, som uten grunn var hemmeligstemplet; forfatteren var på den tiden referent for Andropov. Timasjkovas hjertesak var å finne frem til sammenfallende synspunkter mellom sosialdemokrater og kommunister i samtidens nøkkelspørsmål – synet på nedrustning, krig og fred, kampen mot imperialismen og økonomisk samarbeid mellom de to sosio-politiske systemer. Boken var en oppfordring til lederne for de sosialdemokratiske partiene i Sverige, Norge og Danmark om å utdype det allsidige og gjensidig fordelaktige samarbeidet med Sovjetunionen på grunnlag av de prinsippene som var nedfelt i Helsinki-konferansens sluttokument. (ss. 270, 265).

Det var et visst grunnlag for de sovjetiske statsviternes forhåpninger. Avspenningen i første halvdel av 70-tallet førte virkelig til at de NATO-fiendtlige og nøytralistiske stemningene i Skandinavia igjen ble styrket. Disse hadde nær stilnet av, men frisknet nå til igjen på arbeiderpartienes venstrefløyer og i ungdomsorganisasjonene. I særlig grad gjaldt dette Danmark, men også Norge. Også fredsbevegelsens tilhengere våknet til live og demonstrerte, snart *mot* de amerikanske planene om å produsere nøytronbomber, snart *for* opprettelse av en atomfri sone i Norden. (Se *Isvestija*, 16/5 og 30/5 1978, etter Kekkonens nyeste initiativ) Noe senere sammenfattet en gruppe sovjetiske forskere den krigsfiendtlige bevegelsens historie i siste halvdel av 70-årene, i særdeleshet i Norge. (Ju. Komarov, Ju. Kudrina, O. Tsjernysjeva: *Antikrigsbevegelse*

sen i de skandinaviske landene; alle disse forskerne deltok i den tidligere omtalte gruppen for utforsking av de skandinaviske landenes historie). Brosjyren analyserte andelen av kvinner, ungdom og akademikere i de respektive organisasjoner, og konstaterte at inntil begynnelsen av 1980-årene var fagforeningene nesten ikke representert. På slutten av 70-tallet vendte bevegelsen Nei til atomvåpen seg mot planene om å utplassere amerikanske mellomdistanseraketter i Vest-Europa, et tiltak som forøvrig var et svar på moderniseringen av tilsvarende sovjetiske raketter i Sentral-Europa.

Året 1978 tonet ut på en forsonlig måte i de sovjetisk-norske forholdene. (G. Dejnitsjenko: «Ved Oslo-fjordens bredder», *Isvestija*, 26/12 1978) Det samme bilde dominerte i de reisebeskrivelsene som ble ført i pennen av andre sovjetiske journalister som besøkte Norge ved utgangen av året. (V. Nikolajev: «Norske møter», *Ogonjok* 1979, 29/1 og Tsjervjakov: «Gode naboer fortsetter dialogen», *Sa rubesjom* 1979, 19–25/1). Begge de sistnevnte forfatterne bemerket at det fantes to tendenser blant nordmenns holdninger til USSR: en positiv, som ble tillagt de brede samfunnslag og landenes sosialdemokratiske ledere, og på den annen side en negativ, i høyreorienterte borgerlige og militære kretser. «Det viktigste er å forhindre at de fredelige bånd blir revet over», skrev tidsskriftet *Sa rubesjom*. Det ble også erkjent at det fantes uløste problemer i forholdet mellom de to landene, uten at disse ble presisert. Disse problemene måtte løses gjennom konstruktive forhandlinger. Tidsskriftet anførte noen ord fra en samtale med Frydenlund: «De norsk-sovjetiske forbindelser er på det nåværende tidspunkt gode. (...) Vi bør løse de problemer som dukker opp på en rolig og tålmodig måte uten at det gode naboforholdet blir skadet.» (*Sa rubesjom*) Journalistene fikk under sine reiser et inntrykk av de mangeartede og stadig mer utviklede kontaktene mellom de to landene innen kultur, handel og miljøvern, (og hadde samtaler med miljøvernminister Gro Harlem Brundtland!)

Samtidig ble Norges kontakter med landets allierte i NATO videreutviklet. Tidlig om våren fortalte den norske forsvarsminister Rolf Hansen i et avisintervju om planene for å opprette forhåndslagre i Norge av våpen og annet militært utstyr for allierte tropper. Slike tropper var øremerket for forsvar av Norge «i tilfelle det skulle bryte ut en krisesituasjon». (*Krasnaja svesda*, 19/1 1979) Forhåndslagringen ble gitt bred omtale i sovjetiske media noe senere, men allerede i januar stilte *Pravda* spørsmålsteget ved om ikke disse lagrene undergravde

Norges basepolitikk. (*Pravda*, 20/1 1979) Man spurte videre hvordan disse farlige planene lot seg forene med den norske statsministeren Odvar Nordlis erklæringer om at det var nødvendig å forsterke avspenningsprosessen. (samme sted, 21/1 1979) Det besøk statssekretær Johan Jørgen Holst i det norske forsvarsdepartementet avla i Moskva i februar 1979 var øyensynlig ment å skulle berolige den sovjetiske part, og besøket fikk bred dekning i den sovjetiske hovedstadspresen. Senere på våren kom de sovjetiske avisene med nye bebreidelser mot Norges NATO-samarbeid, bl.a. ble det anført nye opplysninger om elektronisk etterretning på grensen mot USSR. Denne virksomheten stred ångivelig mot Norges basepolitikk. (*Pravda*, 5/3 1979) Samme anklage ble rettet mot de planlagte lagrene av tyngre våpen og annet militærutstyr. (*Krasnaja svesda*, 11/4 1979) I denne forbindelse ble det utvekslet krasse replikker mellom aviser i de to landene. (Se «Ukvemsord fra dørsprekken», *Krasnaja svesda*, 14/4 1979) I april gav *Pravda* igjen uttrykk for håp om at NATO-lagrene ikke ville bli en realitet. «Mange vesteuropeiske land, deriblant de skandinaviske, har klart å unngå at NATOs militære potensial er blitt styrket på deres territorium, noe som naturligvis skaper et gunstig klima for et bedret forhold til deres østlige naboer.» (*Pravda*, 24/4 1979) Når det bresjnevnske diplomati gjorde opp en foreløpig status for 70-årene, trakk det overdrevent optimistiske konklusjoner. Den autoritative forfatteren Ju. Komissarov (pseudonym, hans identitet er nå alment kjent: Ju. Derjabin i det sovjetiske UD) skrev våren 1979 i en artikkel i *MEMO* (1979 nr. 3) under tittelen «Atomfri status for Norden» at «regjeringene i de skandinaviske NATO-landene har i prinsippet ikke» forkastet idéen om å gi Norden atomfri status. (s. 110) Komissarov gav en positiv vurdering av den danske og norske base- og atompolitikken, men gav samtidig uttrykk for at han ønsket at de atomfrie nordiske landene og de store atommakterne klart skulle forplikte seg til å avstå fra enhver form for utplassering av fremmede atomvåpen innen sonens grenser.

Komissarov la for dagen en rosverdig klokskap ved å ikke innlate seg på en polemikk med tilhengerne av konseptet «nordisk balanse». Han fremmet heller ikke ørkesløse krav om at de skandinaviske NATO-medlemmene burde tre ut av alliansen. «Som kjent forsøker ikke Sovjetunionen å endre den fastlagte situasjonen i Norden til sin fordel eller å rokke ved den styrkebalanse som eksisterer her.» (s. 112) I det følgende imøtegikk forfatteren sine skandinaviske meningsmotstandere ved å hevde at USSR ikke på noen som helst måte kan legge

7. En ny kald krig tilspisses og avbryter den sovjetisk-norske dialogen (1980–84)

Overgangen mellom 70- og 80-tallet innebar et skifte i internasjonal politikk: På ny satte det inn med «kald krig». Uten å fordype oss i dens årsaker vil vi regne NATOs «dobbelvedtak» og den sovjetiske væpnede intervensjonen i Afghanistan som de viktigste vendepunktene.

I Afghanistan ble et ultra-revolusjonært, men ikke tilstrekkelig lydige styre under Kh. Amin styrtet. Bresjnevs/Ustinovs/Suslovs beslutning om å foreta intervensjonen gav NATO førsteklasse argumenter til støtte for de strategiske vedtakene som allerede var fattet: Man ville nå satse på å oppnå militær, eller snarere militær-økonomisk overlegenhet over USSR, og gi avkall på de tidligere inngåtte avtalene som ble regnet som lite fordelaktige. Især gjaldt dette SALT II fra 1979. I samme ånd ble rimeligvis meldingene om uidentifiserte undervannsbåter i svenske Østersjø-farvann tolket, især ettersom båtene dukket opp i forsvarsmessige viktige områder. De fleste krenkelsene ble av svenske militære tilskrevet Sovjetunionen. Svenske politiske kretser støttet dette synet, om enn mindre kategorisk.

I Norge utspant det seg en bred debatt om den forestående avtale om forhåndslagring av tyngre materiell for det amerikanske marineinfanteriet. Dette var et ytre utslag av den kalde krigen, men ikke en følge av den. Begge disse begivenhetsrekkene – den «store» og den «lille» – ble gjenspeilet i de sovjetiske avisspaltene. Allerede høsten 1979 skrev den sovjetiske presse gledesstrålende om den norske kampanjen mot NATOs «Nachrüstung» og mot utplasseringen av amerikanske kjernefysiske mellomdistanseraketter i Vest-Europa. (*Isvestija*, 24/10 1979, artikkelen «Alvorlig bekymring»; «Valgets time er inne», samme sted 24/11 1979; «Nei til farlige planer!», samme sted 25/11 1979 og «Mot NATOs farlige baktanker», samme sted 4/12 1979) Sovjetiske skribenter satte sin lit til venstrekretsene i Det norske arbeiderparti og dets

ungdomsorganisasjon. (*Pravda*, 11/12 1979, artikkelen «Europas sikkerhet og sosialdemokratiet»)

På nyåret 1980 fortsatte denne kampanjen med uforminsket styrke, og fra omtrent midten av februar ble den forestående norsk-amerikanske avtalen om forhåndslagring gjenstand for angrep, ved siden av angrepene på NATOs kjernefysiske rakettplaner. Et annet nytt element i Norges militære integrasjon i NATO – etableringen av COB-flyplasser for mottak av amerikanske fly – ble ikke belyst i sovjetisk presse i fullt omfang, kanskje fordi man ikke kjente til det. Den norske offentlighet fikk heller ikke vite om denne øremerkingen av åtte norske flyplasser før i 1981. (Se Barth og Gleditsch i *Internasjonal politikk*, 1982, nr. 2, ss. 471–72 og Ø. Berner, 1985, s. 140) Den sovjetiske presse fordømte forhåndslagringen som var under forberedelse samtidig som den støttet den henvendelse Sovjetunionens regjering fremsendte til den norske regjering gjennom diplomatiske kanaler. (Ifølge norske opplysninger ble den sendt allerede i 1979. J. Kr. Skogan i: *Bidrag til øststatforskningen*, 1984, nr. 4, s. 171) Her er noen karakteristiske sovjetiske avisoverskrifter fra de første månedene av det nye tiåret: «Ny NATO-provokasjon i Norden» (*Krasnaja svesda*, 14/2 1980); «Farlige forbindelser» (TASS-kommentar 17/2 1980); «NATOs nordiske bekymringer», (*Isvestija*, 15/2 1980). Overfloden av slike og lignende uttalelser fikk den norske ambassade i Moskva til atter å lage regelmessige oversikter over sovjetisk og finsk presse. En av de mest autoritative artiklene ble skrevet av pseudonymet A. Petrov i *Pravda* 19/2 1980 under overskriften «Brudd på reglene for godt naboskap». I artikkelen ble det hevdet at Norge ble omgjort til et «arsenal av utenlandske angrepsvåpen som åpenlyst er rettet mot USSR». Den norske regjeringen gikk tilbake på sine egne prinsipper og tilspisset forholdet til USSR «uten å reflektere over konsekvensene». Organet for Sovjetunionens væpnede styrker, *Krasnaja svesda*, uttalte seg som vanlig enda krassere, og tydde til uttrykk fra de foregående perioder av tilspisset «kald krig».

Det sovjetiske press på Norge fortsatte i 80-årene via diplomatiske kanaler uten å bli slått opp i pressen, dette til forskjell fra tidligere tilspissede perioder. Som det ble uttrykt i det sovjetiske UD's halvoffisielle organ *International Affairs*: «Den sovjetiske part har gjentatte ganger gjort Oslo oppmerksom på at en slik politikk og slike praktiske skritt fra norsk side kompliserer forholdet mellom USSR og Norge. Man har ved flere anledninger henvendt seg til norske myndigheter i

forbindelse med at amerikanske undervannsbåter utstyrt med kjernefysiske raketter får benytte radionavigasjonsstasjoner i Norge, og at det er blitt opprettet lagre av våpen og annet utstyr i landet for militære kontingenter fra NATO-stater.» (*International affairs*, 1987, nr. 3, Ju. Denisovs artikkel, mer om den nedenfor.)

Mot midten av året 1980 ble tonen i den sovjetiske pressen mykere. I juni fikk Frydenlund en lenge forventet invitasjon til å besøke Moskva. (se Frydenlund, op. cit. s. 104) 13/5 1980 trykket *Isvestija* artikkelen «Urolige fjorder» som gav signal om å avblåse kampanjen. *Isvestija*-journalistene Ju. Golosjubov og V. Matvejev hadde snakket med kolleger i den internasjonale skiklubben for journalister i Oslo, truffet norske krigsveteraner og fredsfor kjempere, og trakk den oppmuntrende konklusjonen at flertallet av nordmennene gikk inn for vennskap med USSR. Massebevegelsen mot Pentagons rakettpplaner var voksende, avtalen med USA ble fordømt av opinionen som gikk inn for å videreutvikle de økonomiske og kulturelle båndene med USSR. Etter dette satset den sovjetiske presse på å oppdage diskrepanser mellom Norges offisielle basepolitikk og enkelt-uttalelser som norske regjeringsmedlemmer og generaler kom med, slik at allerede i juli hadde den norske ambassaden i Moskva stoff nok til å sette sammen en ny oversikt over den sovjetiske presse. Sovjetiske skribenter utnyttet naturligvis den kritikk politikere fra andre nordiske land rettet mot den norske holdningen, især kom slik kritikk til uttrykk på Nordisk Råds sesjon i Reykjavik. (*Pravda*, 10/7 1980) På den måten fikk man vist de sovjetiske leserne at «den overveiende majoritet av befolkningen i de nordiske land» går inn for nedrustning og avspenning. Den sovjetiske presse tiet om at den antisovjetiske stemningen i Norge var klart voksende og nesten nådde 1968-nivået. Man foretrakk også å la være å kommentere de norske idrettsutøvernes betydningsfulle beslutning om å boikotte de olympiske lekene i Moskva. Samtidig nådde også den «motsatte» bevegelsen Nei til atomvåpen nye høyder: dens oppsving ble ikke diktet opp av den sovjetiske pressen.

Det sovjetiske lederskapets uvilje mot å tilspisse forholdet til Norge som en følge av at Norge inngikk COB-avtalen med USA får man et inntrykk av ved å lese Ju. Komissarovs autoritative artikkel i *International affairs*. (1980, nr. 8) «Det er selvfølgelig ingen grunn til å tvile på at det skulle være ærlig ment når regjeringene i en rekke land i denne regionen er kommet med erklæringer om at de også for fremtiden akter å føre en politikk som forbyr opprettelse av militærbaser for fremmede

lands væpnede styrker på deres territorium i fredstid.» Også TASS-meldingen om Gromykos møte med Frydenlund i New York hadde en beroligende klang. (TASS, 19/9 1980)

Den sovjetiske pressens dekning av den norske utenriksministerens besøk i Moskva ved utgangen av året 1980 – det første på 14 år – ble holdt i en positiv ånd. «Konstruktiv dialog», «I en åpenhertig, forretningsmessig atmosfære». Felleskommunikéet slo fast at det fantes avvikende syn, men bekreftet at Norges base- og atompolitikk lå fast. (*Pravda*, 24/12 1980) Etter kommentaren i *New Times* å dømme (1981, nr. 1), ble Frydenlunds besøk oppfattet som et tiltak for å «sukre den bitre pillen» – det forestående vedtaket i Stortinget om å godkjenne avtalen med USA om forhåndslagring av tyngre amerikansk utstyr i Norge. (Denne avtalen ble vedtatt i Stortinget i januar 1981. For flere detaljer, se Anders C. Sjaastad, *NUPÅ* 1980)

I det første «Reagan-året», 1981, ble de sovjetisk-norske politiske konsultasjonene gjenopptatt etter initiativ fra den sovjetiske regjering, og samme år gikk forhandlingene om deling av kontinentalsokkelen, som nordmennene så sterkt ønsket, inn i en ny runde. Dette viser at den sovjetiske part var opptatt av forholdet til sin lille, men viktige nabo, og ønsket å skjerme Skandinavia fra det nye utbruddet av kald krig. De sovjetiske bestrebelsene fant gjenklang i den norske offentligheten, som var alarmert over den nye amerikanske regjeringens kjernefysiske planer og militante erklæringer. I årene 1980 og 1981 tok regjeringspartiet DNA demonstrativt et punkt om atomfri sone i Norden med i sitt arbeidsprogram, og fravek med det sin negative holdning til en slik sone fra 1978 og 1963. (Se S. Lodgaard, *NUPÅ* 1981 og R. Tamnes, *Forsvarsstudier*, 1982) Fredsbevegelsen i landet, som konkret gikk imot utplassering av nye amerikanske raketter i Europa, fikk for første gang støtte fra den norske Landsorganisasjonen. (Dette spørsmålet ble viet spesiell oppmerksomhet i en artikkel av Ju. D. Komarov i boken *Aktuelle problemer Nordens nyeste historie*, Moskva, 1987, ss. 71–97.)

I 1981 fortsatte den sovjetiske pressen å skrive ofte om norske emner. Kritikken av Norges sosialdemokratiske regjering var tilbakeholden, noe også presseoversiktene fra ambassaden i Moskva vitner om. Den fortsatte interessen for å få opprettet en atomfri sone i Norden ble signalisert under møtet mellom Bresjnev og Kekkonen våren 1981. Den norsk-amerikanske avtalen om forhåndslagring var i de sovjetiske journalistenes øyne ytterligere en grunn til å fortsette anti-atom kam-

panjen. I et intervju med korrespondenten for den danske avisen *Informationen* antydte Bresjnev at USSR kunne gi gjenytelser i tilfelle en slik sone ble opprettet. Denne kampanjen i den sovjetiske pressen gikk hånd i hånd med uttalelser fra norske rakettmotstandere og tilhengere av å gi Norden atomfri status. Deres aktivitet var ved inngangen til 80-årene sterkere enn på noe annet tidspunkt i den periode denne undersøkelsen behandler.

Sovjetiske bøker og brosjyrer fra året 1980 som var viet Norge eller Skandinavia i sin helhet, hadde ennå ikke begynt å ta hensyn til forverringen i de sovjetisk-norske forholdene: L. Voronkovs brosjyre *Nordens land og de moderne internasjonale forhold* (Moskva, 1980) var som før holdt i et optimistisk toneleie. Samleverket *Norges historie* (Moskva, 1980) hadde demonstrativt et norsk riksvåpen på omslaget. Avsnittet om sovjetisk-norske forhold var skrevet i samme ånd av den daværende lederen for den norske underavdelingen i det sovjetiske UD (pseudonymet N. Demenkov; A. Seregin var det pseudonymet forfatteren av disse linjer skrev under). En senere artikkel av A. Petrenko, «USA og sikkerhetens problemer i Norden», (*SSJA*, 1982 nr. 2) gjenspeilet derimot i fullt monn den nye, ugunstige situasjonen. Her ble det sagt rett ut at det amerikansk-norske forholdet var blitt aktivisert og at den skandinaviske subregionens betydning for USA var blitt endret, især etter at NATO-landene hadde fattet sine velkjente vedtak i årene 1978–79. NATOs nyeste militære tiltak i forholdet til Norge ble karakterisert (om enn selvfølgelig ikke i sin helhet!) Petrenkos artikkel avsluttet, slik det var vanlig i sovjetisk presse, med en optimistisk beskrivelse av hvor sterk den nordiske atom-pasifistiske bevegelsen var blitt. Den artikkelen økonomen G. Tsjernikov skrev i *International Affairs* i 1982, nr. 1, var gjennomsyret av det nye «revaluerte» synet på de små vesteuropeiske landene, et syn som hadde modnet seg over tid. Tsjernikov forsøkte på alle mulige måter å understreke at disse landene hadde en betydelig samlet kraft, økonomisk og politisk, og at de hadde interesse av å forhindre at en ny «kald krig» brøt ut. Tvert imot gikk de inn for avspenning og samarbeid med de sosialistiske landene. Heller ikke Norge og Danmarks «atomfrie» posisjon ble glemt i artikkelen.

Etter stortingsvalgene høsten 1981 ble det borgerlig flertall på Stortinget. Under Willochs regjering begynte de politiske båndene mellom Norge og USSR å svekkes, bemerker Norges-eksperten K. Voronov fra Moskva. Norge ble i stigende grad knyttet til NATOs offensive konsepter og den antisovjetiske kampanjen i landet ble styrket, snart i forbin-

delse med at sovjetiske ubåter krenket norsk territorialfarvann (men uten at det ble lagt frem ugjendrivelige bevis for dette), snart i forbindelse med brudd på menneskerettighetene i USSR. (K. Voronov, *Norge i går og i dag*, Moskva 1987, ss. 56–57) Under Willochs regjeringstid ble de sovjetisk-norske forhandlingene om deling av kontinentalsokkelen igjen innstilt, og spørsmålet om å opprette en atomfri sone i Norden mistet sin aktualitet fra norsk side. De borgerlige partiene, og i særdeleshet Høyre, mente at man bare kunne arbeide for en atomfri sone innenfor de rammer som den atlantiske solidariteten trakk opp, dvs. på vilkår som det var meget vanskelig for Warszawapakt-landene å godta. Uenigheten mellom de store partiene – regjeringspartiet Høyre og DNA – ble i begynnelsen av 80-årene utvidet til å omfatte også utenrikspolitikken. På dette området ble imidlertid enighet senere gjenopprettet (Se Brundtland: «Gjenopprettet enighet om sikkerhetspolitikken», *NUPÅ*, 1984).

Den sovjetiske presse skrev selvfølgelig med tilfredshet at de norske og danske sosialdemokrater var uenige i at NATOs «dobbelvedtak» skulle settes ut i livet. Den sovjetiske kritikken av den norske regjeringens politikk ble krassere etter at de borgerlige partiene kom til makten, men ble likevel ikke så rødglødende som i henfarne tider. (Se f. eks. APNs bulletin for mai 1982, artikkelen «Høyres farlige planer»). I særdeleshet imøtegikk de sovjetiske journalistene norske statsledere som hevdet at tanken om en atomfri sone var uforenlig med Norges NATO-medlemskap. Anti-rakettbevegelsen i Vest-Europa og i Norge vokste mot nye høyder og gav en sovjetisk kommentator grunnlag for å fremsette en optimistisk prognose for denne bevegelsens effektivitet. (*Isve-stija*, 18/10, 1982, artikkelen «Norden: Forandringenes vind»).

Forandringenes vind blåste i 1983 fra øst: Lederskiftet i USSR gav næring til nye håp og engstelser. I det første året uten Bresjnev fikk engstelsene overtaket. Utplasseringen av de nye amerikanske rakettene på det vesteuropeiske kontinent begynte. USSR brøt forhandlingene med USA i Genève. Den svenske kommisjonen som undersøkte de fremmede ubåtenes krenkelser av svensk territorialfarvann rettet direkte beskyldninger mot USSR på grunnlag av indirekte bevismateriale. Uidentifiserte ubåter seilte fra tid til annen inn også i norske fjorder, og utløste en støyende kampanje i pressen. (se Nils Owrens bok: *Senk fandenskapet*, Oslo 1984) Den sovjetiske regjering dementerte kategorisk at sovjetiske marinestyrker hadde vært delaktige i krenkelsene, men tilliten til de sovjetiske erklæringene ble undergravet av den

velkjente hendelsen ved innseilingen til Karlskrona i 1981. Generelt forsøkte det nye sovjetiske lederskapet å stanse spenningsøkningen i Norden, til tross for at oppgavene som den stod overfor var formidable, og til tross for at Vesten i sin alminnelighet og Norge i særdeleshet (i en viss grad også Sverige), inntok en ytterst hard holdning overfor Sovjetunionen. De svar den nye generalsekretæren, Jurij Andropov, gav til representanter for finske samfunnsorganisasjoner i 1983 om atomfri sone, stod sentralt i formuleringen av den sovjetiske politikken. Andropov ikke bare gjentok Bresjnevs tilbud (innbefattet tilbudene om sovjetiske selvpålagte begrensninger), men gav i sin nye erklæring i juni i prinsippet sin tilslutning til idéen om å gjøre også Østersjøen til en atomfri sone. (*Pravda*, 11/5 1983, samme sted 14/6 1983).

I 1983 fortsatte sovjetiske aviser å komme med sympatiske reaksjoner på opposisjonsutspill fra DNA og i særdeleshet fra partiets nye leder, Gro Harlem Brundtland. Også nyheter fra antirakettbevegelsen fikk bred dekning. (se f.eks. *Isvestija*, 20/4, 21/4, 27/5 og 3/6 1983) Til tross for den avkjøling som hadde funnet sted og de beherskede angrepene på den norske statsministeren som ble fremsatt i den sovjetiske presse, (*Pravda*, 12/3 1983) ble de rutinemessige forbindelsene mellom de to landene opprettholdt. I april ble det avholdt et jubileumsmøte i den sovjetisk-norske kommisjonen for økonomisk og annet samarbeid. (*Isvestija*, 19/4 1983) Den norske regjeringen fattet vedtak om å arbeide for å få til en ny avtale med USSR om bevaring av selbestanden i Nordøst-Atlanteren, og reagerte med stor ro på opplysningene om at sovjeterne ville sette i gang prøveboring etter olje nær den såkalte midtlinjen, dvs. den linje den norske part vil legge til grunn for avgrensningen mellom de to lands økonomiske soner på kontinentalsokkelen i Barentshavet. (Se *NUPÅ*, 1983, ss. 355–56) En representant for den norske regjering kom med en særlig uttalelse om Andropovs forslag vedrørende atomfri sone i Norden og Østersjøen. Igjen ble «det norske syn» understreket: en sone i Norden kan bare komme i stand som ledd i en større avtale mellom stormaktene. (*NUPÅ*, 1984, s. 472).

Som kjent avviste NATO-rådet Sovjetunionens nye «nordiske» forslag. I lys av denne fiaskoen er det lett å forstå *Krasnaja svesdas* artikkel «I rollen som den standhaftige tinnsoldat. Norden i NATOs aggressive planer» (21/6 1983), som vakte stort oppstyr. Den gikk til felts mot Norge som NATOs viktigste strategiske forpost i Norden, og de fakta som ble anført i artikkelen avspeilte ikke engang hele omfanget av NATOs og Norges militære tiltak.

I løpet av resten av året 1983 bekreftet det sovjetiske lederskapet på ny at det var interessert i sonetanken, og når den sovjetiske presse propaganderte for de respektive forslag, polemiserende den med store kunnskaper i første rekke nettopp mot de norske statsledernes innvendinger mot en atomfri sone i Norden. (Se *Isvestija*, 18/8 1983, artikkelen «Tilhengere og motstandere av et atomfritt Norden».) Når den sovjetiske pressen skrev om at Norge fikk besøk av høytstående amerikanske NATO-representanter som Weinberger eller Lehmann, ble den uten unntak grov i tonen. I vurderingen av Norges sikkerhetspolitikk i 1983 understreket sovjetiske kommentatorer den konservative regjeringens «iherdighet» og «lydighet» når det gjaldt å utføre NATOs vedtak. Året tonet ut på en dyster note: I ren egeninteresse krevet Washington at Oslo skal gi etter for dens krav på stadig flere punkter og Norge ble trukket stadig dypere ned i en hengemyr av militaristiske forberedelser. Dette medførte en trussel mot Norges og hele Nordens sikkerhet. (*Pravda*, 8/12 1983) Ikke uten grunn ble Washington anklaget for å ville svekke den danske og norske regjeringens base-forbehold, men samtidig ble dette overdramatisert av sovjetiske skribenter som ikke gjorde oppmerksom på at det var forskjell på NATO-baser i Skandinavia og utenfor Skandinavia. I det siste tilfelle var de som regel amerikanske, i det første tilfelle tilhørte de og ble kontrollert av landene selv. (Se E. Grigorjev, «USAs militærbaser – støttepunkter for imperialismen» i tidsskriftet *SSJA*, 1983, nr. 6, s. 111).

Den første sovjetiske boken som i sin helhet er viet soneproblematikken – L.S. Voronkov: *Norden – atomfri status* (Moskva 1984) – bygger på materiale fra 1983. Det er interessant at forfatteren ikke gjentok Andropovs siste forslag – fra sommeren 1983 – men tvert imot understreket at spørsmålet om atomfri sone i Norden måtte løses uavhengig av det mer kompliserte spørsmålet om en atomfri Østersjøen. Brodden i Voronkovs polemikk var rettet mot Høyre-regjeringens synspunkter som han etter beste evne forsøkte å sette i motsetning til de skandinaviske sosialdemokratenes mer akseptable syn. Særlig irriterte Voronkov seg over at skandinavene ønsket og krevde at USSR skulle gi innrømmelser «som ville kunne rokke ved den kjernefysiske paritet». (s. 102) I antologier av typen *De kapitalistiske landenes utenrikspolitikk* (Moskva 1983) og *Vest-Europas små land* (Moskva 1984) skrev Voronkov kapitlene om Skandinavia. Han la for dagen større sakkunnskaper enn de man møter i tilsvarende kapitler i tidligere verker av samme type, skrevet av V. Pokhljobkin eller O. Timasjkova. Dette

avspeilet det høynede nivå i sovjetisk skandinavistikk. Den yngre generasjonen hadde et fortrinn ved at den hadde unngått den stalinistiske falsifiseringens tid, de var ikke redde for å tenke selvstendig, og bedre enn sine forgjengere kjente de landene de studerte.

I 80-årene ble det forsvart flere lisensiatavhandlinger som var viet norske forhold. En forsker ved Institutt for verdensøkonomi, Konstantin Voronov, skrev «Norge og Fellesmarkedet: Utenrikspolitiske problemer og innenrikspolitisk kamp» (Moskva 1981); en partifunksjonær fra Latvia, I. Ja. Kesbers, skrev om de svenske og norske sosialdemokratenes utenrikspolitiske oppfatninger og praktiske politikk (1982); diplomaten V.I. Tsjikhvisjvili skrev om de grunnleggende problemer i norsk utenrikspolitikk 1970–83, (1984).

1984 var «Tsjernenko-året», som ble preget av et tilbakefall til Bresjnev-tidens tradisjoner på de forskjelligste områder av sovjetisk samfunnsliv, men det var samtidig det år da Reagan ble gjenvalgt. Dette året forløp i en atmosfære av «kald krig» og en ekstrem grad av sovjetisk-amerikansk fiendskap. (Sml. G. Lundestad: *Øst – vest – nord – sør*, 1985, s. 168) Som i tidligere perioder med tilspissede internasjonale forhold ble den utenrikspolitiske uenigheten mellom de norske partiene igjen mindre. (NUPÅ, 1984, ss. 11 og flg.) I den sovjetiske presse ble det norske tema i 1984 først og fremst preget av fordømmelse av den militære aktivitet i Norge. Denne kritikken rammet ikke bare NATO og Pentagon, men også den norske konservative regjeringen. Det er ikke overraskende, for nettopp Willoch-regjeringen solidarisererte seg i særlig sterk grad med Reagan-administrasjonens politiske kurs – både sammenlignet med sine norske forgjengere og sammenlignet med de andre skandinaviske NATO-medlemmene. USA tok sikte på å oppnå militær overlegenhet over USSR, og å øke rustningsinvesteringene til nye høyder, især for de kjernefysiske våpen. Høyres utenrikspolitiske program konsentrerte seg i første rekke om militære tiltak: Forholdene måtte legges til rette for at Norge kunne motta alliert hjelp i en krisesituasjon. (NUPÅ, 1984, s. 26).

I januar fortalte den sovjetiske presse sine lesere om den norsk-amerikanske COB-avtalen av 1974, som nå ikke lenger var hemmeligstempelt: Amerikanske luftvåpenstyrker skulle bruke åtte norske flyplasser i en «krisesituasjon». (*Pravda*, 2/1 1984, *Isvestija*, 6/1 1984) Skribentene i *Krasnaja svesda* kalte Norge «NATOs kjernefysiske brohode»; *Pravdas* kommentator skrev at «Norge og farvannene rundt landet blir sakte, men sikkert omgjort til en region av baser for Penta-

gons fremskutte angrepsstyrker». (*Krasnaja svesda*, 13/1 1984, *Pravda* 21/1 1984) NATOs illevarslende planer for Norden ble av *Krasnaja svesdas* kommentator tegnet opp på en måte som ikke adskilte seg stort fra det bildet som ble gitt i begynnelsen av 50-årene. Det ble hevdet at Pentagon forberedte utplassering av kryssermissiler og endog kjernefysiske førsteslagsvåpen i Norden, en region som jo «ligger tett opp til livsviktige sentra i Sovjetunionen og andre sosialistiske land». Meldingene i den sovjetiske pressen var ikke moskovittisk hjernespinn, men ble bekreftet bl.a. under stortingsdebatten om utplassering av amerikanske kryssermissiler i norske farvann. Som svar på et spørsmål fra en representant fra Sosialistisk Venstreparti sa forsvarsminister Anders C. Sjaastad at han hilste velkommen amerikanske marinefartøy med kryssermissiler til havene rundt Norge, etter som «den sovjetiske sjømilitære dominans» i havområdene utenfor Nord-Norge var økende. (NUPÅ, 1984, s. 346–47)

Som i begynnelsen av 50-årene slo den sovjetiske presse alarm da det ble «avslørt» at NATO hadde gjort hemmelige forsøk på å «få Sverige til å fravike sin nøytrale kurs». (*Isvestija*, 10/2 1984, *Pravda*, 17/2 1984) Selv Finland forsøkte man å trekke inn i NATO. (*Isvestija*, 28/3 1984) En artikkel i samme avis samme dag under den usedvanlig krasse overskriften «Som en flue i et edderkoppnett» anklaget den norske regjeringen for å gi full støtte til alle de seneste militære tiltak i NATO: Regjeringen «legger forholdene vel til rette for at NATO og USA kan gjennomføre sine militære forberedelser på landets territorium». NATO-øvelsene i mars i Norskehavet og i Norge ble av *Krasnaja svesdas* kommentator kalt «de største i hele NATOs historie». (*Krasnaja svesda*, 29/2 1984) Disse øvelsene i de norske nordområdene omtalte *Krasnaja svesda* som «offensive», «en lek med ilden». (21/3 1984) *Isvestija* fordømte Kåre Willoch på det sterkeste for at han hadde gått imot å gjøre Norden til en atomfri sone. (20/3 1984).

Mot denne dystre bakgrunnen ble feiringen av den felles kamp mot fascismen under den andre verdenskrig en lysstråle i mørket. Det samme var referatene fra landsmøtet i NKP, og den sovjetiske nasjonale utstillingen i Oslo i juni. (*Isvestija*, 14/6 1984) Sovjetiske forfattere i så vel aviser som bøker og brosjyrer skrev i første halvdel av 80-årene om det gode økonomiske og vitenskapelig-tekniske samarbeidet mellom de to landene, og om de gunstige utsiktene for fremtidig samarbeid, især innen oljeleting og oljeutvinning i arktiske havområder. (Se f.eks. V.I. Topoljas brosjyre: *USSR og Norden – Gjensidig*

8. Sovjeterne signaliserer innrømmelser og kommer med forslag til samarbeid. Norske skuffelser (1985–1988)

Det påfølgende år, 1985, markerte et vendepunkt i Sovjetunionens historie og brakte betydelige forandringer i det sovjetisk-norske forholdet. Emnene i de «norske» artiklene i sovjetisk presse var de samme: USAs og NATOs press mot Norge, øvelser, den nordiske anti-atombevegelsen, stortingsvalg. Ikke desto mindre ble den almene tonen i de sovjetiske kommentatorenes uttalelser om skandinaviske forhold mykere. Willoch-regjeringen gjorde seg endog for første og eneste gang fortjent til sovjetisk bifall da den tok avstand fra «stjerne-krigs»-planene. («Når man tar hensyn til opinionen», *Isvestija*, slutten av april 1985; «Ultimatomet blir avvist», *Pravda*, 19/4 1985). «Når Norge som det første NATO-land takker nei til å delta i forberedelsene til «stjernekrigs»-programmet, har landet tatt et betimelig og fornuftig skritt. Slik vurderes beslutningen i brede lag i den norske befolkningen.» (*Pravda*, 20/4 1985, «Norges avgjørelse»)

Tsjernenkos siste utenrikspolitiske gestus skyldtes Skandinavia: Hans svar på henvendelsen fra fredsorganisasjonen Traktat Nå gjentok Sovjetunionens positive holdning til tanken om å opprette en atomfri sone i Norden som også omfattet Østersjøen. Han lovet også at Sovjetunionen til gjengjeld ville treffe tiltak som tok sikte på å redusere landets militære potensiale i områder som støter opp til den skandinaviske region. (*Isvestija*, 17/2 1985) Støtten til kampen for opprettelse av en nordisk atomfri sone var fortsatt den sovjetiske pressens viktigste oppgave. (se *Pravda*, 22/2 1985, artikkelen «Norden – atomfri status») Under nøyaktig samme overskrift trykket *Krasnaja svesda* en artikkel om Norden 20. mars 1985 – umiddelbart etter at det nye sovjetiske lederskapet hadde tatt over.

Dødsfallene blant de utgamle sovjetiske statsledere gav den sovje-

tiske og norske regjering anledning til å fornye sine personlige kontakter ved de respektive begravelser. Når *Pravda* nå trykket oppmuntrende ord til små land hadde disse selvfølgelig ikke minst adresse til Norge: «Slik det ble slått fast under møtene mellom sovjetiske og utenlandske ledere i Moskva i mars, går Sovjetunionen inn for gode nabo-forhold, likestilling og gjensidig fordelaktig samarbeid med alle stater, store, mellomstore og små. Deres vekt og autoritet bør ikke måles bare i kvadratkilometre eller ut fra befolkningens størrelse. USSR går inn for at alle lands genuine interesse blir respektert, og at hvert enkelt av dem får gjøre sin stemme gjeldende på den internasjonale arena med styrke og fasthet.» (*Pravda*, 30/4 1985, artikkelen «En styrket stemme».)

Sovjetiske Skandinavia-eksperter, såvel historikere som statsvitere, ble koblet inn i de sovjetiske massemedienes almene bestrebelser for å ruske liv i og understøtte alle kreftene til venstre for eller i sentrum av skandinavisk politikk. Særlig tydelig var dette i forholdet til Norge. Vi har allerede nevnt Moskva-historikernes brosjyre *Antikrigsbevegelsen i de skandinaviske landene* (1985). I samme ånd skrev L.S. Voronkov artikkelen «De små vesteuropeiske landene i verdenspolitikken». (*MEMO*, 1985, nr. 11). Her ble det, kanskje i forbindelse med de nylig avviklede valgene i Norge, på en meget betimelig måte understreket at de utenrikspolitiske skritt som de forskjellige regjeringer tar, står i et avhengighetsforhold til de innenrikspolitiske krefter som i sin tur i betydelig grad formes under inntrykk av de internasjonale begivenheter.

Og faktisk, opinionen i de skandinaviske landene kunne ikke unngå å bli preget av de fredsinitiativene og den nye, om enn foreløpig rent deklatoriske politikken som Gorbatsjov la frem under sitt opphold i Frankrike, hans første utenlandsreise som generalsekretær. Her gav han igjen støtte til tanken om atomfrie soner i Norden og på Balkan, og en atomfri korridor i Sentral-Europa. Selv om utfallet av valgene til Stortinget og Riksdagen i henholdsvis Norge og Sverige bare gav ubetydelige endringer i partienes oppslutning, bar de likevel til en viss grad bud om at velgerne reagerte positivt på de første tegn til en ny avspenning.

Fra norsk hold kom det i 1985 signaler om at folkemeningen i landet i stigende grad følte seg fremmedgjort overfor Reagan-administrasjonens stort anlagte militære planer. *Pravda* refererte vedtakene fra Venstres landsmøte før valget som klart vitnet om dette. (*Pravda*, 23/5 1985). Også de norske konservative partilederne dempet

sin negative holdning til atomfri sone som et ledd i valgkampen. (*Isvestija*, 30/4 1985) Diskusjonen omkring «det kosmiske vedtaket» i Stortinget («Star Wars») rett før sommerferien viste at oppslutningen om regjeringens syn i utenrikspolitiske spørsmål var sunket drastisk. (*Isvestija*, 8/6 1985, artikkelen «En lærdom i Stortinget»). I den tredje artikkelen på under et halvt år med overskriften «Norden – atomfri sone» fulgte den sovjetiske presse opp sin tidligere kampanje, som også ble støttet av Sovjetunionens nye leder i hans hilsen til deltakerne på fredsmøtet i Holmenkollen. (*Isvestija*, 11/8 1985). Denne kampanjen fortsatte ut året, dvs. også etter stortingsvalget. (*Pravda*, 3/12 1985, artikkelen «Et overmodent problem»; i forbindelse med de nordiske lands parlamentarikerkonferanse om atomfri sone.) De sovjetiske kommentatorene var svært tilbakeholdne med å vurdere DNAs sjanser foran valget, og man klaget over at hovedmotstanderne DNA og Høyre ved forenede anstrengelser hadde sørget for at de utenrikspolitiske spørsmål ikke fikk noen plass i valgkampen. (*Isvestija*, 5/9 1985, artikkelen med den forslitte overskriften «Fjordlandets puls»).

Og faktisk, etter stortingsvalget avviste Willoch-regjeringen atter i realiteten tanken om en atomfri sone i Norden som urealistisk. (Colding-utvalgets rapport, *NUPÅ*, 1985, ss. 56–58; B. Jensen: *Tryk og tilpasning*, 1987, s. 151). Da DNA overtok regjeringmakten i april 1986 solidarisererte den seg i det store og hele med Washingtons atomstrategi.

I 1985 og de følgende år støttet den sovjetiske presse fortsatt opp om håpet om å gjøre Norden til en atomfri sone. Et annet ledemotiv var Nordens voksende betydning, især i strategisk henseende. Den første seriøse analyse av Nordens sikkerhetsproblemer etter det historiske lederskiftet i Kreml var en artikkel av vår gamle kjenning Ju. Komissarov i *International Affairs*. (1985, nr. 7) Den adskilte seg fra tidligere artikler i samme gate ved en større åpenhjertighet. Gjennom denne artikkelen fikk de sovjetiske leserne for første gang en reell forestilling om omfanget av Norges integrasjon i NATO i løpet av 70-årene, deriblant COB-avtalen fra 1974. Komissarov viste tilbørlig anerkjennelse overfor de selvpålagte norske begrensninger, også det lave militære aktivitetsnivået nær den sovjetiske grense. Dette siste er sjelden blitt omtalt i sovjetisk presse. Samtidig konstaterte han nøkternt: «Prinsippet om å ikke utplussere fremmede militære styrker i Norge og Danmark i fredstid er gradvis i ferd med å miste sin opprinnelige betydning.» (s. 62) Langt viktigere er det at amerikanske marine- og fly-

våpenstyrker som frakter atomvåpen, opprettholder et konstant nærvær i Nordøst-Atlanteren og på den ene eller andre måten benytter seg av norske havner og flyplasser.

Videre understreket Komissarov sterkt at den sovjetiske militære aktivitet på Kola-halvøya og i hele den nordvestlige regionen hadde en defensiv karakter. Sovjetunionen streber ikke etter å oppnå militær overlegenhet, hverken i Norden eller generelt. Det sovjetiske potensiale i nordområdene er ikke rettet mot landets nordiske naboer, men utgjør en del av det globale styrkeforholdet. Indirekte innrømmet Komissarov at lokalt hadde USSR en styrkeoverlegenhet over de skandinaviske NATO-medlemmenes militære styrker. Og i motsetning til den «bresjnevittiske» journalistikk skjulte ikke Komissarov for sine sovjetiske lesere at den «atlantiske lojalitet» ble støttet av et flertall av befolkningen i Norge, Danmark og Island. Men i disse landene utspant det seg sterkere enn noen gang tidligere en diskusjon omkring NATO-medlemskapets karakter, om landenes rolle i NATO-strategien, og krumtappen i denne diskusjon var spørsmålet om atomfri sone. Komissarov trakk naturlig nok frem Danmark som et eksempel til etterfølgelse, mens det offisielle Norges fortjeneste bestod i at det opponerte mot militariseringen av verdensrommet. Avslutningsvis minnet Komissarov om de sovjetiske bestrebelsene for å styrke sikkerheten i nord, og understreket at Sovjetunionen var rede til å innlede forhandlinger med de nordiske landene så snart de var blitt enige seg imellom. Den sovjetiske forfatteren gav sin støtte til det finske forslaget om tiltak for å minske den militære aktiviteten og styrke tilliten på den finsk-norske grense og Norden generelt (i lys av det arbeidet som ble nedlagt på Stockholm-konferansen om oppfølging av Helsinki-avtalen).

Rundt årsskiftet 1985/86 meldte de sovjetiske aviser at USA fortsatt la press på Norge, og at den norske regjeringen gav sin fulle støtte til NATOs militaristiske virksomhet i dette området. Forsvarsminister Anders C. Sjaastads påstander om at «Norge er truet av å bli besatt av Sovjetunionen i tilfelle en konflikt skulle oppstå», fremkalte spesielt stor indignasjon. (*Krasnaja svesda*, 12/1 1986, og 12/2, i forbindelse med uttalelser av den norske forsvarssjefen, general Bull-Hansen.) Kort tid etter fant det sted regjeringsskifte i Norge.

Den svenske statsministeren Ingvar Carlssons besøk i Moskva (hvor man oppriktig sørget over hans forgjenger, Olof Palme, som var blitt drept kort tid i forveien), fant sted våren 1986 og la grunnlaget for en ny

vending til det bedre i sovjetisk-skandinaviske forhold. Dette var det første svenske statsministerbesøk på ti år, og ble betraktet som et ledd i en omfattende plan for å snu om Europa fra konfrontasjon og mistillit til avspenning og fredelig sameksistens. (*International affairs*, 1986, nr. 1, s. 87). Den sovjetiske part erkjente at de foregående årene hadde vært preget av et tilbakefall til «kald krig» (selvsagt utløst av USA) som var blitt ledsaget av en forverring av det sovjetisk-svenske forholdet. Man la ikke skjul på at man håpet at venstrepartienes seier ved valgene i 1985 ville bedre på forholdet. Ved disse valgene var deres regjeringsflertall blitt styrket.

Uten å fordype oss i det konkrete forløp og utfallet av de sovjetisk-svenske forhandlingene, vil vi bare konstatere at Gorbatsjovs personlige aktive deltakelse i dem gjenopplivet tradisjonene fra Khrusjtsjov-tidens sovjetisk-skandinaviske kontakter. Den sovjetiske part nøyde seg åpenbart ikke med å ville gjenopprette 70-årenes nivå når det gjaldt de tosidige kontaktene, men siktet høyere. Høsten samme år ble neste steg tatt på veien mot et bedret sovjetisk-skandinavisk forhold: Den danske statsministeren, Paul Schlüter, som til og med var konservativ, besøkte Moskva, det første danske statsministerbesøk siden 1973. Artikkelen om de sovjetisk-danske forbindelsene i *International Affairs* (1986, nr. 8) som ble trykket i forbindelse med dette besøket, var skrevet av Ju. Denisov, som før hadde skrevet en artikkel om de sovjetisk-svenske forbindelser og senere skulle skrive en artikkel om de sovjetisk-norske. Denne artikkelen tok sikte på å høyne de små lands utenrikspolitiske aktivitet, og innbød medlemmene i de to antagonistiske militære blokkene til å delta i et felles arbeid for å forhindre utbruddet av en ny krig. Artikkelforfatteren hevdet, stikk i strid med nesten daglige artikler i sovjetisk presse de foregående årene, at de nyeste tendensene i de skandinaviske NATO-medlemmenes utenrikspolitikk var positive, de inneholdt «elementer av politisk realisme og en streben etter å finne nye innfallsvinkler til verdensbegivenhetene». (s. 88) Dette var åpenbart i «den nye innstillingens ånd», det som kort tid senere skulle få betegnelsen «ny tenkning». Artikkelen godtok opprettholdelsen av NATO-integrasjonen som et uomgjengelig faktum. Om Danmark ble det sagt at «det er ikke grunn til å regne med at Danmarks grunnleggende utenrikspolitiske orientering vil undergå betydelige endringer i overskuelig fremtid». I stedet for å la seg fange inn av ren blokkpolitikk burde man forsøke å minimalisere denne politikks negative effekt og søke et nytt grunnlag for dialog mellom land med

forskjellig sosialt system. Man burde kunne føre en konstruktiv dialog og utvide det gode naboforholdet. (s. 89).

Imidlertid stilte ikke forfatteren av den offisiøse sovjetiske artikkelen Danmark og Norge på lik linje. Nettopp Danmarks rolle som det mest fredselkende medlem av NATO ble fremhevet. Danmark «fryktet ikke for å havne i mindretall». Denisov konstaterte at flertallet i Folketinget var motstandere av raketter, at de danske sosialdemokraternes utenrikspolitiske begreper hadde gjennomgått en utvikling, og at Danmark og «noen andre» NATO-land inntok en negativ holdning til Reagans «Strategic Defense Initiative». Kort sagt, den sovjetiske statsviterens artikkel var utvilsomt den mest «pro-danske» som var blitt skrevet i hele etterkrigstiden. De sovjetisk-danske forholdene burde løftes opp på et høyere nivå og bli et effektivt bidrag til arbeidet for å overvinne de betydelige eksisterende motsetninger mellom øst og vest. (s. 95)

Moderne danske forhold var emnet for flere sovjetiske publikasjoner i 80-årene. En av dem var også viet Norge. Forfatteren, Aksel Vladimir Karlsen, arbeidet ved Instituttet for den internasjonale arbeiderbevegelse i Moskva. Etter først å ha gitt ut en vederheftig, realistisk brosjyre om Danmark generelt, publiserte han en mindre komparativ studie av danske og norske «folke-sosialister». (A.V. Karlsen: *Nyreformismens selvmotsigelser. En kritikk av «folke-sosialistenes» teori og praksis i det moderne Skandinavia*, Moskva 1986) Ikke uten grunn trakk forfatteren den konklusjon at ingen av disse partiene i løpet av det kvarte århundret de hadde eksistert hadde maktet å «fornye sitt lands politiske liv» slik de hadde lovet. (La oss legge til at de svake kommunistiske partiene i begge landene i enda mindre grad var i stand til å løse denne oppgaven.) De sosialistiske folkepartiene hadde i stedet bare gjort det vanskeligere å oppnå en samling av venstrekreftene. En slik enhet, mente den sovjetiske forfatteren, var nødvendig for at kommunistpartiene skulle få styrket sin rolle som arbeiderbevegelsens revolusjonære avantgarde. Det er uklart hvem denne appellen var rettet til, vel neppe til folke-sosialistene?!

Sovjetiske skandinavister leverte også sitt bidrag til en bedre forståelse av den politiske og økonomiske mekanisme i Norden. En bok skrevet av to forfattere som vi allerede har stiftet bekjentskap med, L. Grabitova ved Moskvas Institutt for internasjonale forhold under det sovjetiske UD og Ju.V. Piskulov ved det sovjetiske Ministeriet for utenrikshandel, var viet de økonomiske faktorenes innvirkning på uten-

rikspolitikken i de tre skandinaviske land. (*Økonomi og politikk i de skandinaviske land*, Moskva 1986). Boken var ikke oversiktsorientert, som f.eks. Golosjubovs brosjyrer, men problemorientert. Forfatterne gav en skisse blant annet av Norges økonomiske historie fra midten av 1800-tallet med sterk fremheving av regjeringenes økonomiske politikk. Mer realistisk enn sine foregjengere i sovjetisk nordistikk beskrev de den indre maktbalanse i de nordiske land og de parter som inngikk i den: staten, næringslivet og fagforeningene. Samtidig viste de hvordan norsk utenrikspolitikk avspeilet landets raske økonomiske internasjonalisering. På grunn av den økonomiske utviklingen vil de nordiske landenes politiske interesser komme til å nærme seg Sovjetunionens, mente forfatterne. Mer rutinemessig var deres skjønnmaling av det nordisk-sovjetiske industrielle samarbeidets mulige velgjørende virkninger for blant annet Norge. Det er betegnende at boken utkom kort tid etter den 27. partikongressen, men forbigikk i taushet nødvendigheten av å fornye organiseringen av Sovjetunionens utenrikspolitikk.

Da DNA vendte tilbake til regjeringskontorene bidrog det indirekte til at den sovjetisk-norske dialogen fløt lettere. Sommeren 1986 var en stortingsdelegasjon under ledelse av Jo Benkow på besøk i Moskva. Den stilte i første rekke humanitære spørsmål til det sovjetiske vertskapet. To større artikler i tidsskriftet *New Times* dette året var holdt i en positiv ånd. Den ene handlet om Svalbard, og tegnet opp et tvers igjennom positivt bilde av det sovjetisk-norske samarbeidet «under nordstjernen». Artikkelen om Norges økonomiske vanskeligheter («Mennesket lever ikke av olje alene», nr. 31) ble avsluttet med positive utdrag fra intervjuer med representanter for det norske UD som la for dagen et sterkt ønske om å fremme avspenningen. Forfatteren fant ferske bekreftelser på dette i Norges avvisning av «Star Wars». Samtidig var landet rede til å støtte en total kjernefysisk prøvestans og, ifølge forfatteren, også bidra til opprettelsen av en atomfri sone i Norden. Norge reagerte negativt på amerikanernes beslutning om å begynne å produsere s.k. binære kjemiske våpen, og ville ikke tillate at de ble utplassert i Norge. Norske diplomater fordømte også Washingtons manglende vilje til å overholde vilkårene i SALT II-avtalen.

Slik forberedte den sovjetiske pressen sine lesere på de positive endringene i det sovjetisk-norske forholdet. I november erklærte sentralkomiteé-sekretær Jegor Ligatsjov i Helsinki på vegne av sitt land at det hadde funnet sted «en vesentlig reduksjon av raketstyrkene i Leningrad og Baltikum militærdistrikter». Leningrad militærdistrikt

omfatter bl.a. Kola-halvøya, og fra dette området ble senere alle mellomdistanseraketter fjernet.

Da Mikhail Gorbatsjov 5. desember møtte Norges statsminister Gro Harlem Brundtland og hadde samtaler med henne under hennes opphold i Moskva i egenskap av formann for den internasjonale kommisjonen for miljøvern og utvikling, ble et nytt kapittel i de sovjetisk-norske forbindelsene åpnet. Dette hevdet den nye halvoffisielle sovjetiske Norden-eksperten K.V. Voronov. (Voronov: *Norge i går og i dag*. Moskva 1987) Allerede før dette besøket hadde den blandede sovjetisk-norske kommisjonen for økonomisk, industrielt, vitenskaplig og teknisk samarbeide under en sesjon i Oslo i oktober 1986 presisert de grunnleggende målsettinger for dette samarbeidet. Under møtet hadde Sovjetunionen lagt frem forslag om samarbeid for industriell utnyttelse av kontinentalsokkelen, ikke bare i Barentshavet, men også i andre sovjetiske havområder hvor det er lett etter olje og gass. (I sitt referat fra dette møtet kom Voronov i skade for å kalle Barentshavet et sovjetisk hav. *Norge i går og i dag*, s. 59). Under sine samtaler med Gro Harlem Brundtland lovet den sovjetiske lederen indirekte å bidra til at det snarest mulig ble foretatt en deling mellom de respektive landenes økonomiske soner i Barentshavet. (*Pravda*, 6/12 1986).

De siste halvannet års begivenheter har leserne fremdeles i friskt minne, og det skulle være nok å si noen få ord om dem. De sovjetisk-norske regjeringskontaktene ble fulgt opp ved at Arbeiderpartiets forsvarsminister, J.J. Holst, besøkte Moskva i februar 1987. Statsråden uttalte seg med anerkjennelse om den «smidigheten og optimismen som gjennomsyrrer det nye sovjetiske diplomati». (Intervju med korrespondenten for *New Times*, 1986, nr. 6, s. 14). Han hilste velkommen det nedrustningsprogrammet Gorbatsjov la frem 15. januar 1986, og stilte seg positiv også til de sovjetiske forslagene under Reykjavikmøtet. Holst tok til orde for at betingelsene i SALT II-avtalen av 1979 burde overholdes, og gikk imot forsøk på å flytte rustningskappløpet ut i verdensrommet. Hans avsluttende ord om at et land ikke kan oppnå sikkerhet på bekostning av et annet land, var en ren gjentakelse av synspunkter som Gorbatsjov hadde gitt uttrykk for tidligere.

I mars-nummeret 1987 av *International Affairs* ble det for første gang på vel tredivde år trykket en spesialartikkel om sovjetisk-norske forbindelser under den noe uvanlige overskriften «USSR – Norge: Det gode naboskapets reserver». Forfatteren, Ju. Denisov igjen, tok til orde for en tilbakevending til avspenningsveien i Europa. For å oppnå dette

burde man «sette det som forener de to landene, og ikke det som skiller dem, i høysetet». (*International affairs*, 1987, nr. 3). Til tross for Norges «atlantiske solidaritet» har «det sovjetisk-norske forholdet bevart sin livskraft». Igjen ble det gitt uttrykk for at den sovjetiske regjeringen hadde tillit til Norges base- og atom-forbehold, som sammen med visse begrensninger som ble pålagt NATOs marine og luftvåpen i de nordlige områdene av Norge, bidrog til å stabilisere de sovjetisk-norske forbindelsene og situasjonen i Norden. Med en åpenhet som ikke var vanlig i *International Affairs*, ble det talt om problemene i forbindelse med jurisdiksjonsavgrensningene for kontinentalsokkelen og havområdene utenfor Sovjetunionen og Norge. Samtidig antydet forfatteren klarsynt at dette spørsmålet rørte ved Sovjetunionens nasjonale sikkerhetsinteresser.

Videre ble «den fruktbare interesse-balansen» fra de foregående tiårene satt opp i motsetning til forverringen i det internasjonale klima og i de sovjetisk-norske forbindelsene i første halvdel av 80-årene. I denne sammenheng ble det trukket et skille mellom Willochs borgerlige regjering og Gro Harlem Brundtlands sosialdemokratiske. Med stor realisme og i Gorbatsjovs ånd anbefalte forfatteren nordmennene når engang de er overbevist om at NATO-medlemskapet kan dekke deres sikkerhetsbehov, å unngå å bli dradd med i aggressive planer. «Det viktigste leddet» i kjeden av sovjetisk-norske forbindelser var etter forfatterens oppfatning å styrke den gjensidige tillit og godvilje og legge til rette for en konstruktiv og likeverdige dialog. Som et eksempel på dette ble Gro Harlem Brundtlands nylig avsluttede besøk i Moskva anført. Avslutningsvis antydet forfatteren i runde vendinger noen mulige veier man kunne gå for å aktivisere de tosidige sovjetisk-norske økonomiske forbindelsene, løse omstridte spørsmål, og fatte kollektive tiltak med sikte på å senke spenningen i Norden og i de tilstøtende havområdene. Konkret viderefremmet forfatteren Frydenlunds tanke om at det bør inngås multilaterale avtaler mellom kyststater for å hindre at det oppstår konfliktsituasjoner til sjøs.

De velkjente seks punkter i Gorbatsjovs «Murmansk-program» i oktober 1987 vitner om de sovjetiske myndighetenes usvekkede interesse av å legge forholdene til rette for en aksellerende fremdrift i avspenningen langs Sovjetunionens nordvestlige grenser. Lanseringen av dette programmet og besøket på Kola-halvøya fant partilederen tid til innenfor sitt ytterst tettpakkede program for året 1987. De tre grunnpillarene dette programmet hviler på, er velkjente; de to første henger

forøvrig nøye sammen med tilsvarende bestrebelser blant en betydelig del av Skandinavias politikere og forskere: 1) Atomfri sone, 2) Senking av det militære aktivitetsnivå, 3) Samarbeid mellom USSR og de nord-europeiske land i Arktis. (*New times*, 1987, nr. 41) Det norske politiske lederskapet møtte Murmansk-talen med interesse, enkelte punkter også med anerkjennelse. Det sovjetiske utenriksdepartementets offisiøse organ populariserte Gorbatsjovs idéer og forslag i artikkelen «Nord-Europa – invitasjon til dialog». (*International Affairs*, 1987, nr. 12). De sovjetisk-norske spørsmålene ble her behandlet innenfor noe videre rammer enn vanlig idet de sovjetiske skribentene ikke talte om sokkel-avgrensning, men om multilateralt samarbeid i Arktis. Et nytt moment i artikkelen var en indirekte anerkjennelse av at det var vanskelig for de nordiske NATO-medlemmene å inngå ensidige avtaler med USSR i sikkerhetspolitiske spørsmål uten at dette ble koordinert med NATO som helhet: «Sovjetunionen akter ikke å drive en kile inn i den atlantiske alliansen.» (samme sted).

Artikkelen i desembernummeret av *International Affairs* var sammen med nyttårsintervjuet med den sovjetiske statsministeren N. Rysjkov i den svenske avisen *Dagens nyheter* en direkte opptakt til Rysjkovs januar-besøk i Sverige og Norge. Dette var det første besøk av denne typen siden 1973 for Sveriges vedkommende og 1971 for Norges. I intervjuet rakk Rysjkov å uttrykke den sovjetiske parts bekymring over at den kjernefysiske avspenningen i Sentral-Europa muligens ville bli «kompensert» ved at det ble utplassert kjernefysiske og konvensjonelle NATO-våpen i hav- og luftområdene rundt Norden. (*New Times*, 1988, nr. 2, ss. 10–11)

Rett før årsskiftet ankom N.N. Uspenskij, den nye lederen for Annet europeiske kontor i det sovjetiske UD (Kontoret for Storbritannia og Norden), til Oslo. Her fremla han den sovjetiske vurderingen av forhandlingene mellom Gorbatsjov og Reagan og den nylig inngåtte sovjetisk-amerikanske avtalen. Under samtalene med ham gav den nye norske utenriksministeren Torvald Stoltenberg uttrykk for tilfredshet med denne avtalen og med mulighetene for å få begrenset antallet sjøbaserte kryssermissiler. Han sa seg glad for at USSR og USA nå nærmet seg hverandre i en rekke spørsmål. Den norske statsråden tok til orde for en streng tolkning av ABM-avtalen, dvs. han gikk imot en overflytting av våpenkappløpet til verdensrommet. I Norge forholdt man seg positiv til Gorbatsjov og Reagens erklæringer om at man vil forsøke å utvikle samarbeidet om arktiske problemer. Man kunne imid-

lertid av den kortfattede TASS-meldingen (*Pravda*, 23/12 1987) fornemme en viss norsk tilbakeholdenhet i dette spørsmålet, noe som kom klart for en dag under de påfølgende sovjetisk-norske forhandlingene på statsministernivå.

Som allerede nevnt ble Rysjkovs besøk markert med at man for første gang siden 50-årene publiserte en populær brosjyre om Norge – *Norge i går og i dag* av K.V. Voronov ved Institutt for verdensøkonomi. Dersom man sammenligner den med Pokhljobjkins tilsvarende arbeider, hans brosjyre fra 1957 og hans oversiktsartikkel i MEMO fra 1970, nr. 8, blir man fort overbevist om at det i den mellomliggende tid hadde funnet sted en betydelig nivåheving i den sovjetiske skandinavistikk, som var blitt langt mer objektiv. Den skandinaviske varianten av kapitalismen; de erfaringer de skandinaviske sosialdemokratene hadde høstet med sin «blandingsøkonomi»; deres forsøk på å stake ut en «tre-dje vei» mellom kapitalismen og kommunismen – dette var nå ikke lenger gjenstand for kritiske angrep, men for anerkjennende interesse. Det merker man tydelig også i det intervju Sovjetunionens ambassadør i Sverige, B. Pankin, gav med *Moscow News*. (1987, nr. 41) Pankin er en kjent publisist og litterat, og en ledende forkjemper for perestrojka. En tilsvarende velvilje til skandinavisk sosialdemokrati merker man i filosofen E.G. Plimaks artikkel i *Voprosy filosofi* (1987, nr. 6, s. 81). I samme ånd uttalte også fremtredende sovjetiske reform-økonomer seg under besøk i Sverige i 1987 og 1988.

Samtidig fikk sovjetiske tilhengere av konfrontasjonslinjen, som satt fast i en dogmatisk tankegang, fortsatt forkynne sitt syn, også i forholdet til Skandinavia og de internasjonale forhold i Nord-Europa. Dette vitner boken *Norden i imperialismens militære planer* om (Moskva 1987). Den er skrevet av vår gamle kjenning, militærhistorikeren A.M. Noskov. Her fremstilles Sovjetunionen gjennom hele landets historie på en tendensiøs måte som en fredsengel. Forfatteren hevder at Sovjetunionen «har aldri overfalt noen annen stat hverken i vest eller øst, nord eller syd, og akter heller ikke å foreta noe slikt overfall». (s. 118) I samme ånd som de sovjetiske propagandister på 40- og 50-tallet som etterplapret Stalin og Malenkov, trekker Noskov en direkte parallell mellom alliansen av fascistiske stater under andre verdenskrig og NATO-alliansen. Forfatteren forsøker å overbevise skandinavene om at en lokal atomfri sone vil redde dem fra å bli trukket inn i en kjernefysisk konflikt, men snart innrømmer han, uten å merke at han motsier seg selv, at «en kjernefysisk konflikt truer hele menneskeheten og ikke

bare de som i dag er i besittelse av atomvåpen». (s. 1 og 119) De nordiske NATO-medlemmenes nåværende posisjon som et fremskutt brohode for militær aktivitet mot USSR fremstilles som et slags konstant, evig og organisk trekk ved de nordiske landene til tross for at Nordens strategiske betydning først i de siste tiårene har vært voksende. «Disse landene har hver for seg og samlet alltid stått i sentrum for de ledende imperialistiske stater og grupperingers oppmerksomhet.» (s.3) De vestlige stormaktenes strategi like siden Oktoberrevolusjonen og helt frem til våre dager blir forenklet kokt ned til et ønske om å «kvele sosialismen». (s.117).

Mer habile sovjetiske eksperter tenker ikke lenger i disse rustbefengte tankebanene, men utprøver nye kategorier. Ordene om at Sovjetunionen og sosialismen er truet av tilintetgjørelse, har mistet sin opprinnelige betydning. I stedet er i dag hele menneskeheten truet av å bli utslettet ved en atomkrig, men en slik krig vil neppe starte fordi noen ønsker det, ikke engang de lumske imperialistene. I stedet vil den kunne bli utløst ved en misforståelse, tilfeldig, ved at en eller annen krise i en tilstand av vedvarende konfrontasjon raskt blir trappet opp. (se *Kommunist*, 1988, nr. 1, artikkelen «Gamle og nye sikkerhetspolitiske utfordringer») Derfor bør den gjensidige sikkerheten i dag oppnås ikke ved militære, men politiske midler.

De siste sovjetiske fremstøtene overfor de nordiske landene, og i særdeleshet «Murmansk-programmet» er diktet av slike betraktninger. Disse spørsmålene om gjensidig sikkerhet, og mulighetene av å frigjøre det europeiske kontinent helt eller delvis for masseødeleggende våpen, var fra sovjetisk side blant de viktigste da den sovjetiske statsminister N. Rysjkov nylig besøkte Norge og Sverige. (se «Internasjonalt rundskue» i *Pravda*, 10/1 1988). Allerede i Stockholm videreutviklet Rysjkov «Murmansk-programmet» ved å legge frem konkrete tillitskapende tiltak for Norden. (*Pravda*, 12/1 1988). Også Gro Harlem Brundtland gav i sitt intervju med *Pravda* i prinsippet sin støtte til tiltak som kan øke sikkerheten i Norden, men på vanlig norsk manér tok hun forebehold om at de måtte ses i sammenheng med den almene sikkerhet og det generelle, gjensidige forholdet mellom Øst og Vest. M.a.o. måtte de kunne la seg forene med, la oss si, NATOs almene strategi på det sjømilitære området. (*Pravda*, 14/1 1988).

Den norske pressen viet forøvrig sin oppmerksomhet ikke så mye til spørsmålene om almen og regional sikkerhet, men i stedet til avtalen mellom USSR og Sverige om deling av havområdene i Østersjøen, et

lenge uløst stridsspørsmål. Denne kompromissavtalen, hvor den sovjetiske part gav betydelige innrømmelser, oppfattet nordmennene som en presedens og et forvarsel om en løsning av det spørsmålet som i så høy grad opptok dem – deling av kontinentalsokkelen i Barentshavet. (*Aftenposten*, 14/1 1988, leder). Når så Rysjkov foreslo å løse spørsmålet om havgrenser, eller snarere utsette løsningen av dette spørsmålet, ved å utvide radikalt det sovjetisk-norske samarbeidet og omgjøre den omstridte sonen til en partnerskapsone, så ble dette mottatt i den norske presse som «en kalddusj» og en «skuffelse». Nå fikk man regningen for gråsonen (dvs. den midlertidige avtalen av 1978), ble det hevdet. Etter forskjellige presseoppslag å dømme, især en lederartikkel i *Aftenposten*, (15/1 1988) forventet nordmennene (eller i det minste de borgerlige kretser som denne avisen i første rekke representerer) at den sovjetiske part ville satt frem kompromissforslag om en delelinje og en avgrensning. Norges regjering nærret ingen slike illusjoner. Den hadde likevel forventet en fremdrift i det omstridte spørsmålet og ikke et tilbakesteg. Rysjkovs forslag ble imidlertid i Oslo oppfattet som nettopp et steg tilbake og var uantakelig for Norge. Rysjkov resonnererte omtrent slik: La oss først iverksette tillitskapende tiltak som kan øke den regionale sikkerheten, la oss senke spenningsterskelen og svekke konfrontasjonen. Det vil i sin tur bane vei for «utforskning av løsninger på et slikt spørsmål som deling av havområdene og kontinentalsokkelen i Barentshavet». (Rysjkovs middagstale på Akershus, *Pravda*, 16/1 1988) Som i Moskva i desember 1986 erklærte Gro Harlem Brundtland at det var Norges ufravikelige ønske å oppnå «klare grenselinjer i havet som begge parter kan godta».

Norske militære ledere understreket i direkte sammenheng med de sovjetiske forslagene om en senking av den militære aktivitet i Arktis at Norge inntok en strategisk nøkkelposisjon: Det var viktig å ha kontroll over dette landet for å kunne gjennomføre vellykkede marineoperasjoner i dette området.

Rysjkovs korte besøk i Norge ble avviklet uten et avsluttende kommuniké, men noen spesialavtaler ble undertegnet. *Pravda* summerte opp besøket ved å skrive at det nå var nødvendig å aktivisere det sovjetisk-norske forholdet, som ikke hadde blitt videreutviklet på lang tid. (*Pravda*, 17/1 1988). I de nordiske landene måtte de sovjetiske forslagene om regionale sikkerhetstiltak bli gjenstand for omfattende drøftelser, deriblant på et fellesnordisk plan. Det sa Ingvar Carlsson i et

intervju rett før seks-landsgruppens møte i Stockholm. (*Pravda*, 21/1 1988).

På grunnlag av forhandlingene i Stockholm og Oslo i 1988, fortsatte de sovjetiske diplomatene å arbeide for en gjennomføring av «Murmansk-programmet». Dette var et fredsalternativ for Arktis, men ikke bare for Arktis. I realiteten omfattet det hele det nordøstlige Atlanterhavet fra Barentshavet til Nordishavet (se pressekonferanse i Moskva, «Veier til å trygge sikkerheten og stabiliteten i de europeiske nordområdene», *Pravda*, 23/1 1988). For at de sovjetiske forslagene skulle vinne gehør, var det nødvendig med en almen videreutvikling av forholdet mellom øst og vest og i særdeleshet en utjevning av det konvensjonelle styrkeforholdet mellom de to alliansene i Sentral-Europa (Wien-forhandlingene). Som et nytt fremstøt for å svekke den militære spenningen i Arktis sendte utenrikskommisjonen i det sovjetiske parlamentet (felles for begge kamrene i Det øverste Sovjet) en henvendelse til de tilsvarende parlamentskommisjoner i samtlige land som grenser opp til nordområdene. Her ble det lagt frem forslag om at det skulle arrangeres en konferanse i Moskva i 1988 for å drøfte økologisk vern av Arktis, for å behandle ytterligere tiltak for å styrke freden og sikkerheten i dette omfattende området, og endelig for å diskutere spørsmål i forbindelse med atomfri sone i Norden. (*Pravda*, 13/2 1988) De sovjetiske bestrebelsene var bl.a et forsøk på å forhindre at den sentral-europeiske avspenningen skulle føre til en «kompensasjon» i form av opphoping av atomvåpen til sjøs. En slik kompensasjon med sjøbaserte kryssermissiler ble diskutert av høyere militære ledere i Norge og NATO i løpet av sen vinteren 1988. (*Pravda*, 20/2 1988, Ju. Sjukovs artikkel).

Gruppen «Scandilux» – en uoffisiell sammenslutning av representanter for sosialdemokratiske partier i Nordvest-Europa – vedtok anbefalinger om sterke nedskjæringer i de to alliansenes konvensjonelle styrker. Hensikten var, ifølge *Pravda*, å gjøre amerikanske landbaserte atomvåpen i Europa overflødige. (*Pravda*, 2/3 1988) Den sovjetiske bekymring for økologisk vern om Arktis fikk sitt direkte motstykke i den dagsordenen som ble satt opp for det siste møtet i Nordisk råd i Oslo. (*Pravda*, 9/3 1988) Sovjetunionen hadde foreslått å gjennomføre i Murmansk i inneværende år, 1988, en konferanse av arktiske stater for å koordinere den vitenskapelige utforskning av Arktis.

I mars kontrollerte en gruppe sovjetiske militære inspektører for første gang militær virksomhet på norsk territorium i overensstem-

melse med vedtakene på Stockholm-konferansen om tillitskapende tiltak og sikkerhet i Europa. (*Pravda*, 14/3 1988) Norge gav tillatelse til at vesttyske soldater skal delta i øvelser i 1990, uten at de vanlige sovjetiske protestene fulgte.

Når vi nå avrunder vår oversikt over *Pravda* for de første hundre dagene av 1988, kan vi konstatere at vi ikke har kunnet finne de tidligere så vanlige artiklene fra avisens utsendte medarbeidere med bebreidelser og indignasjon over NATO-tiltak i Norge. Det «norske» materialet har snarere antatt en positiv, anerkjennende karakter. Man skriver ikke bare om regjeringen og politikere, men også om alminnelige norske borgere. Dette er desto mer bemerkelsesverdig ettersom nettopp Norge, mer enn de andre nordiske land, har forholdt seg avventende overfor de sovjetiske initiativene for Arktis. Norges, eller snarere stortingsflertallets, holdning skiller seg klart fra den holdning Danmark og det danske Folketinget har inntatt, for ikke å snakke om de nordiske land som ikke er medlem av NATO (eller ikke har egne væpnede styrker – Island). Det stikker en dyp motsigelse i Norges internasjonale situasjon: På den ene siden er landet det aller viktigste ledd i NATOs militære organisasjon i Norden, på den annen side er det i sterkere grad enn de andre NATO-landene knyttet til USSR gjennom næringsinteresser, felles utnyttelse av havområdene og mulighetene for fremtidig oljeutvinning i Barentshavet. Norge er det eneste NATO-medlem, ja, den eneste europeiske stat som har et uløst grensespørsmål med USSR (rett nok dreier det seg ikke om land-territorium, men om økonomiske soner til havs).

Men forøvrig: Er det bare Norge som befinner seg i en slik selvmotsigende, paradoksal situasjon? En tilsvarende motsigelse preger også Forbundsrepublikken Tyskland, bare mange ganger forsterket. Landet utgjør det strategisk viktigste ledd for NATO på det sannsynligvis viktigste krigsteateret i tilfelle krig. Men på samme tid er BRD USSRs viktigste handelspartner i Vest-Europa og med en rekke forskjellige bånd (bl.a. ved å yte betydelig økonomisk bistand) knyttet sammen med Warszawa-paktens vestligste forpost – DDR. I begge tilfellene må de nasjonale mål nås gjennom en senking av konfrontasjonsnivået, ved å kassere masseødeleggelsesvåpen, og, i det mer langsiktige perspektiv, ved at de to delene av Europa nærmer seg hverandre og oppløser de antagonistiske militær-politiske alliansene. Norges nasjonale mål består i å få sikret sine næringsinteresser til havs og på havbunnen. Dette er relativt enkle og oppnåelige mål, men nordmennene har ingen

andre muligheter til å nå dem enn ved at spenningsterskelen blir senket, i verden generelt og i Norden spesielt. Man kan imidlertid trøste seg med at heller ikke «bjørnen» har noen andre muligheter til å nå sine mål enn ved praktisk politikk å rive ned den mur av mistillit og frykt som Stalin og Molotov reiste, og dette må skje så fort som mulig.

De nyeste tendenser i de internasjonale forhold (mellom USA, USSR og Vest-Europa) er uten presedens i fortiden. Også landenes indre utvikling (i første rekke i den østlige del av Europa) gir grunn til håp om at den halvt århundre lange konfrontasjonen i det sovjetisk-norske forhold vil bli et blott og bart interessant subjett for fremtidige historikere, og at det russisk-skandinaviske økonomiske samarbeid og den kulturelle utveksling som var inne i en så gunstig utvikling ved begynnelsen av dette århundret, vil bli overgått når det neste århundre opprinner.

Litteraturliste

Tidsskriftfortegnelse

Bol = *Bolsjevik* (fra desember 1952 *Kommunist*).

IAF = *International Affairs* (*Mesjdunarodnaja sjisn*).

Kom. = *Kommunist*.

MEMO = *Mirovaja ekonomika i mesjdunarodnyje odnosjenija*.

MSj = *Mesjdunarodnaja sjisn*.

Mor.flot = *Morskoj flot*.

NNI = *Novaja i novejsjaja istorija*.

NTi = *New Times* (*Novoje vremja*).

NVr = *Novoje vremja*.

NZt = *Neue Zeit* (*Novoje vremja*).

Prof.so. = *Professionalnyje sojusy*.

Rab.Klas = *Rabotsjij klass i sovremennyj mir*.

SMR = *Soviet Military Review*.

Sov.gos. = *Sovetskoje gosudarstvo i pravo*.

SSJA = *SSJA – ekonomika politika ideologija*.

Sve = *Svesda*.

Vnesj.tor. = *Vnesjnaja torgovlja*.

Vopr.ek. = *Voprosy ekonomiki*.

Vopr.ist. = *Voprosy istorii*.

Aviser

Isvestija.

Krasnaja svesda.

Literaturnaja gaseta.

Moskovskie Novosti (engelsk utgave: *Moscow News*).

Pravda.

Sovjetiske tidsskriftartikler

Agranat G. A.: «Sjipitsbergen sa poslednie 15 let.»

Letopis Severa, 1957, nr. 2.

Aleksejev N.: «Skandinavskie basy amerikanskikh agressorov.»

NVr, 1952, nr. 28.

Anatolev A., Nadesjdin E.: «Northern Europe – an Invitation to a Dialogue.»

IAF, 1987, nr. 12.

Andrejev I.: «Skandinavskie strany v planakh amerikanskikh agressorov.»

Bol, 1952, nr. 11.

Andrejev I.: «Skandinavskie strany i Atlantitsjeskij blok.»

Kom, 1954, nr. 11.

Andrejev L.: «Polititsjeskij krisis v Norvegii.»

NVr, 1963, nr. 36.

Antonov A.: «The Soviet Union and the Nordic Countries.»

IAF, 1973, nr. 6.

Apreev Y.: «Conference at Copenhagen.»

IAF, 1968, nr. 6.

Bannow B.: «Der Nordstützpunkt der NATO.»

NZt, 1968, nr. 7.

Baranovskij S., Bogatsjov V.: «Plany Pentagona v Severnoj Jevropy.»

SSJA, 1977, nr. 12.

Belov I.: «The Scandinavian Countries in US and NATO Plans.»

SMR, 1982, nr. 1.

Bogusjarov S.: «Bei den Sportwettkämpfern in Norwegen.»

NZt, 1949, nr. 10.

Denisov Ju.: «SSSR – Norvegija: Reserivy dobrososedstva.»

MSj, 1987, nr. 3.

Deryabin Yu. (Komissarov): «The Echo of Murmansk.»

IAF, 1988, nr. 6.

Dmitriev V.: «Struggle for a Nuclear-free Zone in Northern Europe.»

IAF, 1986, nr. 7.

Dolmatovskij Je.: «Soviet Writer in Norway.»

NTi, 1954, nr. 51, 52.

«Doppelspiel skandinavischer Minister.»

NZt, 1949, nr. 4.

Drusjinin V.: «Yankee v Skandinavii.»

Sve, 1951, nr. 1.

Dvortsov N.: «Norvegija dvadtsat dva goda spustja.»

Altaj, 1967, nr. 4.

Fedulajev G. I.: «Vojenno-polititsjeskie odnosjenija Norvegii i SSJA (60 ie gody – seredina 70kh godov).»

Trykt i: *Problemy novoj i novejszej istorii*. Moskva, 1979.

Ganina M.: «Frogner-park, ili koltso.»

Ogonjok, 1988, nr. 18.

«Geografija po-norvejski.»

NVr, 1947, nr. 11.

Gilels E.S.: «Kontsertami po Skandinavii.»

NVr, 1952, nr. 21.

Golosjubov Ju.: «Trevogi Skandinavii.»

IAF, 1968, nr. 8.

Goloshubov Yu.: «The Northern Countries and European Security. A Soviet Point of View.»
NTi, 1970, nr. 18/19.

Goloshubov Yu.: «The USSR and Finland – Goodneighbourly Relations.»
IAF, 1978, nr. 5.

Golovin Y.: «Nordic Europe: Security and Cooperation.»
IAF, 1971, nr. 2.

Golubkov V.: «Peaceful Coexistence in Northern Europe.»
IAF, 1965, nr. 11.

Golubkov V.: «Norvesjskaja officialnaja istoriografija o poslevojennoj vnesjnej politike Norvegii.»
Vopr.ist., 1971, nr. 4.

Gradobitova L.: «Skandinavija i rasvivajusjtsjesja strany.»
MEMO, 1982, nr. 1.

Grigorjev E. G.: «Vojennyje basy SSJA – opornyje punkty imperialisma.»
SSJA, 1983, nr. 6.

Ivanov N.: «Liberation of Northern Norway.»
SMR, 1984, nr. 10.

Judanov Ju., Timasjkova O., Voronkov L.: «Malyje strany Sapadnoj Jevropy v sovremennom mire.»
MEMO, 1981, nr. 5.

«K prebyvaniju t. A. I. Mikojana v Norvegii.»
Vnesj.tor., 1960, nr. 8.

«K sovjetsko-norvesjskim trgovym odnosjenijam.»
Vnesj.tor., 1955, nr. 12.

Kan A.: «Nejtralistskie traditsii vo vnesjnej politike skandinavskikh gosudarstv.»
NNI, 1962, nr. 4.

Kan A.: «Skandinavskie strany v 70ie gody.»
NNI, 1979, nr. 3.

Kan A.: «Jest li u severnogo sotrudnitsjestva istoritsjeskie traditsii?»
Trykt i: *Skandinavskij sbornik*. Tallinn, 1982, bind 27.

Kan A.: «Predislovie (k knige).»
Trykt i: Rodionov V.: *Dorogami Skandinavii. Putevyje otsjerki sjurnalista*. Moskva, 1985.

Kapitonov L.: «Scandinavia in Search of a Solution.»
NTi, 1967, nr. 30.

Khalosja B.: «Plany 'modernisatsii' NATO.»
NVr, 1956, nr. 41.

Khlestov O.: «International-Legal Problems of the World Ocean.»
IAF, 1973, nr. 3.

Khrennikov T.: «Pojesdka v Norvegiju.»
NVr, 1952, nr. 24.

Kobrin M.: «Small Countries in the NATO Noose.»
NTi, 1963, nr. 13.

Kobysj V.: «Na 'severnomo flange' NATO.»
MEMO, 1958, nr. 4.

Komissarov Ju.: «Poiski alternativy.»
MSj, 1968, nr. 2.

Komissarov Ju.: «Severu Jevropy – besjadernyj status.»
MEMO, 1979, nr. 3.

Komissarov Ju.: «Kto ugrosjajet Severnoj Jevrope?»
MSj, 1980, nr. 8.

Komissarov Ju.: «Problemy mira i besopasnosti na severe Jevropy.»
MSj, 1985, nr. 6.

Konstantinov G.: «A Natural Outcome.»
IAF, 1965, nr. 11.

Koretskij B. M.: «Novoje v rasdele 'otkrytogo morja' (vopros o kontinentalnom sjelfe).»
Sov.gos., 1950, nr. 8.

Korsikov I.: «Arktika v planakh NATO.»
Vojennyje snanija, 1982, nr. 2.

Kossoj R.: «Baltika: diskussija o sone mira. Obsor sarubesjnoj petsjati.»
NVr, 1959, nr. 26.

Krolikovskij H.: «Severnyj flang NATO (O planakh NATO v odnosjenie skandinavskikh stran).»
MSj, 1968, nr. 11.

Krymov P.: «The Soviet Union and the North European Countries.»
IAF, 1979, nr. 9.

Kusnetsov M.: «Is norvesjskikh vpetsjatlenij.»
Prof.so., 1948, nr. 12.

Lampe St.: «Norway and Her Merchant Navy.»
IAF, 1956, nr. 7.

Malin A.: «Strengthening the Relations Between the USSR and Norway Aids both Peoples.»
IAF, 1955, nr. 12.

Melnikov D.: «Neutrality and the Current Situation.»
IAF, 1956, nr. 2.

«Mirnoje sosusjtsjestvovanie v dejstvii.»
Kom, 1964, nr. 10.

Mikhajlov M.: «Norvegija vtsjera i segodnja.»
NVr, 1945, nr. 4 (14).

Mikhajlov S.: «Vnesjnaja trgovlja Norvegii.»
Vnesj.tor., 1949, nr. 2.

Mikhajlov S.: «Arhipelag Sjpitsbergen i ostrov Medvesjij.»
NVr, 1951, nr. 44.

Modsjorjan L.: «Ideja nejrtraliteta v nasji dni.»
NVr, 1956, nr. 8.

Morgatsjov S.: «Na putjakh k besjadernomu severu Jevropy.»
MEMO, 1986, nr. 3.

Nikitin P.: «V strane fiordov.»
NVr, 1956, nr. 25.

Paklina Y.: «The Land of the Fjords.»
IAF, 1978, nr. 4.

Perventsev A.: «Na severe Jevropy.»
NVr, 1951, nr. 21, 22.

Petrenko A. I.: «SSJA i problemy besopasnosti severa Jevropy.»
SSJA, 1982, nr. 2.

Piskulov Ju., Topolja V.: «Khosajstvennyje svjasi SSSR i Severnoj Jevropy.»
MEMO, 1980, nr. 2.

Pogodin A.: «Manjovry propagandistov raketno-jadernogo orusjija v Danii i Norvegii.»
MEMO, 1958, nr. 7.

Pogodin A.: «Problemy vnesjneje politiki Danii i Norvegii.»
MSj, 1960, nr. 10.

Pogodin A.: «Bonn's Strategic Plans in the Baltic.»
IAF, 1962, nr. 9.

Pogodin A.: «Make Northern Europe a Peace Zone.»
IAF, 1962, nr. 7.

Pomortseva Je.: «Arhipelag Sjpitsbergen.»
Mor.flot., 1952, nr. 1.

Pokhljobkin V.: «Norvegija na poroge 70kh godov.»
MEMO, 1970, nr. 8.

Pokhljobkin V.: «Skandinavija: Tendentsii sovremennogo rasvitija.»
Trykt i: *Mesjdunarodnyje odnosjenja v Sapadnoj Jevrope*. Moskva, 1974.

«Pristup vojnennogo psikhosa v Norvegii.»
NVr, 1956, nr. 49.

«Realism i illjusii.»
NVr, 1956, nr. 1.

Rogov P.: «Norvegija v 70kh godakh.»
MEMO, 1975, nr. 10.

Rysakov P.: «Obostrenije anglo-amerikanskikh protivoretsjij v Skandinavii.»
Vopr.ek., 1952, nr. 8.

Rysakov P.: «Posledstvija utsjastija Danii, Norvegii i Islandii v Severoatlantsjeskom bloke.»
MSj, 1955, nr. 2.

Rysakov P.: «Severoatlantsjeskij blok i strany Severnoj Jevropy.»
MEMO, 1962, nr. 3.

Rysakov P.: «Severnaja Jevropa i NATO.»
NVr, 1963, nr. 20.

Saar K.: «K problemam utsjastija Norvegii v EEC.»
Trykt i: *Sovremennaja Severnaja Jevropa*. Tallinn, 1981.

Saitsikov V.: «We Visit Norwegian Students.»
NTi, 1952, nr. 11.

Sedin L.: «Die Norwegische Politik am Scheidewege.»
NZt, 1949, nr. 8.

Semen Maksimovitsj Mirnyj (nekrolog) i: *Skandinavskij sbornik*.
Tallinn, 1975, bind XX, ss. 230–231.

Sergejev V.: «Ekonomitsjeskoje polosjenje i vnesjnaja trgovlja skandinavskikh stran v 1952 g.»
Vnesj.tor., 1953, nr. 6.

Sergejev V.: «Torgovlja Sovetskogo Sojusa s Norvegiej.»
Vnesj.tor., 1954, nr. 6.

Sergejev V.: «Vnesjnaja trgovlja skandinavskikh stran.»
Vnesj.tor., 1955, nr. 9.

Simonov K.: «Norvesjskij dnevnik.»
Neva, 1955, nr. 9.

Slobodenko A.: «NATO 'reorganisujetsja'.»
MSj, 1968, nr. 2.

Sobinov M.: «Sabytyje uroki (K kharakteristike vnesjnepolititsjeskogo kursa norvesjskogo pravitelstva.»
MSj, 1959, nr. 11.

«Strast k turizmu.»
NVr, 1946, nr. 10.

Sviridov E.: «Underwater Oil.»
NTi, 1973, nr. 47.

Telpugov V.: «V Norvegii.»
Vokrug sveta, 1946, nr. 11/12.

Teplinsky B.: «The Small Nations and European Security.»
NTi, 1968, nr. 6.

Timashkova O.: «Scandinavian Alternatives.»
IAF, 1967., nr. 10.

Timashkova O.: «Scandinavian Outlook.» «NTi, 1967, nr. 50.

Timasjkova O. K.: «Grus protivoretsjij («narodnyje sotsialisty» Danii i Norvegii).»
Rab.klas., 1987, nr. 6.

Troitskaja S. P.: «Pojesdka v Norvegiju.»
NVr, 1953, nr. 31.

- Tsarjov M.: «Dvadtsat dnei V Norvegii.»
NVR, 1953, nr. 51.
- Tsjernikov G.: «Malyje strany Jevropy v sisteme sovremennogo kapitalisma.»
MSj, 1982, nr. 1.
- Tjernysjova O. V., Ingulskaja L.A., Kudrina J. V.: «Strany Severnoj Jevropy i problemy sokhraneniya mira.»
Trykt i: *Istorija antivojennogo dvisjenija v kapitalistitsjeskikh stranakh.* Moskva, 1981, kap. 6.
- Tsjirkov A.: «Norvesjskie vpetsjatlenija.»
Sve, 1953, nr. 11.
- Tsjugrov S.: «Fiordy dolsjny byt besopasnymi.»
MEMO, 1988, nr. 5.
- Tvardovskij A.: «Na khutore v Tyri-fjorde.»
Novyj mir, 1950, nr. 9.
- Vasiljev P.: «Severnaja Jevropa obsusjdajet predlosjenie Kekkonena.»
NVR, 1963, nr. 33.
- Vasiljev P.: «EEC, EFTA... Nordek?»
MEMO, 1969, nr. 7.
- Vasiljev P.: «Atlantitsjeskie sobytija i 'atlantitsjeskaja solidarnost'.»
MSj, 1973, nr. 9.
- «Victory for peaceful Coexistence.»
NTi, 1964, nr. 28.
- V. K.: «Vnesjnaja torgovlja Norvegii v 1949 g.»
Vnesj.tor., 1950, nr. 5.
- «Wie die skandinavischen Länder in den Nordatlantikpakt hineingezogen wurden.»
NZt, 1949, nr. 19.
- Volkov N.: «Na rodine Nansena.»
NVR, 1956, nr. 50.
- Vorobyev N.: «The Soviet Union and the Scandinavian Countries.»
NTi, 1947, nr. 11.
- Voronkov L. S.: «Vnesjnaja politika malykh sapadnojevropejskikh stran i aktualnye problemy mesjdunarodnykh odnosjenij.»
Trykt i: *Vnesjnaja politika kapitalistitsjeskikh stran.* Moskva, 1983, kap. 8.
- Voronkov L. S.: «Malyje strany Sapadnoj Jevropy v mesjdunarodnykh odnosjenijakh.»
Trykt i: *Malyje strany Sapadnoj Jevropy.* Moskva, 1984, kap. 8.
- Voronkov L.S.: «Malyje sapadnojevropejskie strany v mirovoj politike.»
MEMO, 1985, nr. 11.
- Voronov K.: «Norway and NATO's Nuclear Strategy.»
IAF, 1980, nr. 2.

- Voronov K.: «Mesto Norvegii v Sapadnoj Jevrope.»
IAF, 1981, nr. 3.
- Voronov K. V.: «Otnosjenija Norvegii s EEC posle soglasjenija o svobode torgovli 1973 g.»
Trykt i: *Skandinavskij sbornik*, Tallinn, 1981, bind 26.

For større fullstendighet se følgende bibliografier eller bibliografiske avdelinger i følgende utgaver:

- Political History of the Scandinavian Countries and Finland in the 19th and 20th Centuries. A Bibliography of Literature in Russian Language.*
Tampere, 1973 (Institute of Political History, University of Turku B:3) *Skandinavskij sbornik.*
Tallinn, 1965, 1975, 1986, bind 10, 20, 30.
- Istorija Norvegii.*
Moskva, 1980.
- Severnaja Jevropa. Problemy novejszej istorii.*
Moskva, 1988.

Sovjetiske bøker, brosjyrer og avhandlinger

- Ambartsumov Je. A.: *Sovjetsko-finskaja vojna 1939–1940 gg. i proval anti-sovetskikh planov imperialistitsjeskikh dersjav.*
Avtoref, kand. diss. Moskva, 1954.
- Andrejev Ju. V.: *Ekonomika Norvegii.*
Moskva, 1977.
- Babkin V.: *Semestr v Norvegii.*
Moskva, 1956.
- Dobrov A. S.: *Norvegija. Kratkij ekonomiko-geografitsjeskij spravotsjnik.*
Moskva, 1945.
- Fisj G.: *Norvegija rjodom.*
Moskva, 1963.
- Idem: *Skandinavija v trjokh litsakh.*
Moskva, 1969.
- «For fred og vennskap.» N. S. Khrusjtsjovs besøk i Norge.
Bilag til Sovjet-nytt, 1964, nr. 34.
- Golovjubov Ju.: *Skandinavija i jevropejskaja besopasnost.*
Moskva, 1971.
- Idem: *Skandinavija i problemy poslevojennoj Jevropy.*
Moskva, 1974.

Gradobitova L. D. & Piskulov Ju. V.: *Ekonomika i politika stran Skandinavii*. Moskva, 1986.

Gurkov G. I.: *Gosudarstvennyj stroj Norvegii*. Moskva, 1958.

Ilijin N. V.: *Ekspansija SSJA v skandinavskih stranakh i borba trudjasjsjikh-sja Skandinavii sa mir i natsionalnuju njesavisimost (1947–1952 gg)*. Avtoreferat kand. diss. Moskva, 1954.

Istorija antivojennogo dvisjenija v kapitalistsjeskikh stranakh Jevropy 1945–1976. Moskva, 1981.

Istorija Norvegii. Moskva, 1980.

Istorija vnesinej politiki SSSR. Moskva, 1976, bind 2.

Jegorov Ju. A.: «*Nejtralitet*» skandinavskih i pribaltijskikh stran kak odno is sredstv rasvjasyvanija vtoroj mirovoj vojny i sodejstvija germanskoj agressii. Avtoref. kand. diss. Tartu, 1949.

Kan A. S.: *Vnesnjaja politika skandinavskih stran v gody vtoroj mirovoj vojny*. Moskva, 1967.

Idem: *Istorija skandinavskih stran*. Moskva, 1971, 1980 (finnes på svensk: *Skandinavians historia*. Moskva, 1981).

Kapitonov L. A.: *Borba vntri norvesjskoj sotsial-demokratii i obrasovanije Sotsialistsjeskoj narodnoj partii (konets 50kh i natsjalo 60kh godov)*. Avtoref. kand. diss. Moskva, 1970.

Karlsen A. V.: *Protivoretsjija neoreformisma. Kritika teorii i praktiki «narodnykh sotsialistov» v sovremennoj Skandinavii*. Moskva, 1986.

Kesbers I. Ja.: *Evoljutsia vnesnjepolititsjeskikh kontseptsij i praktiki sotsial-demokratii skandinavskih stran: Sjvetstija, Norvegija (70ie-natsjalo 80kh godov)*. Avtoref. kand. diss. Moskva, 1982.

Komarov Ju. D., Kudrina Ju. V. & Tsjernysjova O. V.: *Antivojennoje dvisjenie v skandinavskih stranakh*. Moskva, 1985.

Kosjentaevskij V. S.: *Norvegija. Ekonomika i vnesnjaja trgovlja*. Moskva, 1957.

Kotljars V. S.: *Severnyj Sovet*. Moskva, 1973.

Kusnetsov Ju.: *Besopasnost na severe Jevropy*. Moskva, 1966.

Malje strany Sapadnoj Jevropy. Moskva, 1972, 1984.

Nikitin P.: *V strane fiordov. Is putevykh sametok pisatelja*. Moskva, 1958.

Norvesjskie byli: Vospominanija o borbe protiv fasjisma. Sostavitel M. Iskrin. Moskva, 1964.

Noskov A. M.: *Norvegija vo vtoroj mirovoj vojne 1939–1945*. Moskva, 1973.

Noskov A. M.: *Skandinavskij platsdarm vo vtoroj mirovoj vojne*. Moskva, 1977.

Noskov A. M.: *Severnaja Jevropa v vojennykh planakh imperialisma*. Moskva, 1987.

Pasetskij V. M.: *Fridtjof Nansen*. Moskva, 1987.

Pirogov G. N.: *Rabotsjeje dvisjenie v Norvegii posle vtoroj mirovoj vojny*. Avtoref. kand. diss. Moskva, 1964.

Piskulov Ju. V.: *Mnogolikaja Skandinavija*. Moskva, 1975.

Piskulov J. V. & Gradobitova L. D.: *Sever i integratsija*. Moskva, 1972.

Pokhljobkin V. V.: *Antinarodnaja i antinatsionalnaja politika pravjasjsjikh krugov Norvegii nakanune vtoroj mirovoj vojny (1935–1939)*. Avtoref. kand. diss. Moskva, 1952.

Pokhljobkin V. V.: *Norvegija*. Moskva, 1957.

Idem: *Skandinavskie strany i SSSR*. Moskva, 1958.

Idem: *Baltika i borba sa mir*. Moskva, 1966.

Idem: *SSSR-Finlandija...1713–1973*. Moskva, 1975.

Prisnanija Rossiej norvesjskogo njesavisimogo gosudarstva: Sbornik dokumentov. Sostavitel V. V. Pokhljobkin. Moskva, 1958.

Prokofjev V.: *Severnaja Jevropa i mir*. Moskva, 1966.

Rodionov V.: *Dorogami Skandinavii*. Moskva, 1985.

Rysakov P. N.: *Agressivnaja politika SSJA v Severnoj Jevrope*. Moskva, 1952.

- Idem: *Monopolii SSJA i strany Severnoj Jevropy.*
Moskva, 1956.
- Samotejkin Je. M.: *Rastoptannyj nejtralitet. Kak i potsjemu Norvegija stala sjertvoj fasjistskoj agressii.*
Moskva, 1971.
- Segal J. Je.: *Ekonomika i politika sovremennoj Sjvetsii.*
Moskva, 1952.
- Segal Je. N.: *Vnesnjaja politika Sjvetsii vo vtoroj mirovoj vojne.* Kandidat-skaja dissertatsija.
Moskva, 1946
- Sergienko O. A.: *Skandinavskie strany: Vnesnie faktory rosta i regionalizm.*
Moskva, 1985.
- Idem: *Skandinavija segodnja.*
Moskva, 1987.
- Severnaja Jevropa. Problemy novejszej istorii. Sbornik naustjnykh trudov.*
Otv. red. O. V. Tsjernysjova. Moskva, 1988.
- Simonov K. M.: *Norvesjskij dnevnik.*
Moskva, 1956.
- Skandinavskij sbornik.*
Tallinn, 1956–1986, bind I–XXX (fortsettes).
- Stavnitser M.: *Russkie na Sjpitsbergene.*
Moskva, 1948.
- Timasjkova O. K.: *Skandinavskaja sotsial-demokratija na sovremennom etape.*
Moskva, 1978.
- Tsjsikhvisjvili V. I.: *Osnovnyje problemy vnesnej politiki Norvegii (1970–1983 gg.)*
Avtoref. kand. diss. Moskva, 1984.
- Topolja, V. I.: *SSSR – Severnaja Jevropa: Vsajmovygodnyje ekonomitsjeskie svjasi.*
Moskva, 1983.
- Voronkov L. S.: *Sovetskij Sojus i strany Severnoj Jevropy.*
Moskva, 1975.
- Idem: *Severnaja Jevropa: obsjtsjestvennost i problemy vnesnej politiki.*
Moskva, 1976.
- Idem: *Strany Severnoj Jevropy v sovremennykh mesjdunarodnykh odnosjenijakh.*
Moskva, 1980.
- Idem: *Severnoj Jevrope – besjadernyj status.*
Moskva, 1984.
- Voronov K. V.: *Norvegija vtsjera i segodnja.*
Moskva, 1987.

Ikke-sovjetisk litteratur

- Barth M. & Gleditsch N. P.: «COB-programmet.» i: *Internasjonal politikk, 1982, nr. 3, ss. 463–501.*
- Bergesen H. O., Moe A., Østreng W.: *Soviet Oil and Security Interests.*
London, 1987.
- Berner Ø.: *Sovjet och Norden. Samarbete, säkerhet och konfliktperioder under femtio år.*
Stockholm, 1985.
- Borch Ch.: *NATO, Europa og USA etter INF-avtalen.*
Oslo, 1988.
- Brundtland A. O.: «Nordisk balanse på nytt.»
i: *Internasjonal politikk, 1976, nr. 3, ss. 599–639.*
- Idem: «Synspunkter på sovjetisk Norden-politikk.»
i: *Internasjonal politikk, 1982, nr. 3b, ss. 699–718.*
- Idem: *Nordisk sikkerhetspolitikk.* Norsk utenrikspolitisk institutt.
Notat nr. 368, desember 1986 (NUPI notat).
- Idem & Gjelsten R.: *European Naval Activity in the Northern Areas.*
Oslo, 1987.
- Dau M.: *Sovjetunionen i dansk udenrigspolitik.*
København, 1987.
- Danielsen E.: *Norge – Sovjetunionen. Norges utenrikspolitikk overfor Sovjetunionen 1917–1940.*
Oslo 1964.
- Enholm K.: *Norge – en NATO base.*
Oslo 1967.
- Idem: *Ført bak lyset – 30 år med NATO.*
Oslo 1979.
- Eriksen H. K.: *Partisaner i Finnmark.*
Oslo, 1969.
- Fjørtoft K.: *Lille Moskva – den glemte krigen.*
1983.
- Frydenlund K.: *Lille land – hva nå?*
Oslo, 1982.
- Gerhardsen E.: *I medgang og motgang. 1955–1965.*
Oslo, 1972.
- Gleditsch N. P.: «Hvordan og hvorfor Norge fikk Loran C.»
i: *Internasjonal politikk, 1976, nr. 4, ss. 823–842.*
- Hetland T. M.: «Sovjetunionen og norsk tryggingpolitikk 1948–1959.»
Hovedoppgåve, universitetet i Bergen, 1983.
- Idem: *Då Moskva sa nei til Norden. Sovjets syn på Norden og NATO 1948–1952.*

- FHFS notat 4/1984.
- Holst J. J.: *Norsk sikkerhetspolitikk*. Oslo, 1967, bind I-II.
- Huitfeldt T.: *NATO and the Northern Flank*. FHFS notat 6/1986.
- Iden M.: «Turning Point 1975. US Policy and Northern Flank Security.» i: *Forsvarsstudier Årbok*, 1986, V, ss. 173-188.
- Jensen B.: *Tryk og tilpasning. Sovjetunionen og Danmark siden 2. verdenskrig*. København, 1987.
- Johansen J. O.: *The Soviet Union and the Nordic Security*. Oslo, 1987.
- Lange H. M.: *Norges vei til NATO*. Oslo, 1966.
- Lundestad G.: *Øst, Vest, Nord, Sør; Hovedlinjer i internasjonal politikk 1945-1985*. Oslo, 1985.
- Lyng J.: *Mellom øst og vest. Erindringer 1965-1968*. Oslo, 1976.
- Norsk utenrikspolitikk*, Red. J. J. Holst & D. Heradstveit. Oslo, 1985.
- Norsk utenrikspolitikk. Kilder til moderne historie*. I. Av K. Eriksen & G. Lundestad. Oslo, 1972.
- Norsk utenrikspolitisk årbok (NUPÅ) 1973* (tr. 1974) osv.
- Oldberg I.: «Sovjetunionens syn på Norden.» i: *Bidrag til øststatsforskningen*. B. 11, nr. 4, 1983 (tr. 1984) ss. 178-208.
- Owren N.: *Senk fandenskapet!* Oslo, 1984.
- Pettersson B.: «From Avoiding the Subject to Outright Criticism. Soviet Commentators and the Vexing Cause of Finnish Neutrality.» i: *Nordic Journal of Soviet and East European Studies*. 1987 B. 4:1, ss. 125-153.
- Pharo H. O.: «Bridgebuilding and Reconstruction. Norway Faces the Marshall Plan.» i: *Scandinavian Journal of History*. 1976, B. 1, nr. 1/2, ss. 125-153.
- Riste O. & Tamnes R.: *The Soviet Naval Threat and Norway*. FHFS notat 3/1986.
- Sandvik H.: *Frigjøringen av Finnmark 1944-1945*. Oslo, 1975.
- Scharnberg C., Nina Krymova: *Træk af en russisk kvindes historie*. København, 1981.

- Selnes K.: *Norge - Russland. Grannefolk gjennom tusen år*. Oslo, 1972.
- Skodvin M.: *Norden eller NATO? Utenriksdepartementet og allianse-spørsmålet 1947-1949*. Oslo, 1971.
- Skogan J. K.: «Norge i sovjetisk sikkerhetspolitikk.» i: *Bidrag til øststatsforskningen* B. 11, nr. 4, 1983 (tr. 1984), ss. 159-177.
- Tammes R.: *Fra SAC til MAB. Nordområdene i amerikansk strategi 1945-1985*. FHFS Notat 1 /1986.
- Idem: «Integration and Screening. The Two Faces of the Norwegian Foreign Policy 1945-1986.» i: *Forsvarsstudier Årbok* 1987, VI, ss. 59-100.
- Idem: *Svalbard mellom øst og vest. Kald krig og lavspenning i nord 1947-1953*. Forsvarsstudier 4/1987.
- Tofte Ø.: *Spaneren. Overvåkning for rikets sikkerhet*. Oslo, 1987.
- Treholt A.: *Alene*. Oslo, 1985.
- Udgaard N. M.: *Great Power Politics and Norwegian Foreign Policy*. Oslo, 1973.
- Vogt J.: «Legenden om den russiske fare.» i: Vogt J: *Skrifter i utvalg*. Oslo, 1980, ss. 425-445.
- Wicken O.: *Stille propell i storpolitisk storm. KV/Toshiba saken og dens bakgrunn*. Forsvarsstudier 1/1988.
- Ørvik N.: *Kampen om arbeiderpartiet. Venstrefløyen og vest-orienteringen*. Oslo, 1977.
- Åmlid J.: *Ut av kurs*. Oslo, 1966.

English summary

Norwegian-Soviet relations as seen from Moscow

This study is written by a former Soviet historian, who left the USSR in 1987 and is presently professor at the Universities of Uppsala and Oslo. With good reason Professor Kan is considered to be one of the founders of the contemporary Moscow school of historians specialising in Scandinavia. In this work, commissioned by the Norwegian Institute for Defence Studies, the author analyses the vast Soviet literature on post-war Norway, and also some literature on Scandinavia which contains sections on Norway. Within Kan's field of vision falls scholarly, popular and political literature, as well as travel notes. This literature consists of close to one hundred books, brochures, dissertations and articles in journals, not to mention the hundreds of paragraphs in the dailies (of which, it is true, only papers from Moscow have been quoted). This material is analysed, firstly in the context of events in Soviet-Norwegian relations and world politics; secondly against the background of internal Soviet development; and thirdly (although not always) in connection with the personality of the respective Soviet authors, some of whom Kan knew well. Having the advantage of being a contemporary of the events discussed (he was born in 1925) and thanks to the larger degree of scientific freedom in Scandinavia, Kan has managed to put together an original review of the mutual relationship between the two countries – little Norway and the Soviet super-power – as reflected in the strictly controlled and censored Soviet press.

The review starts with the first postwar months (Kan has previously written a separate book on the foreign policy of the Scandinavian countries during World War II, Moscow 1967) and ends with the negotiations conducted by the Soviet Prime Minister Ryshkov in Oslo in January 1988. The book is equipped with a bibliography of Soviet literature on Soviet-Norwegian relations since 1945, which is unique of its kind.

The period of over forty years studied by the author is divided into eight stages: 1. The evolution of Norwegian foreign policy from an alliance against Hitler towards an alliance against communism – the

Atlantic pact – and the corresponding changes in the bilateral relations with the USSR (1945–49); 2. The chain of events leading from the apogee of cold war to the first detente (1949–59); 3. From a new crisis in the East-West relations to a new stabilisation. Into this period falls Khrushchev's remarkable visit to Scandinavia (1960–64); 4. Bilateral relations between 1965 and 1969, a period characterised by signs of crisis in NATO and Soviet calculations of a withdrawal of Norway from the alliance; 5. The second detente and the widening of Soviet-Norwegian cooperation (1969–75); 6. Stagnation in world politics and in the bilateral relations (1975–79); 7. Relapse into a new cold war and rupture in the Soviet-Norwegian dialogue (1980–84); 8. A new turn in world politics, new Soviet proposals for cooperation, Norwegian hopes and disappointments (from 1985).

In the author's opinion the specific features in the Soviet-Norwegian relations are the net result of a confluence of three circumstances: 1. The two countries belong to antagonistic military alliances, and the ever-increasing military preparations in both countries are objectively directed against the other party (this is especially true of Norway); 2. The countries make use of the same regions, at sea and on land (Spitzbergen), which are economically very promising. They also share a common border; 3. Traditionally the relations have been those of good neighbours – in fact, Norway is the only immediate neighbour of the Soviet Union in Europe with whom it has had no hostilities whatsoever.

While avoiding laying the responsibility for the present-day relations at the door of either party, the former Soviet historian expresses the hope that the epochal change in East-West relations, in conjunction with the countries common interests in the Arctic and the tested, century-old good neighbourliness, will help to build a new relationship satisfying the expectations of both parties.